

VIGILIA

SZERKESZTI

JUHÁSZ VILMOS és SÍK SÁNDOR

HORVÁTH SANDOR O. P.

TÓTH ESZTER

SÍK SÁNDOR

TOLDALAGHY PÁL

RÓNAY GYÖRGY

STAUD MIKLÓS

SZABÓ LÖRINC

THURZÓ GÁBOR

KISS JENŐ

FRANÇOIS MAURIAC

PASSUTH LÁSZLÓ

JAJCZAY JÁNOS

SAS JÓZSEF

NÉMETH ANTAL

HAYTS GÉZA

írásai

1948 JÚNIUS

6

XIII. ÉVFOLYAM

TARTALOM

	Oldal
<i>Horváth Sándor O. P.: Az Egyház jogi helyzete és szerepe a nevelésben</i>	321
<i>Tóth Eszter: Tamariszk. (Vers)</i>	329
<i>Sík Sándor: Vörösmarty istenélménye</i>	330
<i>Toldalaghy Pál: I. kor. 23. (Vers)</i>	337
<i>Rónay György: Láttál csodákat. (Vers)</i>	338
<i>Staud Miklós: A könyörületes szeretet útja</i>	341
<i>Szabó Lőrinc: Vers fordítások. (Housmann, Emerson)</i>	349
<i>Thurzó Gábor: A láthatatlan lasszó. (Evelyn Waugh arcképe)</i>	350
<i>Kiss Jenő: Arany nők. (Vers)</i>	358
<i>François Mauriac: Lourdes</i>	359
<i>Passuth László: Éj Milánóban. (Elbeszélés)</i>	363

SZEMLE:

<i>Jajczay János: A 300 éves pesti szeminárium</i>	367
<i>Sas József: Az amerikai katolicizmus új szociálpolitikai jelentősége</i>	369
<i>Németh Antal: Antigone</i>	372
<i>Hayts Géza: Európa és Amerika arca Bartók és Gershwin zenéjében</i>	374

KÖNYVEK: <i>Ijjas Antal: Húsz évszázad viharában (Doromby Károly);</i> <i>Jean Paul Sartre: Férfikor; Albert Camus: Közöny (Vidor Miklós);</i> <i>Jánossy Dénes: Az emigráns Kossuth (Tóth László); Federico García</i> <i>Lorca: Cigányrománcok (Passuth László); Balázs Béla: Filmkultúra</i> <i>(Soós László)</i>	377
---	-----

Felelős szerkesztő: *Sík Sándor*. Felelős kiadó: *Juhász Vilmos*.

Szerkesztőbizottság:

Perneczky Béla, Rónay György, Thurzó Gábor, Wolsky Sándor.

Kiadja a Vigilia munkaközösség. Kéziratokat Budapest 4, postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadó-hivatal: Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk számla száma: 37.343.

Megjelenik minden hónap elején.

Egyes szám ára: 4 forint. Előfizetés: negyedévre 11 forint, félévre 20 forint.

A lapengedély száma: 7163/1947. T. M

AZ EGYHÁZ JOGI HELYZETE ÉS SZEREPE A NEVELÉSBEN

Az örök eszméket, a változatlan és részleges ismeretet és történetet irányító és értékelő igazságokat, az emberi értelem nem érintheti közvetlenül. Az érzéki valóságból kiinduló és erre támaszkodó elvonás révén jelennek meg előtte.¹ Ha birtokukba jutott, könnyen eligazodik az élet problémái és feladatai között. Mindent ezek világosságában ítél meg és értékkel, mivel bennük kell világnézetének vezércsillagait, felépítésének alapját és pilléreit tisztelnie. A dinamiának, a gyakorlati életnek ilyen vezéreszméjét az örök törvényben, a lex aeternában találjuk meg. Szent Tamás ebben látja azt a legáltalánosabb, mindent felölelő elgondolást, amely a teremtménynek összes mozgalmasságát, dinamiáját irányítja, ennek eszmei foglalatát és legvégső okát, mintáját képviseli.² A teremtmény minden megmozdulása, akár mechanikus, akár vitális legyen az, csak akkor illeszkedik be a világrendbe, főképpen az erkölcsibe, ha ennek a lemintázását képviseli. Mindennek, aminek szabály, vagy törvényszerű jellege van, részesednie kell az örök törvény meghatározó erejében. Benne kell látnunk a világkormányzás irányító elvét, a Gondviselés bölcsességét, amelynek semmi sem állhat ellent: ha valamiként kivonja magát ennek az irányításából, más úton, vagy formában vissza kell oda térnie, viselve a világkormányzás súlyos erejét és büntetését.³

Az örök törvény ismeretére a természet törvényeiből kialakuló elvonás révén jutunk el legközelebb. Általános irányító ereje ezekben nyilatkozik meg parancsoló formában, mint részleges egyoldali lekötöttség, amelyhez a teremtett világnak igazodnia kell. A természeti törvény, mint jog, az értelemmel és szabadakaratúval rendelkező teremtményben jelenik meg. Irányítása lényegileg egyoldali parancsban vagy tilalomban mutatkozik, de másrészt, mint általános elv, arra is alkalmas, hogy további részleges következtetések levonását is irányítsa és értékelje. Hatóereje kiterjed minden konkrét szabályra és törvényre, úgyhogy az emberi élet minden megmozdulásának ehhez kell alkalmazkodnia, hogy az örök törvény védelme alatt maradhasson és így a Gondviselés áldását élvezhesse. Ha a konkrét, pozitív törvény a természetjogra nem vezethető vissza, vagy ezzel ellenkezik, értéktelen, az emberi élet irányítására alkalmatlan.⁴ Az örök törvény részleges, konkrét rendelkezésben vagy parancsban, a pozitív isteni és emberi törvényben jelentkezik a természetjog utasítása szerint.⁵ Ha tehát azt akarjuk meghatározni, hogy kinek és mennyi joga van a neveléshez, akkor elsősorban a természetjogot kell megkérdeznünk.

A természetjog egészen határozott félreismerhetetlenül egyoldali irányítást ad ebben a kérdésben. A gyermek elidegeníthetetlen tulajdona szüleinek. Ezeknek tehát az erkölcsiség keretein belül kizárólagos, minden földi hatalmat megelőző, ettől független rendelkezési joguk van gyermekeikről. Senkinek sem felelősek ebben az irányban. Egyedül Isten kérdezheti meg őket, de viszont meg is kívánja, hogy gyermekeiket elsősorban Neki neveljék. Tőle származnak lelkük szerint. Csak a természet törvényeitől megkívánt anyag vezetendő vissza a szülőkre, amelynek az alakító tényezője (forma) a halhatatlan, Isten

¹ V. ö. a szerző Örök eszmék és eszmei magvak c. művét Budapest 1944. 82. old.

² „Ratio divinae sapientiae, secundum quod est directiva omnium actuum et motionum,” I—II. 93. 1.

³ Quod recedere videtur a divina voluntate secundum unum ordinem, relabitur in ipsam secundum alium; sicut peccator, qui in quantum est in se, recedit a divina voluntate peccando, incidit in ordinem divinae voluntatis, dum per eius iustitiam punitur. I. 19. 6.

⁴ Erről bővebben ír a szerző A természetjog rendező szerepe c. értekezésében. Budapest 1941.

⁵ U. o. 12. old.

teremtő tevékenységéből származó lélek. Kettős szempontból tehát Istené a gyermek. Neki nevelendő elsősorban. A természet alkotóereje a nemzés révén az Istentől származó eszmei magvak⁶ által működik. Minden az Övé, aki ezeket csak kölcsönözte a másodrangú teremtett okoknak. A halhatatlan lélek révén pedig saját képmását nyomta a nemzés által előkészített anyagra. Így a született gyermek teste szerint hasonlít szüleiére, velük teljesen egynemű, lelke szerint azonban Isten nemzetségéből való.⁷ Minden dologra pedig a legkiemelkedőbb sajátága nyomja rá a bélyeget. Ezért a gyermek elsősorban Isten tulajdona, a szülők csak mint megbízottak rendelkezhetnek rajta. Vissza kell adniok Istennek azt, amit Tőle kaptak. A szülőknek tehát féltékenyen őrködniök kell a rájuk bízott kincsen, és semmiképpen sem szabad azt átadni másnak, vagy éppen olyan környezetbe bocsátani, amely azt Isten tulajdona vagy uralma alól kivonná.

A szülők természetjogát a nevelés szempontjából így fogalmazhatjuk: minden pozitív intézkedést megelőző és ettől független felhatalmazásuk van gyermekük nevelésére. Ezt földi hatalom nem veheti el, hanem csak segítheti őket joguk gyakorlásában, ennek megkönnyítésében. Mivel pedig a természetjog azt írja elő, hogy Istennek neveljék gyermeküket, az Ő vonzókörében tartásuk meg, ezért sem nekik, sem pedig támogatóiknak nem szabad olyan miliőt alkotniok, amely ezt az Istennek való nevelést gyöngíti, vagy éppen lehetetlenné teszi.

A gyermekre igényt tartó tényezőket Szent Tamás így írja le: principium producens in esse gubernans.⁸ Mindaz, aminek vagy akinek része van a gyermek létrehozásában, arányos részt kérhet nevelésében is. Az idézett cikkelyekben azt mondja, hogy első hely illeti meg Istent, utána a szülőket és a hazát.⁹ Szent Tamás itt a felsorolt tényezők alárendeltségét hangsúlyozza, amivel kifejezi, hogy Istentől független teremtett létrehozó és nevelő ok el nem ismerhető. Ezt kell állítanunk az államról is, amelyben a szülők, a nemzet, a haza beteljesülnek, illetve a teljes értékű társadalmi alakulat áldásaiban részesülnek. Ha az állam a természetjog keretein belül akarja játszani létrehozó és nevelő szerepét, el kell ismernie, hogy Istentől származik, hogy Tőle kapja megbízatását.¹⁰ Ennek megfelelően be kell lépnie ama tényezők sorába, amelyeknek természetjogi kötelessége az embereket végső célbeállítottságban Istennek nevelni. Végelemzésben, mondjuk, mert közelebbi céljai az időleges boldogulás megszerzése felé irányítják. Erre kell alattvalóit beállítani és nevelni. A jóindulatú közömbösséget minden körülmények között meg kell őriznie és úgy kell nevelői és kormányzói működését rendeznie, hogy ezzel az Isten felé vezető utat a polgárok elől el ne zárja.

A természetjogon fölépült állam köteles a nevelésre hivatott tényezőket a) anyagi támogatással segíteni, hogy feladatukat elvégezthessék, b) a szellemi javak tekintetében pedig semmiféle olyan áramlatot nem szabad megtűrnie, amely a nevelés természetjogi beállítottságát bármiképpen zavarná vagy lehetetlenné tenné. Ennek a további fejtegetése most nem feladatunk. Csak a természetjog legfelsőbb, legáltalánosabb parancsára akarunk rámutatni, amely szigorúan kötelezi az államot, ha az örök törvény védelmére számít. Ebben az esetben ellenkezés vagy éppen ellenségeskedés a nevelés egyes tényezői között nem lehetséges.

Az állam azonban gyakran egyenesen szakít a természetjoggal és kivonja magát az örök törvény hatásköréből. Hogy nem ismer maga fölött belterületi felsőbbiséget, lényegéből folyik. Teljesértékű, önálló társadalmi alakulás. Így nem tűrhet meg föléje rendelt földi hatalmat.¹¹ Transzcendens viszonylatban azonban ezt nem teheti. Az állam épp oly ingtag, aktusból és potenciából,

⁶ V. ö. a szerző művét Örök eszmék és eszmei magvak.

⁷ Ap. csel. 17, 28.

⁸ II—II. 101, 1.

⁹ L. bővebben a szerző A haza és hazaszeretet bölcséleti alapjai c. értekezését. Budapest 1922.

¹⁰ A mikéntől I. Örök Eszmék 273 skk. old.

¹¹ U. o. 284 skk. old.

tökéletes és tökéletlenségi elemekből összetett alakulat, mint minden teremtettt dolog. Ez rendeli alá a természet Urának. S ha ezt tudatosan nem vallja, hanem a legelsőnek, függetlennek és minden jog forrásának tekinti magát, akkor úgy az általános elvekben, mint pedig a részleges törvényekben és parancsokban ellenkezik a természetjoggal és az örök törvénnyel. Ebből következik, hogy közte és a nevelés többi tényezői között az összeütközés elkerülhetetlen. Az ilyen állam teljesen magáénak tekinti a polgárt, más célt, mint a tisztán állami érvényesülést nem ismer, polgárait kizárólag, sokszor holt eszközként ennek szolgálatába állítja. A polgárokat azonban áthatja személyi méltóságuk, önrendelkezésük és a magasabb transzcendens törvények kötelező erejének tudata. Innen az ellenállás az állami mindenhatóság elméletével szemben, ezért védi a polgár jogait, amelyeket az államtól függetlenül adott neki a természet Ura, s amelyeket elidegeníthetetlenül magával hozott, mikor az államba belépett.¹² Ennek az antinómiának megoldására irányuló törekvés mindig sok nyugtalanság és rendbontás oka volt.

De nézzük a felsorolt nevelő tényezők igényeit egyenként. Isten az emberiség nevelését és irányítását a kinyilatkoztatás által végzi el. Ami öröktől fogva elrejtett és csakis Istenben létező valóság, az időben jelenik meg, mint külsőleg, kifelé is megnyilvánuló lét vagy igazság. Istennek ezt a működését mondjuk kinyilatkoztatásnak (*revelatio activa*). Ennek a legelső felcsillanása a most létező világegyetem teremtése. Benne valósulnak meg Isten amaz eszméi, amelyeket bölcsesége szerint kifelé láthatólag közölni szándékolt. Az érzékelhető világ adatai által világosítja fel az emberi értelmet. Nehéz oktató eszköz, ez az emberi értelem gyöngye fénye következtében. „Néztem azt a vesződséget, amelyet Isten az emberek fiainak adott, hogy azzal bajlódjanak. Mindent úgy alkotott, hogy helyes legyen a maga idejében: a jövőt is beléjük helyezte; csak hogy az ember nem tudja kifürkészni Isten művét, melyet teszen kezdetől fogva mindvégig.”¹³ Ennek az oktatásnak lemásolása történik a természetes rendben, a tudományokban. A legfőbb tekintélyt¹⁴ itt az érzéki világból elvont létfogalom és a belőle kialakított észelvek képviselik, az anyagot pedig a világnézet és ismeretösszegezés kialakításához az érzéki világ szolgáltatja. Ez Isten természetünkhöz idomított oktatása és nevelése.

De ezzel nem merült ki Isten kinyilatkoztató szándéka. Kiemelte az embert a tiszta természet keretéből, a sajátos isteni lét és élet részesévé tette. Ennek a célkitűzésnek megfelelően újabb oktatói és nevelési eszközöket közölt az emberekkel. Ezt az isteni működést mondjuk természetfölötti kinyilatkoztatásnak, a közötti igazságok összegét pedig természetfölötti ismeretrendnek. Ezzel fejezte be a jelenlegi világrendben nevelő és oktató szerepét. Több mondani-valója nincs. Minden más közlést a hit jutalmául ígért meg az örök boldogságban.

A természetfölötti oktatási és nevelési eszközök megértését azonban hiába várjuk az észelvektől. Nem foglaltatnak hatóerejükben. Ezért fényükben értékükről nem is ítélezhetünk. Az észelvek tehát a kinyilatkoztatás területén nem tekintélyek, még kevésbé legfőbb tekintélyek. Természetfölötti képesség kell felfogásukhoz és megértésükhöz. Ezt mondjuk hitnek, amelynek fényében föltétlen biztossággal és meggyőződéssel vallhatjuk a kinyilatkoztató igazságokat. De az üdvösség jelenlegi rendjében Isten és Krisztus pozitív rendelkezése alapján a hit hallomásból származik.¹⁵ Arról, hogy mit kelljen hinnünk, a tanításból, oktatásból, amint Szent Pál mondja, Krisztus ígéjének az előadásából értesülünk.¹⁶ Egy új tanító és nevelő szerv jelenik meg előttünk, amely a hitigazságokban oktat ki bennünket és Istennek ama törvényeit és intézkedéseit tárja elénk, amelyek az üdvösség útján kísérnek és vezetnek

¹² V. ö. A természetjog rendező szerepe 22 skk old.

¹³ Préd. 3, 10—11.

¹⁴ Az észelveket a szkolasztikus bölcslet «auctoritates méltóságok» (*olignitates*), legfőbb ismeret-értékeknek «axiomata» néven emlegeti.

¹⁵ V. ö. a szerző Hitvédelmi tanulmányok c. művét 119. skk. old.

¹⁶ Róm. 10. 17.

bennünket. Ez a szerv az Egyház, amelynek az a sajátos megbízatása, hogy a kinyilatkoztatott igazságok tárházát abban a tisztaságban őrizze meg, amelyben azokat Isten a Szentírás és a hagyományok adataiban lerakta. Mivel az üdvösség ügye, éppen örök voltánál fogva minden mást messze felülmúl, azért ezt a tanítószervet nem lehet a többi mellé rendelni. Fölöttük áll, kiegészíti hiányait, pozitíve pedig azokat az igazságokat adja elő, amelyeknek még homályos ismerete is Arisztotelesz szerint többet ér és több fényt ömleszt az emberi lélekre, mint az alsóbbrendű dolgok egészen világos ismerete. Az Egyház a legmagasabb tanító fórum, mivel az Istentől szándékolt nevelő igazságok előterjesztésének szerve. Tekintélyét nem a természet ismeretesszközeiből meríti, nem is magából származtatja, nem saját tekintélye alapján teszi meg magát tanítószervnek, hanem mindezt kizárólag Isten megbízásából meríti, egyedül az ő tekintélyének erejében tanít és szól az emberekhez. Így beszélünk az Egyháznak nemcsak transzcendens, hanem természetfölötti nevelési jogáról és szerepéről is. A főttebb felsorolt nevelési tényezőket nem kell tehát az Egyházzal kiegészíteni: az Egyház Istennek tanítását és oktatását közlő szerv, tehát azonos Isten nevelő működésének megnyilvánulásával.

Az Egyház leírt oktatójogát kizárólagosan a kinyilatkoztatásból meríti és igazolja. Megbízatása semmiféleképpen sem származik földi hatalom engedelménélből. Gyakorlásában teljesen független minden emberi engedélytől és korlátozástól. Nincs a földön olyan hely vagy birodalom, amelyen Istentől rábízott feladatát nem gyakorolhatná, vagy ahol ezt eltíthatnák.¹⁷ Maga az Isten Fia, Jézus Krisztus adta ki a parancsot: „Menjetek tehát és tanítsatok minden népet, megkeresztelvén őket az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevében; tanítván őket megtartani mind, amiket parancsoltam nektek. És íme, én veletek vagyok mindennap a világ végezetéig”.¹⁸ Az Egyház tehát nemcsak önmagát, hanem az Isten Fiát tagadná meg és becsmérelné, ha nevelői jogáról lemondana, vagy annak korlátozását megtúrné.

Szent Máté idézett helye arra is figyelmeztett bennünket, hogy az Egyház létrehozó tényezőnek is tekintendő. A szülők, a haza és ennek teljesértékű megvalósítója, az állam, a gyermekek testi adottságai szerint hozzák létre. Nélkülük nem születhetnek és nem fejlődhetnek ki az emberhez méltó élet tökéletességére. Ez az Ádám-tól való származás általános törvénye és követelménye. A második Ádám, Jézus Krisztus a lélek szerinti újjászületés kiinduló pontja és tényleges megvalósítója. „Bizony, bizony, mondom neked, így szólt Krisztus Nikodémushoz, ha valaki újra nem születik vízből és Szentlélekből, nem mehet be az Isten országába. Ami a testből született, test az; és ami a Lélekből született, lélek az”.¹⁹ Ez az újjászületés történik a keresztségben és a keresztség által. Használatát és kiszolgáltatását pedig Krisztus az Egyházra bízta. Krisztus nevében és megbízásából mossa le a bűnös Ádám ivadékainak testét, a víz pedig a kimondott ígék révén a kereszten megszerzett, benne fölhalmozott erőnek az eszközüvé válik, lemossa a lelket: az ember lelke szerint újjászületik, Krisztus családjába kapcsolódik, Isten fogadott gyermekévé és Krisztus misztikus testének tagjává válik. Az újjászületetteket Krisztus Egyházára bízta. Szent, Istentől szentesített joga és szigorú kötelessége, hogy gondozza őket és megtartsa abban az új, természetfölötti közösségben, amelybe a keresztség révén nemcsak bekapcsolódtak, hanem bele is születtek. A létrehozás, az újjászületés szempontjából is megdönthetetlen igazság tehát, hogy az Egyháznak nemcsak joga van a nevelésre és oktatásra, hanem ebben tényleges szerepet is kell játszania. Ha a gyermek szülei tulajdona, és ezzel testi és lelki ápolása rájuk van bízva, akkor ugyanezt magasabb szempontból és értelemben kell

¹⁷ Ezt fejezi ki a tétel: *Ecclesia est societas ubique legalis*, tehát természeténél fogva mindenütt „bevetett” „elismert” és „elismerendő” alakulat, mivel a minden társadalmi alakulat legtöbb engedélyezője, Isten, adta neki a megbízást.

¹⁸ Máté 28, 19–20.

¹⁹ Ján. 3, 5–6.

állítanunk az Egyházról. A megváltottak, tehát Ádám összes leszármazottjai, a kereszthalál révén Krisztus tulajdonába mentek át. Ő az emberi nem megkegyelmezésének, általános, mindent felölelő elve és forrása. A megváltás kegyelmében mindenki részesülhet. A tényleges részesedés a keresztséghez van kötve. Átala válik az ember Krisztus kegyelmeinek birtokosává és megjelölt tulajdonává. Ennek a megvalósítását Krisztus az Egyházra bízta. Ezért mondjuk az Egyházat „anyánk”-nak, Krisztus birtoka őrzőjének, és ezért várjuk el tőle, hogy tanítson és irányítson bennünket. A Krisztustól megváltott emberiség csak az Egyháztól várhat biztos utasítást üdvössége ügyében, mivel más ilyen megbízatású szervet a kinyilatkoztatás nem ismer. Ezért tekint fel hozzá bizalommal, hallja tisztelettel szavát és nemcsak elvárja, hanem meg is követeli, hogy oktatói, nevelői feladatának megfeleljen. Innen van, hogy a hívő lélek nemcsak benső meggyőződésében, hanem külső fellépésében is Egyháza mellé áll, védelmezi, ha ennek gyakorlásában akadályozzák.

Hogy az Egyház tanítói feladatának megfelelhessen, jegyese és megbírója a hit és erkölcs ügyeiben csalatkozhatatlansággal ruházta fel. Csakis így bízhat benne az üdvösségre vezetendő hívők serege. Nem emberi kiválóság vagy megszerzett adomány ez, hanem az Egyházban működő Szentlélek fényének a felcsillanása. E nélkül az Egyház már régen elbukott, vagy az emberiség hullámozó véleményei között oda süllyedt volna, ahová már annyi más intézmény. Így azonban megmaradt és a világ végezetéig megmarad köszálnak, amelyről Alapítója mondta: „Aki erre a kőre esik, összezúródik, akire pedig ráesik, szétmorzsolja azt”.²⁰ A Szentlélek erejében és segítségében, amelyet Krisztus a leghatározottabban megígért, bizik az Egyház, mikor a hit és erkölcs dolgaiban ellentmondást nem tűrő határozottsággal nyilatkozik. Krisztus ígérete biztosítja, hogy nem a maga, nem is ember alátámasztotta igazságokat mond ki, hanem olyanokat, amelyekért maga Isten szavatol. Ebben bízunk a hívők is, mikor főpásztoraik szavát hallják és elfogadják. A kinyilatkoztatás biztosítja őket, hogy a Szentlélek helyezte őket püspöki méltóságukba, hogy kormányozzák az Istennek Egyházát, melyet „tulajdon véréen szerzett”.²¹

Az Egyház tanítói feladata azonban nem korlátozódik kizárólag a hit és erkölcs egyenesen kinyilatkoztatott tételeinek az előadására és meghatározására. Ezek a tanítói megbízás legfőbb, elsőrangú tárgyai. Ezek azonban igen könnyen elhomályosulhatnak a környezet (ambiens) révén. Amíg a hittitkok nem, vagy csak mellékesen függenek össze a tudományok adataival, az Egyház beavatkozása vagy felügyelete nemcsak tárgyaltan, hanem meg sincs alapozva. A kinyilatkoztatás nem közvetít tudományos adatokat, következésképp az Egyháznak sincs megbízatása ezek megerősítésére vagy közlésére. Ha azonban a tudományok adatai szorosan összefüggenek a kinyilatkoztatott igazságokkal, úgyhogy ezek az előbbieket vagy megvilágítják, vagy elhomályosítják, akkor az Egyháznak örködnie és ítélnie kell, hogy hívei tisztán lássanak. Ebből következik az Egyház joga és szerepe olyan nevelő szervek ellenőrzésében, amelyek egyébként tőle függetlenek. Ilyen esetekben szólal föl az Egyház tiltakozólag olyan tanok ellen, amelyek híveinek hitét veszélyeztetik vagy Istentől eltávolítják.

A tanítás az idők folyamán különbözőképpen történt. Legelemibb formában a család és a családi hagyományok körében folyik le. Itt sokat megtanulhat a gyermek, ami életfenntartásához szükséges. Az Egyháznak föltétlen joga van ahhoz, hogy a családi nevelésre felügyeljen, az Istenre való beállítottságot hangsúlyozza, hiányait kiegészítse. Ez a mindennapi lelkipásztorkodás keretében játszódik le. Ezért határozza meg a Cod. Jur. Canonici 1113. kánonja, hogy a szülőknek legsúlyosabb kötelessége, hogy gyermekük vallási, erkölcsi, testi és polgári neveléséről tehetségük szerint gondoskodjanak és időleges javaikat is biztosítsák. Hasonló súlyos kötelezettségről szólnak az 1329. és

²⁰ Máté 21, 44.

²¹ Ap. Csel. 20—28.

következő kánonok, amelyek a lelkipásztorok teendőit írják elő és szabályozzák. Az Egyház tanítói megbízatásának teljes tudatában itt nem ismer semmiféle korlátozást vagy közvetítést. Parancsolólag megkívánja, hogy hívei, gyermekek és felnőttek egyaránt megfelelő oktatást nyerjenek, és pedig olyan személyektől, akiknek erre külön megbízást ad, miután tudásukról és hívő érzületükről meggyőződött. Krisztus iránti szeretetből nem tűrheti meg, hogy közömbös vagy laikus erkölcsstanra oktassák és így Krisztus benső, természetfölötti életétől eltávolítsák őket. Ezért nemcsak a szülőket, hanem ezek urait és felsőbbiségét is emlékezteti arra a kötelezettségre, hogy ezt a vallásos nevelést anyagi eszközökkel is előmozdítsák és támogassák.

Az Egyházzal a létrehozó szerepet egészen kiemelkedő értelemben állítjuk, mivel azt új, magasabb rendben valóítja meg. Ennek megfelelően nevelő feladata is magasabbrangú, nemcsak felöleli és kiegészíti, hanem egészen a természetfölötti cél szolgálatába állítja az oktatás minden fajtáját. Külön le kell ezt szögezünk, hogy mind az Egyház jogi helyzetét, mind pedig föllépésének súlyát értékelni tudjuk. Nemcsak a házi nevelésre vonatkozik az Egyház föllépése és ennek hangsúlyozása, hanem a nyilvánosra is, ami az iskolában történik. Mindezekben nem követelőződésként, hanem isteni jogának érvényesítése végett emeli föl szavát az Egyház, mivel másként a Krisztustól kapott megbízatásnak nem tud megfelelni. Szent Pál mondotta magáról: „Jaj nekem, ha nem hirdetem az evangéliumot.”²² Ugyanez az érzület tölti el az Egyházat, mikor híveit minden korban és állapotban szemeltartja, és oktatásukra a legalsótól a legfelsőbb fokig igényt tart. Az igehirdetés nem szorítkozik a tiszta hitigazságok előadására, hanem felöleli azok környékét, illetőleg ennek a tisztántartását is. Ezeknek a helyes, igazságszerinti tanítása a hitvédelem legelemibb követelménye, de egyúttal legsajátosabb feladata is. Szent Tamás ezt így fejezi ki: „A hívőnek látnia kell, hogy azok miatt, amiket a hitigazság környezete (az emberi tudományok) ellenvetés vagy összhang-hiányként felmutat, nem szükséges, de nem is szabad a hitben meginogni”. Jól tudjuk, hogy rosszindulatból, vagy felületességből, sokszor pedig ingatag feltevésnek határozott igazság gyanánt való előadása folytán, milyen-nagy örvény keletkezik a hit és a tudomány között. A tudomány szabadságát úgy értelmezik, hogy tetszés szerint lehessen előadni mindent, amit az idők áradata magával sodor és felszínre vet. Az Egyház sohasem korlátozta a tudományos kutatást, ezt mindig pártolta és dicsérte mindaddig, amíg az igazság keretein belül mozgott.²³ De ha ezeket a határokat átlépte, a könnyelműség, vagy az újságvágy irányította, felszólalt és óva intette híveit, hogy félre ne vezesse őket a hiú filozófia, vagy pedig a hamis bizonyítás. Szent Pál lelkülete vezeti ebben, aki egészen ilyen természetű intelmet intézett az újkeresztényekhez.²⁴ Nem hatalmi törekvés, hanem hitvédelmi feladatának teljesítése ösztönzi tehát arra, hogy híveit az igazság keretei között megtartsa, annak tartalmi és alakító erejére figyelmeztesse. Ezzel akarja a hívők lelkeségének a megoszlását megakadályozni. Az Avernoizmusban lépett fel igen veszedelmes formában a lelki megkettőzöttséget hirdető duplex veritas: egyazon ember lelkében egyszerre élhet ugyanazon tárgyra vonatkozó kettős meggyőződés: mint tudós állíthat valamit, amit mint hívő hamisnak vall, vagy megfordítva is. Azóta még veszedelmesebb formában lépett föl ez a tévedés, úgy filozófiai, mint pedig hamis beállítottságú teológiai követelmény gyanánt. Az utóbbit főleg a modernizmusnak nevezett irány képviselte. Nagy tehát a csábítás, hogy a hívők beleéljék magukat ebbe és félemberként járják földi útjukat. Hogy az ilyen antinómiával a hit nemcsak veszélybe jut, hanem előbb-utóbb elsatnyul, elveszti vezető szerepét, a tapasztalat mutatja. A tudásnál az akaratnak jut a döntő szerep. A hit azonban az akarat hozzájárulása nélkül nem lehetséges. Ha tehát a hívőt nem segíti

²² I. Kor. 9, 16.

²³ Denz. 1799.

²⁴ Kol. 2, 8.

a környezet belátása, illetőleg a két rend közötti összhang világos felfogása, akkor az akarat könnyen ingadozóvá válik, megtagadja a hit elfogadásához szükséges hozzájárulást — a hívő hitetlenné válik.

Mindebből megértjük, hogy az Egyház Istentől eredő tanítói megbízatását igen szigorúan körülírt szándékolású értelemben veszi. A hívők mindenkori oktatása és hitüknek megvédése ennek a szándékolásnak a tárgya. Ezért terjeszti ki oktatási működését mindenre, ami a hitet erősítheti, vagy veszélyezteti. Megbízatása időfelelti. Ereje nincs korlátozva. Jézus Krisztus ugyanaz tegnap és ma és mindörökké.²⁵ Így az Egyház is, Krisztus művének folytatója és megvalósítója. Hatalma és megbízatása változatlan önmagában, de változik az idők követelményeihez való alkalmazkodás szerint. Mikor más iskolák nem voltak, az Egyház gondoskodott az akkoriban megkövetelt képzettségről. Mikor nagyobb követelmények jelentkeztek, a polgári hatóság állított föl iskolákat. Az Egyház ez ellen nem tiltakozott, de megkívánta, hogy a tanítás megőrizze a természeti és az isteni-jogi oktatás jellegét. Az állam önhatalmúsága ezt kezdte megtagadni. Itt kell keresnünk az azóta soha meg nem szűnt összeütközések gyökerét. Közben a jog fogalma is egészen elvilágiasodott. Megszakították a transzcendens jogforrással, az örök törvénnyel való összeköttetést, a természetjogot, mint általános értékű irányítót nem ismerték el. Egyedül a pozitív meghatározások és döntések maradtak meg kötelező norma gyanánt, amelyek nem magasabbrendű elvekben, hanem csak az állam érdekeiben és akaratában gyökereztek. A Macchiavellizmus élte ki magát ebben az állásfoglalásban és az erőszak, az „erősebb” joga érvényesült a gyöngébb fél elnyomásában. Mivel az Egyház nem küzdhetett az erőszak fegyvereivel, könnyen megértjük, hogy a gyakorlatban sokszor kellett a legyőzött, az elnyomott szerepét játszania. De sem a siker, sem a sikertelenség nem mértéke az erkölcsi kötelezettség, vagy cselekedett értékének, vagy értéktelenségének. Ez tisztán a benső elemek súlyától függ. Az Egyház is a benne lakó Szentlélek erejére gondolt, mikor a romboló törekvésekkel szemben sikerben és sikertelenségben egyaránt hangsúlyozta jogát, a neveléshez és a hit védelmezéséhez.

Különösen a múlt században éleződött ki az ellentét az Egyház és a „mindenható” állam között. IX. Pius Syllabusának 45. pontjában van ez félreérthetetlenül leszögezve. Elítéli az állítást, hogy az iskolák kizárólag a polgári hatóság kezébe utalandók, úgyhogy senki másnak nem lehet az iskoláknak fegyelmébe, irányításába beleszólnia. Ezt akkor az egyházi intézményekre (szemináriumi nevelésre) is kiterjesztették.²⁶ Az ilyen tételek elítélése mutatja, hogy az Egyház örködött Istentől rábízott feladatának érvényesülésén. Ugyancsak IX. Pius 1864-ben „Quanta cura”-kezdetű enciklikájában megbélyegzi azokat a felforgató törekvéseket, amelyek céljaik elérésére az ifjúság megrontását használják föl”. Azt akarják — mondja²⁷ —, hogy az Egyház üdvös tana és ennek ereje az ifjúság neveléséből teljesen kizárassék és ennek a fogékony, de még meg nem erősödött, több irányba hajlítható lelke mindenféle veszedelmes tévely és bűn hálójába kerüljön, megfertőződjék és gonosszá váljék. Mindnyájan ugyanis, akik úgy a szent, mint pedig a nyilvános állami rendet fel akarják forgatni, és minden isteni és emberi jogot törölni igyekeznek, gonosz törekvéseiket azzal akarják alátámasztani, hogy főleg a tapasztalatlan ifjúságot megnyerjék és minden reményüket ennek megrontására alapozzák. Ezért nem szűnnek meg úgy a világi, mint a szerzetesi papság, amelytől a történelem tanúsága szerint a keresztény és polgári társadalom művelése tekintetében oly sok nagy előny és haladás származott, a legkülönbözőbb módon megtámadni, és őket mint a tudomány és művelődés ellenségei gyanánt feltüntetni. El akarják a tapasztalatlanokkal hitetni, hogy az Egyház szolgáit el kell távolítani az ifjúság nevelésétől”.

²⁵ Zsld. 13, 8.

²⁶ Denz. 1745—1746.

²⁷ Denz. 1695.

Igy ítélkezett a mult század nagy, keresztviselő pápája az akkori áramlatokról. Így csak az beszélhet, aki nem politikai ellenkezésből, nem is hatalmi vágyból, hanem az isteni küldetés és a kötelességteljesítés súlyos terhének tudatában emeli föl szavát és viseli föllépésének minden következményét. Mindenki tudja, hogy milyen kritikának és megvetésnek volt kitéve ez a sokat szenvedett pápa. Akkoriban semmiről sem beszéltek annyit az emberek, mint a híres Syllabusról, amelyet fönnebb jelzett enciklikájával együtt adatott ki. Hogy mi vezette ilyen lépéseiben, világosan megmondja. Az Egyház egyik pillérét akarták kidönteni. Tagadták, hogy az Egyház fejének isteni megbízatású hatalma van az Úr nyájának legeltetésére és gondozására. Ezt az isteni megbízatást és jogot védte IX. Pius és ebben nem különbözött elődeitől és utódaitól, akik ezt egyhangúlag állították, bátran védték és apostoli tekintélyük egész súlyával akarták és a világ végezetéig akarják is érvényre juttatni. Ez az érzület tölti el az összes főpásztorokat, akik ugyanennek a megbízatásnak súlyos terhét viselik és megvalósításának a rájuk bízott nyáj mennyisége szerint szűkebb körben kötelesek érvényt szerezni. Nemcsak az isteni, hanem a pozitív jog is kötelezi őket erre. Csak a Codex Juris Canonici előírásait kell megnéznünk. Azonnal szembetűnik, hogy mit vezet le az Egyház isteni küldetéséből, és mit bíz a legsúlyosabb kötelezettség terhe alatt azokra, akikre az Úr nyájának gondozását bízta. Ha az ilyen kiküldött főpásztorok kötelességüknek nem felelnek meg, nemcsak az Isten és az Egyház ellen vétének, hanem a hívők megvetésére is rászolgálnak. Ha emberi jogokat kellene érvényre juttatniok, engedelkenyek lehetnének. De a nevelés kérdésében Isten ügyéről van szó, amelyet az örök- és természetjog egyaránt biztosít, amint kimutattuk. Ha hanyagok lennének, megrendítenék nyájukat abban a hitükben, hogy csakugyan a Szentlélek küldte őket a hívők vezetésére és irányítására. A meggyőződéses kereszténynek nemcsak imájával, hanem cselekedeteivel is támogatni kell őket, hogy hivatásuknak megfeleljenek. Nem a várható sikerre, vagy sikertelenségre kell nézniök, hanem arra, hogy Krisztus szava hallható legyen és mindenki tudja, hogy az Egyház nem hagyja cserben a rábízott nyáját és gondozásáért mindent megtesz.

A nevelés isteni megbízatása alapján a legnagyobb határozottsággal állíthatjuk, hogy az Egyháznak minden pozitív állami engedélytől függetlenül joga van az oktatás minden fokát felölél iskolák és intézmények létesítésére.²⁸ A fönnebb bizonyított elvek szerint a természetjogon fölépült államnak kötelessége ezeket az intézményeket támogatnia, az örök törvénytől elszakadt állam pedig az Egyházat eme jogának gyakorlásában semmiképpen sem akadályozhatja meg. De neki is meg kell becsülnie a jogi tisztességet: az Egyház megszerzett vagy intézményesen biztosított jogait nem szabad egyoldalúan törölnie. Ha másként cselekszik, nemcsak a természetjog, hanem minden emberi értékelés hatóköréből távolodik el. Különös gondot kell az ifjúság vallási nevelésére fordítani.²⁹ Ennek az irányítása és felügyelete a püspöki kar kizárólagos joga és olyan szent kötelessége, amelyről semmiképpen sem mondhat le.³⁰ Hogy az egyházi joghatóságú iskolák fölött a vallási és erkölcsi oktatás tekintetében teljes hatalommal és felügyelettel rendelkezik még akkor is, ha kiváltságos rendek vezetése alatt állnak, magától értetődik.³¹

Ezekben akartunk néhány pontra rámutatni annak a megvilágítására, hogy az Egyház joga a neveléshez nem emberi jog engedménye, hanem tisztán az örök törvényben a természeti és isteni jogban gyökerezik.

Tisztán elvi szempontokat kiemelő fejtegetésünket szeretnénk még Hitvédelmi tanulmányok c. művünk megállapításával kiegészíteni. Az Egyház sajátos dinamikájának kiinduló pontja, irányítója és éltető lelke a szeretet, a Krisztus dicsőségéért való buzgalom. Nem a saját előnyeit akarja, hanem életének

²⁸ Can. 1376.

²⁹ Can. 1373., § 3.

³⁰ Can. 1381.

³¹ Can. 1389.

minden megnyilvánulását Krisztus dicsőségére irányítja. Helytelenül ítélik meg tehát azok, akik ugyanoly módon bírálják el az Egyház föllépését, mint a többi, főleg politikai törekvések törtéteit. Az Egyház emberi módon és emberi eszközökkel dolgozik, mint a kinyilatkoztatás is emberi nyelven szól hozzánk. Külsőleg tehát hasonlít a többi emberi törekvés eszközeihez, de más a lelke, amelyet csak a hívő elme foghat fel és értékelhet. Amint a magában bízó tudomány igyekezett a kinyilatkoztatást lealacsonyítani, és tisztán emberi értékelésnek alávetni, úgy az Egyháznak is el kell tűnie, hogy legtisztább, legszentebb törekvései is a sárba tiportassanak és egészen alacsonyrangú hatalmi törekvéseknek nyilvánítottassanak. Mesterének sorsában osztozik, akit övéi nem fogadtak be, sőt mint Isten ellenségét halálra ítélték. Az Egyház mindezt az örökkévalóság magaslatáról szemlélheti és úgy a maga, mint a hívek vigasztalására ismételheti: a pökök kapui nem vesznek erőt rajta!

TAMARISZK

A Margit-körúton laktam sok évig,
s milyen tájakat láttam ezalatt!
Fogsorod pici szikláit, ahonnan
ezüstgyík-hátú hangod elszaladt,

sötét tamariszk hajad, mely ha szél fúj,
könnyű, piros felhő lett, tó felett.
Szemed alatta tó, fölöttem ég volt,
s lassú havakkal úgy ereszkedett

fénye reám, mint holdfényben, ha ringnak
a hópihék, s ring velük a világ.
Igy ringott akkor voltaképen minden,
s a téged-nézés nyílt kapuin át

kerengtek gazdag többértelműségben
az egyazon dolgok alakjai.
Mert jelentéseidnek változását
a simuló Mindenség habjai

tükrös hátukra vették s szertevitték
jeleidet mindenre, mindenütt.
Igy lett belőled tamariszk, meg égbolt,
amerre egy-egy színed felmerült;

s mialatt e folyton forgó világban
folytonosan futva követtelek,
Margit-körút, Bimbó-út, Téglá-utca,
(ahol jártam), a szerény kis kövek

szilárdságát talpam alá terítvén
csöndben őrizték egyensúlyomat.
Te már nem vagy tamariszk, sem havas hold,
s a világ mozdulatlan kődarab, —

Margit-körút, Bimbó-út, Téglá-utca
meg röpülnek, mint bomlott szalagok,
s én kapkodok utánuk, amíg élek,
míg a Földön, s Földön túl ballagok.

Tóth Eszter.

VÖRÖSMARTY ISTENÉLMÉNYE

Vörösmarty lelkiéletét vizsgálni nem könnyű dolog. Ő a magyar irodalom legnagyobb rejtőzője. Igazi énjét úgy elbujtatta a polgári életforma köntöse alá, hogy valójában a legközelebbi barátai sem ismerték. Ha gondolatunkban egymásmellé állítjuk Gyulai életrajzát, amely pedig még első kézből meríti adatait, és akár csak Horváth Jánosnak a Zalán futásáról írt tanulmányát, rá kell döbbernünk a megfoghatatlan, de letagadhatatlan tényre: egy nagy költő végigélhetett egy hosszú és dicsőséggel telt közpályát a nélkül, hogy legkülönb kortársai megsejtették volna igazi énjét. Így rejtette el legbensőbb mondani-valóit is a hagyományos műfajok sablónjaiba (Zalán futása) és a józan közép-szer polgári morálja mögé (A merengőhöz). Ma már, Babits, Szerb Antal, Horváth János, Brisits Frigyes, Alszeghy Zsolt, Barta János tanulmányai után tudunk egyet-mást az igazi Vörösmartyról, de a nagy titok mindenesztől megoldva máig sincs.

Úgy tetszik nekem, hogy Vörösmarty alapélménye a végtelenség. Nála minden dolog végtelent rejteget — írja Babits. Ezt azonban nem értelmi vízióban ragadja meg, mint Berzsenyi, se nem pusztán érzéssel, mint Kölcsey, hanem, mint mondani szokás, képzeletével. De ez a képzelet, ha szabad ennél a szónál maradnunk, nem a leíró lélektan egyszerű funkciója: valami roppantul bonyolult, mindenesztől meg sem fogható életforma ez, amelyben az embervolt legmélye, a lélek irracionális örvényei zúgnak és dübörögnek, rombolnak és alkotnak: az Abszolútum alakatlan élménye ez, amely mindenáron alakra, kifejezésre tör, — lényegében a *cognitio Dei experimentalis* erőlködik magát kialakítani benne.

Ez a végtelen elsősorban mint határtalan jelenik meg Vörösmartynál. Életének legnagyobb, talán egyetlen szenvedélyét foglalja szöbe a Tündérvölgy kezdetén:

Én is oly dalt mondok világ hallatára,
Melynek égen, földön ne légyen határa.
Amit fül nem hallott, a szem meg nem jára,
Azt én írva lelém lelkem asztalára.

Ugyanezt a Zalán futásában ilyen roppant tömörséggel foglalja egy mondatba:

Sokfélét gondola, többet
Érze, s akart mindent.

Hogy képzelete hogyan küszködik szinte állandóan ezzel a határtalan végtelenséggel, hogy egész világa mennyire a végtelenség horizonja alatt nyúlik ki a beláthatatlanba, az idézetek egész sorával mutatja ki Horváth János idézett klasszikus tanulmányában. „A földi táj neki a földön is túli értelemmel teljes, és nem körvonalai, nem plasztikája kötik le a figyelmét, hanem látszatváltozásai, mikben a végtelenből jövő s oda visszaröppenő fény nyomán az egyetemes élet sejtelmiei nyiladoznak meg a látás számára.” Csak egyet az ő példái közül, ahol az idő múlásából hozzánk szóló végtelenséget öltözteti képbe:

A kisedd patakok lassú csörgéssel erednek,
Harsog az országos Duna, tétova fölszedi őket,
S a folyamok vizeit, s iszonyúra emelkedik árja.
Száz ragyogó szemmel belenéz a mennyei térség,
Nem szűnik ő, lemegy a tengerhez veszni, veszendő
Habjaival lemegy a nagy Idő, hogy vissza ne térjen.

Tegyük hozzá ehhez gondolatban a kozmikus mulandóság felséges költeményét, a Csongor és Tünde Éj-monológját, vagy egy-egy olyan mondatát, amelyben csak úgy mellékesen, egy kurta sorba lehelli bele ezt a végtelenség-sóhaját, mint a leszakított csillagról szólóba („A szikra kipattant S elvesze pártalanul a világok végtelenében”) —, s előttünk lesz Vörösmarty legmélyebb, egységes ihletforrása.

A végtelen-élménynek ehhez a megállapításához hozzá kell azonban tenni két nagyon lényeges vonást. Ez a végtelenség minden, vagy majdnem minden megjelenésében magába foglalja az Istent és az embert. Az Istent:

A csend, melyet az éj viadalma szegett meg, ezentúl
Még isszonyúbb, mélyebb lőn, mint mikor a nagy Idő még
El nem kezdődött, s a főhatalomnak ölében
Életerő nélkül nyugodott a néma teremtés.

Vagy a Viddinről szóló roppant hasonlat:

Mint a gonosz éji sötétből
Megszabadult lélek, mely ott csikorogva tünődik
Isten karjától lelökve, de végre kizúdul,
Fölveri a ropogó sziklát, mely válla gyanánt lesz,
S amint szörnyűkép végigmegy az ősi világon,
Nap, csillag beborul, s reszketnek az ormok alatta,
Ráordítanak a viharok, rádörren az ég is,
Az mégis megyen és akadályt nem szenved el útján:
Úgy mene Viddin...

És az Isten mellett ott van az ember, a „nyomorú föld” is. Mikor Hadúr Ármányt legyőzve bevonul égi lakásába, a „forgó világok ezredének zengése” közt, a költő így folytatja:

Csak maga küzdött a nyomorú föld, rajta halandó
Emberek egymáshoz gyilkos viadallal omolván.
Csak maga nem nyugodott, s fiait keseredve viselte,
Akit ő szült és kebeléből fényre bocsátván,
Nem táplált egyaránt. Gőzölgő véröket itta
Most, s fölszáguldott pora lett temetője sokaknak.

Ha azonban azt keressük, milyen is voltaképpen az az Isten, akinek végtelen árnyéka ráborul Vörösmarty költészetére, nem tudunk egyértelmű választ adni. Vörösmarty Istenének nemcsak egy arca van. Megtaláljuk nála azt a jólismert családi, bizalmas atyai Istent, akit a katolikus gyermek édesanyja térdein ismer meg, és akinek képe egy élet ráarakódott törmelékei és szemete alatt is meg szokott maradni. Ez az Isten lép elénk Vörösmarty zsenge verseiben, ez számos levelében, mégpedig nemcsak az ifjúkoriakban, hanem a szabadságharc utáni bujdosás napjaiban is; ez húzódik végig kitörülhetetlenül írásaiban, a Gondviselés-hit fel-felbukkanó nyomaiban, ennek férfiasodó vonásai derengenek elő egy-egy nagy etikai költeményének (mint a Himnusz) sorai mögött, ennek emléke teszi olyan utólérhetetlenül gyengéddé A szegény aszszony könyvét, és e felé sóhaját az összetört lélek kétségbeesése a bujdosásban írt Emlékkönyvbe utolsó soraiban... („Imádkozzál, te meghallgattatol — Az tán segíthet ily vert emberen.”)

Ez a nagyon ismert, ez a mindnyájunkban élő Isten-arc azonban inkább a sorok mögött, mint emlék, semmint formáló erő él és hat. Egyenesen róla keveset szól a költő. Vörösmarty fogékony lelke egész szenvedélyességével benne él kora alkotó liberalizmusának a katolicizmus és a vallás iránt hol ellenséges, hol hűvösen közönyös eszmevilágában, és a refomkor politikai izgal-

mai közt nem nagyon ér rá ilyen kevésbé korszerű témákkal foglalkozni. Amikor az Isten arca megjelenik nála, mélyebbről bukkan föl, mint a megszokott polgári vallásosság csendes folyama. Mégis ez a gyermekkori Isten-kép két formában is megjelenik előttünk, mind a kettő a teljes átéltség roppant energiájával. Az egyik a Délsziget Istene, a másik Zaláné. A Délszigetben fantasztikusan keverednek az édesanyjai vallási emlékek, egy lobogó fantázia elgondolta természet-vallás és a keresztény öskinyilatkoztatás motívumai. Ebből az igazi vörösmartyas szintézisből alakul ki Hadadúrnak naivul kedves és gyermekien közvetlen érintkezése a mosolygó jóságos Istennel. Csodálatosan meghitt és édes képekben állítja elénk ezt az Istent; látjuk a kisgyermek felejthetetlen mozdulatát, aki elalvás előtt „kezével a mennyet keresi”, „szeme a kis csillag után jár”, amelynek közvetítésével Istennel társalog, és mikor fölébred,

Szöke fejét fölemelte zavartan az éghez,
Szíve repesve köszönt a kis csillagnak, az élő
Istennek hálát örömeiben adózni felejte.
S őt az erős Isten meg nem büntette: mosolygott.

Később a két gyermek öntudatlan boldogságában:

Nem feledék az erős Istent; leborulva imádták
Nap keletén és nap nyugotán s a fergetegekből,
És az erős Isten kegyesen nézett le rájuk...

De az embernek a földöntúli hatalmakhoz való viszonya nem ilyen egyszerű. Az Isten mosolya és a Délsziget paradicsomkörtje titokzatos és borzadályos háttérből emelkedik ki. Az északi táj kietlen völgye, vak honja az éjnek, undok és rettenetes mélységeivel, ijesztő rémalakokkal örvénylik a sötétben. Sivó férgek, furcsa ördögfiak, sanda baglyok és sátánfiak, egy egész dantei ördögtenyészet gomolyog a háttérben, „négy árnyékot vet a testük”, mikor pedig szétrebbennek, még mindig ott marad a sárga Halálfi, aki még játékból pusztá gyakorlatként is a levegőt fojtogatja. A gyermek úrrá lesz rajtuk az Isten erejével, de azok az erők, amelyeket képviselnek, utóbb vándorlásában is vissza-visszatérnek. Az Abszolútum élményének ez a borzadályos oldala — Otto tremendum-a — elválaszthatatlanul körülhullámozza még a gyermeki istenképet is.

Zalán futása, Hadúr- és Ármány-alakjában, mind a két mozzanatot kozmikusra és szertelenre nagyítva állítja elénk. Hadúr lényegében ugyanaz a gyermekkori Isten, aki a Délszigeté, de most már nemcsak atya, hanem bíró is, nemcsak családapa, hanem a nemzetnek, sőt az emberiségnek atyja, nemcsak távoli gondviselő, hanem óriás harcos, aki személyesen tiporja le Ármányt. De mintha Vörösmarty képzetét Hadúr alakjáénál inkább foglalkoztatná Ármányé. Vallásos élménye idegét, a függőség érzetét, már itt — mint ahogy, úgy látszik, egész életén át — az Istenatya-mozzanatnál erősebben és állandóbban izgatja az Abszolútum egészen-más jellege, (a szentágostoni „aliud valde”), amely a sötétség hatalmában, a kiszámíthatatlan ellenséges erők borzadályában fascinalja a lelket. Innen a kísértetiességek, a nyugtalanító groteskségnek, sőt a patetikus rútak vissza-visszatérő képei, amelyek olyan jellemzők egész költészetére. A Délsziget szörnyeitől Ármányon és kíséretén keresztül Csongor és Tünde ördögfiakig felejthetetlen alakokban ölt testet ez a bonyolult ősborzadály. Természetes, hogy az a lélek, amelyben ezek a félelmes hatalmak ilyen erős életet élnek, nem nyughat meg sem a Délsziget mosolygó Istenében, sem a többé-kevésbbé konvenciók epikus nemzeti istenségben. Az ilyen ember Isten-élménye valójában nem lehet más, mint egy nagy, szenvedélyes keresés, szenvedélyes vágy az Abszolútum kettős arcának megnyugtató egysége után. Ez az Isten-arc élő és izgató, de minél

óriásibb arányokban jelenik meg, annál kevésbé konkrét. Túlságosan nagy, túlságosan távoli és túlságosan elmosódott, semhogy meg lehetne nyugodni benne.

Innen Vörösmarty Isten-élményének dinamikája, a határtalan vágy, a pihenéstelen keresés. Pihenéstelen, és természetesen sikertelen. Ami határtalan, az elérhetetlen. De minél elérhetetlenebb a cél, minél kilátástalanabb a törekvés, annál makacsabb, szinte kétségbeesettebb maga a vágy. A Délsziget, a Tündérvölgy, a Rom, de elsősorban Csongor és Tünde: különböző változatokban mind ennek az alapélménynek kifejezései. Hívják bár Tündérvölgynek vagy Délszigetnek, vagy Udlaknak a paradicsomot, Szüdelinek, Jevének vagy Tündének a keresés tárgyát: a szimbólum mindig a kimondhatatlant, az Abszolútumot jelenti:

Mindörökké, és azon túl!
Égjen bár le akkorára
A magas dél fénysugára,
Mint egy kised fénybogár,
Melly az égben félve jár,
S úgy bolyongjon egyedül
A sötétlő végtelenben,
Hogy magát se lássa többé:
En tüzenél akkor is még,
Tünde, érted bújosandom.

De: ott van a lendület visszája is:

Elérhetetlen vágy az emberé,
Elérhetetlen, tündér, csalfa cél!
S miért az olthatatlan szomj, miért
Rejtékeny álom, csalfa jóslatok,
S remény vezérrel eltűrt hosszas út,
Ha, ahol kezdem, vége ott legyen,
Bizonytalanság csalfa közepén?

Csongorban, a Délszigetben, a Tündérvölgyben a szerelmi boldogság délibábjába öltözik az elérhetetlen. Ugyanez a szenvedélyes és eleve lehetetlenségre ítélt vágy szólal meg szerelmi lírájában is, legalábbis azokban a versekben, amelyek irodalmi konvenciótól és szerepjátszástól függetlenül az igazi, a testet-lelket átjáró férfiúi szenvedélyt tükrözik (Késő vágy, Szomjú, Ábránd, Haragszom rád, Feledés, Laurához, Merengőhöz), Az éjféli ház vágyódó szerelmese

Mintha hátrahagyni vágná
Önnön lételét,
A világot és a földet,
Minden örömet,
Oly szilajon, oly elszántan,
Oly böszülve fut.

Van Vörösmartynak egy különös, félelmes és groteszk verse, A túlvilági kép. Csongoron kívül talán semmi sem jellemzőbb ennél a versnél Vörösmarty legbelső lelki dinamikájára, annál is inkább, mert tudjuk, hogy a költő egyik legkedvesebb verse volt, amelyet nagyon szeretett felolvasni barátainak. Hőse a meghalt kedvest keresi, de a koporsó egyre mélyebben süllyed előle a földbe. Az ifjú most a földet fúrja keresztül:

Most ott ül a föld közepén,
Oly mélyen, oly magán,
Lankadság tagjain, hideg
Veríték homlokán.

Hol a csikorgó érc terem,
S a tengerár fakad,
Ott ő pihenni szálla meg
A felhőárny alatt.*

Végül:

A porhon általfúrva lőn,
A föld más oldalán
Előtűnék a sírduló
Sok fáradás után.

Megtalálja, amit keresett, és — fölébred. Amit keres — amit Vörösmarty keres —, azt nem lehet megtalálni. Csak sejteni és keresni és szeretni lehet, bírni nem. A túlvilági kép ifja fölébred, a röptében világokat karoló Csongor lezuhan.

De a felébredés és lezuhanás legfeljebb inaszakadt lélekben lehet végső élmény. Vörösmarty nem az. Vörösmarty Isten-élménye magyar Isten-élmény: hozzátartozik a konkrétság, a realizmus, az emberi élettartalom. Milyen jellemző, hogy még A túlvilági kép hőse is: nem Berzsenyiként a zenit és a nadir tájain, nem Kölcseyként valami éteri álomvilágban, hanem a „porhonban”, a „lábtiporta föld”-ben keresi ideálját, még álmában is egy ilyen transzcendensre növesztett konkrét vállalkozásban találja meg, amit keres. Ennek a nagy, határtalan és alaktalan Isten-élménynek emberi pólusa ugyanaz a Vörösmarty, aki a Tót deák dalát és A kis leány baját, a Petikét és a Gábor deákot írta és közvetlenül a Délsziget és a Rom közt Egert, ezt a minden csodásság és eposzi nagyszerűség nélküli, a realista történeti regényre emlékeztető eposzt; az a Vörösmarty, akiről Babits zseniális elemzése kimutatja, hogy éppen a reális képek leküzdhetetlen gazdagsága következtében válik irreálissá, az a Vörösmarty, aki Csongor és Tünde, az Éj és a nagy Vándorok mellett nemcsak Mirigyet és az ördögfiakat látja meg, hanem Balgát és Böskét, Ledért és a rác boltost is. A végtelenség és a határtalanság Vörösmartyja mellett van egy másik Vörösmarty is, a jókedvű életigenlésnek, a hétköznapi és polgári realitásnak, a pirosposztság népiességeknek költője, aki mintha csakugyan nem nézne vágyai távolába és megpróbálná a földön keresni a mennyet. Hogy fér ez össze, ez a második Vörösmarty, a Délsziget, Csongor és A túlvilági kép szertelen-jével? Ha igaz, amit a magyar Isten-élmény realizmusának mondtunk, akkor éppen ebben a realizmusban kell meglegelni azt a pontot, ahol a két ellentétesnek látszó lendület találkozik. Minél mélyebb és minél szenvedélyesebb az Isten-élmény, annál lehetetlenebb meg nem találnia a realitás rétegében való érvényesülést, az emberi kiélés lehetőségét.

A fiatal Vörösmarty aligha érezte ezt az antinomiát; az ifjú lángelme teremtő egyoldalúságával mélyed el képzeletének csodálatos világába; az önalkotta alakok őserdejében, ha látja is az ellenséges erők elfojthatatlan burjánzását, ha sejti is a ködbevesző ösvény bizonytalanságát, jól érzi magát ebben a termékeny félhomályban, lelkét betölti magának az alkotásnak mámorító élménye; az ifjúság friss lendülete átsegíti a holtpontokon. Ám „az ifjúság háborgó napjai múltván”, egyre fenyegetőbben merednek eléje a nagy kérdések és a nagy bizonytalanságok, a külső és belső tilalmak és lehetetlenségek. És a realista magyar lélek mélyéből elemi erővel tör fel az életnek értelmet, a konkrét evilági életnek konkrét megvalósítható célt sürgető férfiúi aktivitás ösztöne.

Ha tudjuk, hogy ez a fordulat a 30-as évekre esik, akkor világos előttünk,

hogy ez nemcsak egyéni, hanem szociális szükségesség is volt. Ha az életcélt kereső Vörösmarty szénézett maga körül, szükségszerűen Széchenyi óriási alakjára kellett vetődnie megbűvölt tekintetének; csakugyan: egész lírája elszántan áll a nagy magyar vátesz szolgálatába. Ha figyelni kezdi maga körül az eleven életet, fülébe harsan Kossuth izgató hangja; csakugyan: tudjuk, hogy a politikai harcban, Széchenyi iránti határtalan tisztelete mellett is, inkább Kossuth mellé szegődik. Barátai közül — megint csak versei tanuskodnak róla — Deák alakja ragadja meg legjobban. Ha író társai közt forgolódik, nem zárhatja be fülét Bajza politikai izgatásai elől. Nálánál sokkal kevésbé fogékony lélek sem vonhatta volna ki magát a reformkor történelemalakító sodrából. De hiszen őt már előzetesen elkötelezte ebbe az irányba a hagyományos hazafias költészet, melynek művelői közé Virág és Berzsenyi nyomán oly korán elszegődött, és a nemzeti költő országos híre, amely Zalán futása óta elutasíthatatlan követeléseket támasztott vele szemben.

Semmi sem volna tévesebb, mint úgy fogni fel Vörösmarty belső fejlődését — amire nem egy magyarázója hajlik —, hogy az ifjú, az első Vörösmarty a végtelenség, a szertelen vágyak, a féktelenül burjánzó belső képgazdagság élményének élt, a férfi Vörösmarty elfordul ezektől és immár „a haza s emberiség” ideáljának szenteli magát. Téves ez már csak azért is, mert Vörösmartynak (Kölcseytől és Széchenyitől eltérőleg) nincs ezen a téren „megtérése”. Az ő patrióta élete és hazafias költészete nem a harmincas években kezdődik és nem vált fel valami mást. Ez az új élmény — ha ugyan lehet egyáltalán újnak nevezni — nem lép egy régi helyébe, hanem a régi és egyetlen őselmény, amely eddig elsősorban a végtelenben és a határtalanban kereste a maga életterét s most mintegy hatómezőt változtat. A felvilágosodás óta egyelőre leküzdhetetlen lelki szakadás következtében nem tudta egységes vízióba foglalni a földi és a metafizikai valóságot, az Abszolútum nemcsak határtalan, hanem elérhetetlen is maradt. Most, hogy egészséges realista ösztönrel Abszolútum-igénye új területen éli ki magát és visszafordul a földi realitásba, azt öleli át a transzcendens élmény teljes odaadásával. Többé nem néz vágyai távolába, illetőleg vágyait a régi erővel és a régi teljességösztönrel abba vetíti bele, ami a közelben van:

Mi dolgunk e világon? Küzdeni
És tápot adni lelki vágyainknak.
Ember vagyunk, a föld s az ég fia.
Lelkünk a szárny, mely ég felé viszen,
S mi a helyett, hogy törnének fölfelé,
Unatkozunk, s hitvány madár gyanánt
Posvány iszapját szopva éldegéljünk?
Előttünk egy nemzetnek sorsa áll...

Tehát szó sincs róla, hogy most már ne fölfelé akarna törni, hogy most már csak a föld fia akarna lenni: éppen azzal kell fölfelé törni, hogy küzdünk, éspedig itt a földön a legnemesbékért. Ennél alább nem adja. Ime, a megalkudni nem tudó abszolútumvágy. Egy grandiózus átvitelről van itt szó: a „mennyet kell a földön is keresni” jelszavának egy nem sejtett nagyszerűségű megvalósításáról. Vörösmarty, talán a nélkül, hogy tudná, az Abszolútum vonásait, a numinosumot és a majestást átviszi az emberre, az emberiségre, a nemzetre. Így születik meg legjellemzőbb szava, az „emberméltóság”. Csak így lesz világos a Pázmány-epigramma értelme. Csak így lehet megérteni azt a szakrális hangot, amellyel ezentúl a hazáról szól. Ez az azonosítás, ill. az Isten-élménynek a nemzet és emberiség élményével való szintézise ezentúl egyik fő stílusformáló erőként hat. Már a Romban így szól a pártusokról: „Im mi derék nép ez... mi méltó Istennek képét a nap láttára viselni”. Máshol: „A nemzet Isten képe lesz, Nemes, nagy és dicső, Hatalma, üdve és neve Az éggel mérkező”. A Jóslatban: „Mert neked még virulnod kell,

ó hon, Miért volnál az éggel oly rokon?" Odáig megy ez az azonosítás, hogy habozás nélkül cseréli a kettő közt a fogalmakat. Kemény Simonban:

Ó, szent haza! érted ez aggodalom,
Mely nem hagy örülni a szűz karokon!
Éretted az égiek aszталitól,
Hol szüntelen örömek éneke szól,
Szent Isten imádatos arca elől,
Bár ülne sugárai jobbjá felől,
Fölkelne a honfi s dicső nevedért
Eljöne csatáidon ontani vért.

Különben már 1832-ben, a Salamon-balladában tökéletes az Isten- és a haza-élmény egybefonódása: a remetekirály megtérésében a két élmény teljesen egybeolvad.

De hát megtalálta-e Vörösmarty a keresett belső nyugalmat ebben a konvertált Isten-élményben? A sors és a magyar ember, az aktív patriotizmusnak ez a gazdag hangszerelésű költeménye, így végződik:

Azóta foly a munka
Jól, rosszul, mint lehet.
A sors borongva néz el
A küzdő hon felett.

Ez a borongás Vörösmarty lelkének borongása. A nagy nemzeti megújulás hatalmas lendületében is a magyar romantika mindvégig megőrzi ezt a mély és nemes borút. Megvannak ennek tárgyi alapjai is: a külső és belső nehézségek bénító benyomásain túl állandóan ott settenkedik lelkükben a nemzethalál lehetőségének sötét gondolata. („Vagy jöni fog, ha jöni kell A nagy-szerű halál...”) De megvan minden nagy romantikusnál, Vörösmartynál is, teljesen egyéni alapja is. A tremendum-élmény kísértetei, ha a nemzeti küzdelem zajában ritkán hallani is szavukat, nem haltak meg. A nagy etikai-patriotikus életküzdelem nemcsak külsőleg, hanem belsőleg is drámai. Mögötte állandóan ott vibrálnak az irracionáléknak, a szenvedélynek, a bűnnek, az örületnek, a végzetnek sötét lehetőségei. (Mindaz, ami Széchenyi Naplóit olyan megrendítő olvasmánnyá teszi.) A holt fény és ködvarak tengere ott hullámszik a lélek mélyén és zajától fel-felrémul a szívmagány. Bizonyos szempontból nézve az egész etikai-hazafias élet nem más, mint „hasztalanul” tömögetése, a Délsziget kisgyermekként, a szörnyetegek szakadékának. Milyen perspektívát nyernek ebben a háttérben Hadúr szavai:

Aki vitéz lelkét elszánván honja javáért
Veszni megyen, gonosz Ármánynak nem jut le kezébe.
Én oltalmazom azt...

Ármány megsemmisítő hatalma elől csak egy a menekvés: a haza-szolgálat oltára. És ha ez az oltár összeomlik?

Az összeomlás, amelyet Széchenyi egy évtizede előrelát és Vörösmarty évek óta retteg, megtörtént 49-ben. Vörösmarty lelkében valóban a világ omlott össze:

Mi a világ nekem, ha nincs hazám?
Elátkozott lélekkel, hasztalan
Kiáltozom be a nagy végtelent:
Miért én éltem, az már dűlva van.

Megszületnek a „harmadik Vörösmarty” rettenetes versei. 1846-ban Az emberek, 49 után az Emlékkönyvbe, az Előszó, A vén cigány. A világ összeomlott, a föld megőszült, az Isten elborzadt zordon műve felett és bánatában ősz lett és öreg. Az Előszó világtele után, ez után a teljes nihil után jöhet még valami? És az öreg költő — akinek fogytán van a napja, vére megsűrűdött, agyveleje kiapadt —, utolsó strófájában az ünnepről énekel, amely lesz még egyszer a világon. Mi ez az érthetetlen, esztelen „de mégse?” Az ész reménytelenséget parancsol, de a szív egy kétségbeesett, abszurd, roppant hitet suggerál. A nagy magyar romantikának talán legsajátosabb, legcsodálatosabb vonása ez. Minden veszve van, de azért mégis küzdeni kell. Ez a szent azértis, a magyar történelemnek talán legnagyobb ereje. Ez a vakmerő irrealitás, amely ezer éven át a legnagyobb realitásnak bizonyult, ez talál csodálatos kifejezést a nagy magyar romantikában, Kölcseynél is, Széchenyinnél is. És Vörösmarty, aki már 1846-ban meglátta, hogy „nincsen remény”, életének és hazájának romjain ezt a minden ok, valószínűség és észszerűség ellenére szóló prófeciát hirdeti: „Lesz még egyszer ünnep a világon”. Babits egy szent örült versének mondja A vén cigányt. Megvallom, az örültet nem tudom meglátni benne: a vers gondolatmenete, az emberi és költői exaltáció legmagasabb fokán bár, teljesen észszerű asszociációk kerekein gördül — a szentből azonban lehetetlen meg nem érezni valamit, mikor a Credo quia absurdum-nak ez az olyan nagyon magyar, olyan nagyon romantikus és olyan nagyon vörösmartyas változata orgonál a lelkemben. Lehet-e nem éreznem benne a keresztényi kegyelem-hit régen eltemetett, de el nem halt idegének remegését? Szent Pál szavára gondolok, arról, aki „hitt reménységgel a remény ellenére (Róm. 4. 18.). A költő szomorú árnyékán át akaratlanul is a Délsziget kisgyermekét látom, amint „nehezültek tagjai... meghajlott térde, kezével A mennyet keresé, s szeme a kis csillag után járt”. Mintha a költő, aki valamikor látta, most a „minden dolgok végén”, egy apokaliptikus pillanatban újra föl villanni látná ezt a csillagot, az Istennek követét. És az Isten, akit utoljára a Délsziget gyermekére látott mosolyogni, mintha most, a végnél, a halálos felhők mögül, egy éppenhogycsak átderengő naplementi sugárban, még egyszer megmutatná neki ünnepi mosolyát.

I. KOR. 23.

A szeretetnek hálójába fogva
vergődünk ketten, Isten fiai.
Rabság ez, érzem — és ezért szeretnék,
mint az oroszlán, felordítani;

nem megjuhászodva, de ragadozva
szembefordulni egyszer már veled,
szeretném, amit megtiltottam én is
magamnak, fölfalni a szívedet...

A nagy kísértés visszatér örökké
és küzdeni kell mindenkor vele:
úgy kell harcolni foggal és körömmel,
mint sajátmagam bőszen ellenfele,

hisz a szabadság nem tehet szabaddá
és minden, ami van, miénk ugyan,
de mi magunk megint a Krisztuséi
vagyunk és ő az Istené, ki van.

Toldalaghy Pál.

LÁTTÁL CSODÁKAT

I.

Eljön az idő, amikor a játék
mutatványánál fontosabb, ami
szívedben mint a nyugtalan parázs ég
s amit úgy érzed, meg kell vallani.
Valami ige keresi a testét,
valami lélek köntösét, a szót,
s melengeted, hogy végre megszülessék,
magzatodat, az igazi valót.
S már nem te szólsz: az szól teáltalad már,
mit annyi lázas éven át tagadtál:
az igazság, mely sorsodban ragyog.
Dicsőséged, hogy művé mondhatod.

II.

Magányban éltél s ez volt büszkeséged;
de magányod a rab magánya volt,
mert nem tudtad: ha kincset ad az élet,
azért ad kincset, hogy elpazarold.
Egy angyal jött el érted és kiváltott;
lengett veled a kosár a falon;
tengert adott, hatalmat és világot;
azóta beszélsz ilyen szabadon.
Thalatta! — mondod és a hab megárad;
tűz! — mondod és föllángolnak a várak;
s kiáltozol, míg tűz és víz belül,
szívedben is békévé egyesül.

III.

Láttál csodákat. Hétezer madár szállt
s halált emésztett vinnyogó belük.
Vonult a nép, imádni ment a császárt
és fölfalták a kondorkeselyűk.
Hat hétig habzó tűz kavart vak örvényt
s a föld alatt vajúdtak az anyák.
A többiről nem szólhatsz, ami történt,
mert félelmedben megbénult a száz.
A kéneső is régen elvonult már,
s te még mindig egy üregben lapultál.
Te láttad ezt. Hát tanusíthatod:
a szeretet még ennél is nagyobb.

IV.

Mikor meghaltál, megjelent a Lélek
s kemény sarkával addig rugdosott,
míg fölébredtél. Megrettenve nézted
bordád fölött az iszonyú nyomot;

de Őt nem láttad. Fölkeltél az ágyról
s elindultál, de fájt a seb nagyon.
Ha elalszol, azóta egyre lángol
álmodban az a tüzes csizmanyom.
Felé harapsz, visszarúgsz, mint a vad ló,
de vékonyadba vág, vérig mar a patkó,
s hajszol, míg nyugtot nem találsz, szegény
pára, a nagy Istálló melegén.

V.

Egy púpos jött, aztán egy sánta, aztán
egy vitustáncos. Nyúltál pénzedért,
de hirtelen megláttad Őt az arcán,
s az Ő véréből homlokán a vért.
Kezét nyujtotta. Adtál egy forintot,
de kihullott tenyerén a lukon.
S mintha még ő sajnált volna, amint ott
álltál ijedten az országuton.
Egy munkás ül a villamosba melléd;
az inge véres, seb hasítja mellét.
Megismered. Hosszan néz vissza rád.
S leszáll, mielőtt megszólítanád.

VI.

Nem hiszed, amit föl nem érsz eszeddel:
vallottad; és még ma is visszatér
ez a kísértés: úgy ember az ember
s csak addig ember, míg eszében él.
Nem tagadod meg, ami láthatatlan,
de látni és érteni akarod.
Már a csontodat perzseli a katlan,
mégis tűzébe nyujtod a karod.
Kövek között állsz. Lassan közelednek.
Mégsem engedsz rebbenő idegednek,
és nyitott szemmel vizsgálod, amíg
megőrölnek, az Isten malmait.

VII.

Szólni kezdesz és elnémulsz riadtan,
mert szavadban valaki más beszélt.
Két éve állsz már résen lankadatlan,
hogy végre magadban is tettenérd.
Valami éget. Tenyeredre nézel:
egy stigma lobban, aztán eltűnik.
Ágyad partján reszketve hallod éjjel
a Pusztában Kiáltó esküit.
Bástyák mögött élsz. Hajnalonta távol
már a faldöntő kürtök reze lángol.
Ostromra kész, de nem támad a had.
Vár, amíg önként megadod magad.

VIII.

Az Igazság lobogott, mint a villám,
de nem akartad látni a tüzet.
Egy hang kiáltott: „Itt vagyok! Tekints rám!” —
és te úgy tettél, mint aki süket.
Egy lasszó leng fölötted csupa lángból;
feléje kapsz, — és csupa hamu vagy.
Aludni sem tudsz már a csaholástól:
fölállsz, fülelsz; de csak a szél ugat.
Egy tó jegén botorkálsz sebesülten;
„ölj meg, Vadász!” — nyöszörgöd kimerülten.
De nem nyíl szisszen, csak a korcsolyák.
Nem bánt. Hagyja, hogy bukdácsolj tovább.

IX.

Elnyeletted magadat, de a cethal
kiokádott, és fölfogott a part.
Koporsóba bújtál, mint aki meghal,
de eltemetni senki nem akart.
Küldött az Úr s te kunyhódban maradtál;
hívott, s mutattad: „néma lett a szám”.
De jött az orkán, fölkapott hajadnál
s lehajított a város piacán.
Azóta itt tusakszol Ninivében,
s máig sem érted, hogy aki nevében
szólni taszított, bár vesédbe lát,
mért bízta ezt a harcot épp terád.

X.

Nem te hívtad. Ő választott magának.
Meghódított és beléd költözött,
hogy légy az ő félelmes igazának
tanúsága az emberek között.
Ma már tudod: amikor elvetetted,
akkor volt hozzád a legközelebb,
s amit holtával vállalt Ő helyetted,
életteddel kell vállalnod neked.
Vívta vele kardokkal és cselekkel,
de legyőzött, mert nem volt nála fegyver.
Ha érte vívni rád is sor kerül,
így küzdj. Tisztán és fegyvertelenül.

Rónay György.

A KÖNYÖRÜLETES SZERETET ÚTJA

I.

Az emberi természet kettőssége: a lélek és a test, a szellem és az anyag együttessége és egymásra utaltsága végig csillámlik az életnek egész tengersíkján. Az Egyház életén is. Az apostolok és a tanítványok az evangélium hirdetésére kaptak küldetést, a lélek, a lelki üdvözülés zászlaját indultak világgá vinni és diadalra küzdeni — és lépten-nyomon anyagi kérdésekkel is kénytelenek voltak bibelődni.

A léleknek sárba gyúrt volta sohasem engedi teljesen szabadjára az emberi szárnyalást, és a legnagyobb szellemek is olykor fájdalmasan érzik röpük korlátait. Miként van az, hogy a művészet legremekőbb alkotásait, amelyekben a szellem önelégült diadalát ülhetné, gyakran valami nagy komolyság, ha ugyan nem szomorúság árnya lepi meg? Miért sóhajt fel a panasz, hogy: Dem herrlichsten, was auch der Geist empfangen, Drängt immer fremd und fremder Stoff sich an (Goethe), hogy a szellem legnagyobb alkotásaihoz is mindig valami idegen anyag férkőzik! Miért a még sokkalta fájdalmasabb érzés, hogy nemcsak a szellem útjain, hanem a szív érző és vérző világában is oly gyakran kell tapasztalnunk sorsszerű földhöz kötöttségünket?

És mégsem adhatjuk át magunkat létérzésünkben elégtelen, borús hangulatoknak. Nem zúgolódhatunk létünk korlátai ellen. Az anyag — igaz —, nyűgözi a szellemet, lefelé húzza az érzelmet. Mégis, mégis az anyag nem lehet ellenfele a szellemnek; a lélek és a test egybeforrasztása nem lehet az Alkotónak hibás ötvözet; nem lehet kontármunka, amelynek csak az egyik fele értékes, — hiszen az ő együttesük az Úr alkotása, a Teremtő remekműve, a Tökéletesség kezéből kikerült mcstermunka. És mi bízva bízunk a Teremtő céljainak és eszközeinek nagyszerűségében. Reménykedő tekintetünket tehát az örök Alkotóra függesztve nem azt nézzük, hogy az anyag terheli-e, béklyózza-e a szellemet, hanem azt látjuk, azt szeretjük és akarjuk látni, hogy a lélek megnesemesíti, kivirágoztatja a testet, a szellem áttüzesíti az anyagot, célt, rendeltetést lehell belé, alakot, szépséget ad neki, és így a Teremtő örök elgondolásának szolgálatába állítja azt.

A hasznavehető anyag nemes rendeltetést kap, mondhatni felmagasztosul a karításban: a krisztusi eredetű felebaráti szeretet munkájában, annak a szeretetnek művében, amelyről azt írja az előkelő és finom Szalézi Szent Ferenc, hogy a szeretet csodálatos dolog: eszköz és cél egyaránt, olyan út, amely önmagához vezet.¹ Szent Ferenc finom jellemzését azonban határozottabb formákba is lehet önteni. Ha a nagy világteremtés az Isten szeretetére vezethető vissza, ha a világ fenntartása sem képzelhető el az Ő szeretetének működése nélkül, — akkor a tevékeny keresztény felebaráti szeretet, mint elsőrendű társadalomfenntartó erő, nem egyéb, mint az Isten teremtő és fenntartó akaratához való alkalmazkodás, ennek az akaratnak végrehajtásában való közreműködés az evangéliumban adott irányítások szerint. A karítás tehát vállalása Szent Pál tételének: „Istennek vagyunk munkatársai”.

II.

A keresztény karítás története egybeolvad Egyházunk történetével. Az Üdvözítő a karítást természetfölötti erővel: csodás gyógyításokkal is gyakorolta. János apostol, aki talán azért is volt a szeretet legmelegebb szavú apostola, mert „Jézus kebelén nyugovék” (Ján. ev. 13.), arra buzdított, hogy

„Fiacskáim! Ne szeressünk szóval, se nyelvvel, hanem cselekedettel és igazsággal” (Ján. I. lev. 3.). Jakab apostol az igazi tiszta vallásosságot abban látta, hogy az árvákat és özvegyeket látogassuk az ő szorongatásukban (Jakab kat. lev. 1.). Pál apostolnak Filemonhoz írt levele pedig egyenest oly irodalmi színvonalú karitatív írásmű, amely nemcsak könyörületességből fakad, hanem művészi biztonsággal üti meg azokat a lírai és morális billentyűket is, amelyekkel Filemonban a könyörületesség hangjait szintén megszólaltathatja.

Az apostolok lélekébresztése folytán meg is indult a karitatív élet az Egyházban. A testvérek segítették egymást. A jeruzsálemi szegények részére más egyházközösségekben is gyűjtöttek adományokat. A jeruzsálemi hívek viszont vagyonuk egy részével birtokközösségbe léptek, hogy a szegénységet enyhítsék. Ezt a részleges, időleges és önkéntes birtokközösséget ugyan más egyházközösségek nem utánozták, de megtalálták ők is a módját a bajbajutottak megsegítésének. Így a karthagói keresztények 100.000 sestertiust küldöttek a numidiai püspököknek a keresztény rabszolgák kiváltására, sőt Tertullianus szerint a karthagói egyháznak szegénypénztára is volt.

Az egyházatyák korában az Egyház már jelentékeny javakkal rendelkezik donatiók, örökségek, állami előjogok pl. adómentességek révén is, annyi-val is inkább, mert akkor már az előkelő és gazdag patricius-osztályok is nagyobb mértékben résztvesznek az Egyház kiépítésében és megerősítésében. Az egyházi jövedelmek természetesen a keresztény segítő szeretet céljait is szolgálják. Nyugaton az egyházi javak jövedelmét többnyire négy részre osztották, s egy-egy rész a püspököknek, a papságnak, a szegényeknek és egyéb egyházi célokra jutott. Rómában egy előkelő hölgy: Anicia ősi nemzetségeinek palotáját a karitás szolgálatába állítja. Az Aventinus hegyén pedig ugyancsak római arisztokrata hölgyek közreműködésével megalakul az első női szerzetes-szerű közösség, a keresztény tisztaság, könyörületesség és szeretettől sugalmazott áldozatosság megszentelt otthona.

A szeretet olykor bőségesebb áldozatokat is követel. Az alacsony, törékeny termetű, gyöngye tüdejű és mégis leghatalmasabb szellemű, századokra messze előre világító egyházatyja: Szent Ágoston, Hippon püspöke, aki családi származása szerint sem volt szegény, olykor — mint Szent Ambrus milánói püspök is — csak értékes egyházi szerek feláldozása árán tudta hivatásának és a jótékony segítő szeretetnek felmerülő kívánalmait teljesíteni, és szegényen, végrendelet nélkül halt meg a 430. évben, Hippon ostroma alatt.

Másfél évszázad múlva, egy ugyancsak kicsiny termetű, gyöngye, gyakran súlyos betegségben szenvedő, sőt nem egyszer a sir szélére sodort testben lakozó nagy lélek: Nagy Szent Gergely pápa, „Isten konzula”, mutatott példát a világnak arra, milyen imponáló vagyoni erőt tud a nyomor leküzdésére mozgásba hozni az Anyaszentegyház karitatív szelleme. Az előkelő származású szenátor-ivadék, aki őseitől nemcsak hatalmas uradalmakat örökölt az itáliai tartományokban és Szicíliában, hanem a közügyek áttekintésének és mérlegelésének képességét, kormányzati erőt és diplomáciai ügyességet is, jogászai képzettségével előbb mint római világi praefectus urbis, utóbb mint szerzetes pápai követ a konstantinápolyi császári udvarnál állotta meg helyét, végül csaknem másfél évtizedes pápai kormányzása alatt a 604. évben bekövetkezett haláláig nagy biztonsággal és tekintéllyel alapozta meg a pápaság hatalmát, holott, mint magáról írta: „Én, a méltatlan és gyenge ember megrokkant és a hullámoktól megrongált hajó kormányát vettem át; a hab már minden oldalon bezúdul a hajóba és a korhadó gerendák már alig állják a vihart”. Lelki nagyságát és mélységét mégis nem csupán sikeres hatalmi politikájához, hanem lelki téren végbe vitt alkotásaihoz (Liber Regulae Pastoralis és 840 levél), nagyszabású karitatív ténykedéséhez és a gazdag külső eredményekkel gyönyörű ellentétben álló alázatos magatartásához mérjük, amellyel a neki felajánlott „egyetemes püspök” és „egyetemes pápa” címek helyett a már Szent Ágos-

tontól is kedvelt „Servus servorum Dei”, Isten szolgáinak szolgálja megjelölést használta és magát — született nagy úr letére — „a szegények birtokának a kezelője” gyanánt nevezte meg. Mint Itáliának és Sziciliának akkor már talán legnagyobb földesura a jól megszervezett kiterjedt pápai uradalmakat akként tette meg Isten országának földjeivé, hogy a longobárdok időnkint megismétlődő pusztításai és dúlásai folytán, valamint a keletről behozott pestis révén és az éhínség következtében hihetetlen nyomorba jutott római népet a pápai raktárakból rendszeresen táplálta gabonával, olajjal, borral és más élelmiszerekkel és mint egyik méltatója írja, a pápai patrimoniumok javaiból karitatív nagyüzemet alkotott.

Igy Rómában, ahol Szent Gergely egyik levele szerint akkor „csak a magánosság és gyász lakik”, és mint Paulus Diakonus írja, a világ oly néma volt, mint annakidején, amikor még nem éltek rajta emberek, — egy nagy pápa nagy lelke által fölemelkedik a keresztény segítő szeretet magasztos szelleme és biztosítja az élet főnnmaradását, a lélek kifejlődését, világosságát és melegét.

Nagy Szent Gergely utódai közül a pápai trónon a gazdag Borghese családból származó V. Pál (1605—1621) volt az, aki a pápai jövedelmekből a legnagyobb tételeket utalta ki a nyomorgók megsegítésére és nagy gabonarakartárt építtetett, amelyből csak szegények vásárolhattak, mégpedig oly olcsó áron, amelyet meg is tudtak fizetni.

A keresztény karitás csak ott virulhat, ahol a keresztény hit mély gyökeret vert. A középkorban a földön túl tekintő transzcendens világfelfogás hullámlázó küzdelmek után diadalmaskodott az antik világnak a természethez közelebb álló immanens világfelfogásán. A Galileai győzött. A patrisztika, majd a skolasztika a vallás fényével átvilágította a nézeteket, a misztika a szív bőségének, a képzelet gazdagságának, az idegek érzékenységének a hit világába való bevetésével áttüzesítette az egyéniségeket, az extázisnak racionálisan alig értékelhető állapota a naturális határokon túl lendítette különösen a női lelkeket. Az apostolok vetése kalászbá szökött. „Az ég eljegyezte magának a földet”, — amint egy XI. századbéli bambergi pap énekbe foglalta.

Az elkorhadt s a művelt nemzedékek sorsát többé már nem biztosító római birodalom összeomlása, a kiüresedett és vigasztalanná vált antik kultúra elsüllyedése, a népvándorlás harcainak, vérengzéseinek és pusztításainak gyötrelmei oly általános lelki depressziót váltottak ki, akként puhították a szíveket s oly módon oldották fel az érzelmi elemeket, hogy a vallásos lelkekből széles áramlással buzoghatott ki a karitás munkájának folyama. Ok és alkalom volt elegendő. A nyomorúságnak minden neme változatosan tártul a segítségre kész hívő elé: éhínség, betegségek, a keletről behozott pestis és lepra, a háborúkban s a testcsonkító büntetések folytán megnyomorítottaknak szálnalmas csapatai. A szenvedést azonban Isten nevében tárt karokkal várta a keresztény szeretet.

Az éhezőket a szerzetesi kolostorok, a plébániák, a káptalanok, a püspökségek portái, sőt magánosok és céhek konyhái táplálták. A franciaországi St. Riquier kolostor pl. naponként 300 szegénynek és 150 özvegynek adott alamizsnát. A szegényeket, betegeket, öreg férfiakat, agg nőket, árva és beteg gyermekeket menedékházak fogadták be. Kórházak épültek a leprások és ragályos betegek számára, amelyekben oly előkelő lelkek is, mint Szent Erzsébet és Assisi Szent Ferenc (Giovanni Bernardone 1182—1226) végezték az ápolás áldozatos munkáját. A XIII. század kezdetén Franciaországban 2000 kórházban ápoltak belpoklosokat és ragályos betegeket. Egész rendek tűzték ki célul a betegek ápolását, kórházak és menedékházak fenntartását, nyomorultak istápolását. Így a Szent Antalról, a Szent Lázárról, a Szent Lélekről elnevezett rendek, a kereszties vitézek, a johanniták. Szent Antoninus római egyesületének tagjai különösképpen a szemérmes szegényeket és betegeket keresték fel, hogy helyzetüket megismerjék és őket megsegítsék. Az utasok és menekülők is gyakorta a kolostorok, a káptalanok, a plébániák és püspökök vendégszobáiban találtak hajlékra.

A világiak jótékonyága is főleg az Egyház útján ment végbe, az Egyháznak juttatták a szegényeknek szánt adományait, hagyatékait. Egyes templomok, kolostorok és egyházi tagozatok körül a nyilvántartott és támogatott szegényeknek egész közületei keletkeztek. A lovagok rendi szellemüknek megfelelően kötelesek a szegényeket nagylelkűen támogatni. Szent István királyunk is éjnek idején titokban meglátogatja a székesfehérvári templom szegényeit és vallásossága alázatával túri el tiszteletlenségüket. Németalföldön a XIII. és XIV. században a szegények segélyezésére szegénypénztárakat létesítenek a plébániák területén és ezeket a „Szentlélek asztalainak” nevezik. Egyházi zsinatok (Charroux 989-ben és Narbonne 990-ben) kiközösítéssel fenyegetik azokat, akik a szegények javaihoz nyúlnak.

A szaracének, mohamedánok, hitetlenek fogságában sínylő keresztyények kiváltására a középkor könyörülete a Szentháromság szerzetét és a nolaszkóiak rendjét alapította. Hazánkban a rabok iránti könyörületességnek talán első ismert példaképét abban a Charitás nevű irgalmas lelkű apácában tisztelhetjük, aki megüzente Szent László királyunknak, hogy addig nem fogják tudni fölnyitni Szent István koporsóját, amíg Salamon király rabságban sínylődik, és ezzel reá is vette a lovagias királyt Salamon szabadonbocsátására. A könyörületesség égi szférába emelt igazságság.

A világtörténelem új korának küszöbén, a XV. század végén és a XVI. század elején az újkori ember már új horizontokra vágyik. Újabb és újabb földrészeket fedez fel. A spanyol és portugál hódítók megjelennek Afrika megkerülése után Indiában, Kínában, a szigetvilágban, Mexikóban, Braziliában, Peruban, s az idegen földrészeken idegen emberfajokat találnak. Az új testvérekkel azonban nem bánnak testvériesen. Elvadult kapzsisággal kegyetlenül kizsákmányolják, pusztítják, elhurcolják, rabszolgasorba taszítják őket. Csupán az Egyház fordul hozzájuk szeretettel, amidőn egyrészt elviszi hozzájuk a hit malasztját és vigasztalását, másrészt komolyan szembeszáll a kizsákmányoló világi hatalmakkal és határozott föllépésével kieszközli az embertelen ségek megszüntetését, az emberi méltóság elismerését s a felebaráti szeretet éreztetését. Las Casas Bertalan és dominikánusai, Zumarraga János és ferencesei bátor és harcos védelmet nyújtottak a meghódított új földrészek szerencsétlenné tett bennszülött népének és megnyitották számukra a keresztyén segítő szeretet áldását szilipjeit.

Nem állampolitikai megfontolások, még kevésbbé közgazdasági érdekek: a keresztyén lélekértékelés és emberszeretet indította III. Pál pápát arra, hogy az 1537. évben kiadja a rabszolgaság eltörlését kimondó bulláját és kiközösítéssel fenytse a rabszolgatartókat. A spanyol uralkodók támogatása folytán a pápai bulla a katolikus amerikai gyarmatokon is éreztette hatását és az 1551. évben Luiz de Velasco alkirály elrendelte minden rabszolga szabadonbocsátását. A pápai rendelet a spanyol amerikai bennszülöttek munkaidejét is csökkentette és őket rokkantság és betegség ellen biztosította.

A rabszolgaság megszüntetésének évét a keresztyén erkölcsiség, közelebbről a karitás történetének mérföldkövére kell felvésni. Miért nem történt meg az már másfél évezreddel előbb? Magában a kérdésben történet szemléleti hiba rejlik. A katolicizmus a leghatalmasabb történelemalkító erőként hatott ugyan, de történelmi hatóerő volt, nem egy csapásra tisztázott és végleges állami és társadalmi rendet teremtő csodatény. Nem jelentette tehát megjelenésekor a társadalmi fejlődés befejezését, nem jelentette a Gondviselés szándékában álló szenvedések megszüntetését sem, hanem kellő hatalmi erőre, megfelelő műveltségi és földrajzi körülményekhez kellett eljutnia, amíg a rabszolgaság eltörlését — legalábbis a maga hatáskörében — elérhette. Már az apostoli korból, így Pál apostol leveleiből is tudjuk azonban, hogy a rabszolga és ura között testvéri viszony alakítására, sőt lehetőleg a rabszolga felszabadítására törekedett.

Ha végigsiklunk a történelem évszázadain, a karitás szellemét többnyire akkor és ott látjuk leginkább munkában, amikor és ahol a hibás, gonosz vagy

szerencsétlen állam- vagy társadalomvezetés árnyékában megjelenik a nyomorúság. Mi történik akkor, ha az államot és a társadalmat maga az Egyház vezeti? A középkorban kialakult pápai állam a feloszló római birodalom testéből a nyugateurópai államhatalmi csoportosulások egyik tagjaként fejlődött ki. Ezért állami berendezésében, társadalmi rétegződésében bele kellett illeszkednie a nyugateurópai általános jogfejlődésbe. Amint másutt, úgy a pápai államban is szükség volt tehát a kormányzat mellett és azon felül a karitászkönyörületes munkájára és láttuk, hogy a nagy egyházkormányzók ezen a téren is nagy nyomokat hagytak.

Volt azonban oly terület is, amelyet az Egyház függetlenül más államrendi mintáktól, a maga erkölcsi felfogása szerint rendezhetett be. A 16. század második felében a délamerikai La Plata mentén megalakult ugyanis a paraguayi jezsuita állam, amely a spanyol kormány jóváhagyásával mintegy másfél évszázadon át állott fenn. Ezt a kis államot megszelídített bennszülött törzsekből jezsuita atyák alapították, szervezték és kormányozták. Vagy harminc faluban körülbelül százötvenezer bennszülöttet telepítettek le. Az atyák kezében volt a vallás hatalmán felül a közigazgatás, az igazságszolgáltatás, az iskolaügy, a földművelés és az ipar is. Testvériességet, lehető egyenlőséget, közös munkát és tulajdon-közösséget valósítottak meg a képesség szerinti munka és a szükséglet szerinti haszonrészesedés elvének alkalmazásával. A kis mintaállam a keresztény életfelfogásból született, keresztény szellemben rendezkedett be és élt, — mégis a felebaráti szeretet intézményes és általános megvalósítása mellett nem nélkülözhetette ez sem a könyörületes karitászt külön lüktetését. Az aggok, a betegek, az árvák és az özvegyek megélhetésének biztosítására külön földrészt szakítottak ki és azt közösen művelték. Az „Isten birtokának” nevezték. Nem valamely általános, elmosódott, hideg szociális gondolatot valósítottak meg vele. A keresztény karitászt lelke élt benne.

A 17. századbeli francia szellem, amely állampolitikai téren egy Richelieut termelt ki, a karitatív erkölcsopolitika terén egy ugyancsak rendkívüli szervező tehetséget tudott a cselekvés porondjára állítani szent Depaul Vince (1581—1660) személyében. A szegénységből roppant akaraterőt, küzdőképességet, szívósságot, lelki és testi energiákat hozott magával. Gyakorlatias valóságérzékeléssel lélekismeret, bánnitudas és hatásos előadóképesség párosult. Fiatal papi éveinek lelki hullámválásai után harmincas éveiben határozott irányt vett: a megszentelődésnek és a szegények szolgálatának útjára lépett. Tettekeszségével hamar megkereste az összekötő szálakat a korabeli társadalom felső rétegeihez a főúri kastélyoktól a királyi udvarig s az alsóbb rétegekhez a kereskedők és iparosok házaiktól a falusi kunyhókig. Felismerte és habozás nélkül maradéktalanul céljai szolgálatába állította a társadalom erkölcsi erőit: az előkelők nagylelkűségét, a gazdagok vagyonát, a szegények szolgálatkészségét, a rajongók lángolását, a hősi lelkek önfeláldozását. Minden forrást megkerestt és kimerített, minden erőt megszervezett és felhasznált.

Nagy biztonsággal tudta karitatív céljaira kiaknázni a női lelkületnek eredetileg anyai és hitvesi diszpozíciókból származó és böven sarjadzó áldozatosságát, odaadását, könyörületességét és gyöngédségét. Ezt a vallás erejével, valamint a francia gyakorlati pszichológia síma és hajlékony, olykor talán pathetikus, de szigorúan következetes eszközeivel csaknem ultranaturális fokra tudta fölhevíteni és az irgalmas nővérek társulatában a családi élet otthonos ösvényeiről kiemelve az intézményes közjótékonyosság szervezeteinek vágányaira állította át.

Maga a társadalom, fölsímvén benne a cselekvés mesterét, önként és buzgón hozta hozzá anyagi vagy lelki adományait, ajánlotta fel magát céljainak eszközéül és kérte irányítását, szervező munkáját. Az engedékeny és szelíd lelkű szent Szalézi Ferenc is visitációs nővéreinek bizonyos irányítását a gyakorlatias szent Depaul Vincére bízta. Fél évszázados karitatív működése alatt ennek a feladatkörnek úgyszólván minden területén tevékenykedett, szervezett és alkotott. Rendszeres alamizsnaosztás, étkeztetés, felruházás, betegápolás,

kórházalapítás, lelencház, szeretetegyesületek és szeretetotthonok létesítése, gályarabok gondozása, rabszolgák kiváltása, a háborúban kifosztott francia tartományok nagyarányú istápolása mellett a népoktatás és a papnevelés ügyét is előbbre vitte. Mindezen felül pedig még két oly szép intézménynek is megvetette alapját, mint a missziós papok és az irgalmas nővérek társulata.

Tevékenysége határozott, nagyvonalú és rendszeres volt. Minden megoldást lehetőleg megszervezett, intézményesített és szabályozott. Működése a szabályozottságra törekvésében emlékeztet a francia szellemnek a kertépítő művészetben kiteljesített irányára, amely a parkok útjait, a növények kiültetett csoportjait, sőt maguknak az egyes növényeknek megnyírt alakját is mértani formák és testek mintájára alakította, és — talán a tájkép természetes bájának rovására is — kidolgozott, tudatos, részarányos, összhangzatos, ötletes és választékos *comme il faut* képet kívánt nyújtani. Szent Vince tetterős és sikeres pályájának méltatása alkalmával azonban nem feledkezhetünk meg, sőt talán még nagyobb lelki megilletődöttséggel kell megemlékeznünk a korabeli francia társadalom áldozatkészségéről, különösen pedig azokról a hőslelkű missziós papokról és irgalmas nővérekről, akik az emberi nyomorúságok elleni küzdelemben a kiváló hadvezér vezetése alatt mindenük, olykor az életük feláldozásával is kivívták a szent diadalt.

A Szent Vince ideje óta eltelt háromszáz év alatt sokan járták a tevékeny felebaráti szeretet útjait, könnyeket letörölve, roskadozókat fölsegítve. Ott haladtak köztük a kiválóak: az Ozanamok, a Prohászka Ottokárok, a Sonnenscheinok, és ott meneteltek az Úr ismeretlen katonáinak fehér légioi. Mindenikük, mint a legendabeli Veronika, megkapta már a földön is kitüntetését. Hiszen, amint a kendőn, amely gyöngéd könnyörülettel törölte le a Megváltó véres verítékét, láthatóvá vált az Udvözítő arculata, akként azoknak a lelkében is, akik a könyörületes felebaráti szeretetet gyakorolják az Úr nyomorultjaival szemben, lassanként megjelennek az Úr arcának magasztos vonásai.

III.

Omnia appetunt suam perfectionem — így szól Szent Tamásnak Arisztoteléstől átvett tétele. Minden tökéletességre, kiteljesedésre, a benne rejlő célnak, rendeltetésnek kifejtésére, elérésére törekszik. Minden mag hallatlan erőt fejt ki, hogy kicsirázzék és rendeltetésének megfelelően kitereljesedjék. Ezt a görög bölcselő *entelecheia*-nak mondja.

Mi a karitásznak bennrejlő célja, rendeltetése? Ne felejtjük, hogy a karitás: cselekvő szeretet, és így, ha nem is mindig viszonyos, — a szeretet tragédiája, de egyúttal érdemszerző keresztje is, hogy olykor nem viszonyos —, de mindig kétoldalú. Mind a két oldalon egy-egy szív dobog, egy-egy ember áll. Az egyik, aki végbeviszi a szeretet cselekedetét, a másik, aki élvezi. A karitás akkor tökéletes, ha mind a két oldalon eléri célját. Tárgyi helyességét tehát úgy látjuk, ha mind a két oldalát együtt nézzük. Erkölcsileg azonban csak akkor mérlegelhetünk, — minthogy minden lélek külön maga felelős és maga üdvözül vagy kárhozik —, ha a karitativ magatartásnak mind a két osztályosát külön-külön vesszük szemügyre.

Milyen célt kell elérnünk a gyámolítottak az oldalán? Nemcsak azt, hogy őt a testi vagy a lelki nyomorúságtól többé vagy kevésbé, ideiglenesen vagy tartósan megszabadítsuk. Arra is kell törekednünk, hogy az élvezett támogatásban határozottan érezze a keresztény szeretet melegét és lássa az Isteni Gondviselés kezét, hogy ne vegye olybá, mintha csak azt kapná, ami neki talán jár is, mintha csak a társadalom teljesítené vele szemben szociális kötelességét, jóvá tenné azt a hibát, amelyet maga a társadalom vagy véletlen szerencsétlenség okozott. Ha embertársunk nem érzi támogatásunkban a szeretet puha simogatását és nem tekint hálatelt pillantással az ég felé, — akkor föléje nem hajolt a karitás anygala, akkor az ő oldalán csak a szociális gondozás jelent meg. A szeretet azonban közvetlen: szívtől szívhez áram-

lik. Csak úgy érzem igazán, ha szemtől-szembe állok azzal, akinek a szemében ott csillog, akinek az ajkán ott mosolyog a szíve, ha nem közvetíti valamely intézmény, egyházi vagy világi szervezet, hivatalos vagy hivatásos személy. Megsegített embertársunk oldalán tehát akkor teljesül legbiztosabban a karitásztétel rendeltetése, ha azt személyesen és közvetlenül ébresztjük fel és valósítjuk meg az ő lelkületében.

Mi a karitásztétel bennrejlő célja a segítő fél oldalán? A felebaráti szeretet parancsának hiánytalan teljesítése. Kant ellene veti azonban, hogy parancsra szeretni nem lehet. Ebben Kantnak igaza is van, — ezt mindnyájan érezzük. De ha lehetséges — amit Kant is elismer — törekednünk arra, hogy a felebaráti szeretetből származó kötelezettségeket szívesen teljesítsük, és ha lehetséges az is, aminthogy kétségtelenül megvalósítható, hogy kötelességteljesítésünk szívességéhez lelkünk minden gyöngédségét, gondosságát, áldozatosságát és nyájasságát hozzáadjuk, akkor nagyon mindegy, hogy lelkületünk kész állapotát szeretetnek avagy szívességnek nevezzük-e. Sőt, azt sem tagadhatjuk, hogy az erkölcsi értékmérőn a lelkiismeret forrásából eredő szeretet legalább is eléri a vonzalomból származó szeretet értékfokát, — habár az utóbbinak valami külön személyes zamatja és ereje is van.

A felebaráti szeretet természetéhez hozzá tartozik, hogy önkéntes legyen, ne kisebb-nagyobb egyházi vagy társadalmi nyomáson, erőltetett gyűjtésen, intézményes rendelkezésen vagy regulán alapuljon. Pál apostol Filemonhoz írt levelében finoman reámutat a könyörület önkéntes voltának szükségességére és értékére, amidőn megemlíti, hogy bár parancsot is adhatna hívének a szökött rabszolgát megkegyelmezésére, ezt nem teszi, inkább csak kérelemmel fordul hozzá, hogy ily módon alkalmat nyújtson erkölcsi értékszerzésre, — „hogy jó-téteményed ne kényszerből menjen végbe, hanem önként”.

A karitatív szeretet tisztasága megkívánja, hogy azt ne hiúság, megszokott tetszelgés, babona vagy csupán a lelkiismereti furdalásoktól való szabadulás táplálja. Tehát szociális nyomort enyhíthetnek ugyan, de nem végeznek erkölcsi építő munkát, igazi karitatív művet azok, akik segítő tevékenységüket főként az emberek hiúságára, szórakozásvágyára vagy egyéb emberi gyengeségre alapítják.

Amint a megsegített felebarát oldalán, úgy a segítőén is lényeges, hogy a szeretet cselekedete személyes és közvetlen legyen. Ezt a karitásztétel vallás-erkölcsi természete kívánja. A vallás-erkölcsi természet, amely az egyszerű szociális gondozás természetétől eltérően azt jelenti, hogy a cselekvésre való indíték a lélek vallás-erkölcsi rétegéből jön és egy másik lélekben kíván vallás-erkölcsi indítékul szolgálni, — míg az egyszerű szociális gondozásnál elegendő, hogy az társadalmi hasznossági megfontolásból induljon ki és minden lelki hatástól függetlenül inséget csillapítson.

Ily vallás-erkölcsi szempontból tekintve más értékű pl. Szent Márton cselekedete, aki a mezitelen koldust megpillantva menten kettéhasította kardjával köpenyét és megfelezte vele, — és más értékű azé, aki ily esetben a raktárból kiutal vagy kiutaltat egy kabátot. Más a mi szemünkben Vörösmarty szegény asszonya, aki egyetlen imakönyvét megosztja a még nálánál is szegényebb anyókéval, s megint más az, ha könyvtárból adnak a reá szorulóknak imádságos könyvet. Amint ragyogó lelkű püspökünk, Prohászka Ottokár írja: „attól függ minden, hogy mily finom megérzéssel értékeljük az erkölcsnek követelményeit, — hogyan mérlegeljük azt, amivel másnak tartozunk s hogyan adjuk azt meg neki, — mily tisztelettel, mennyi lelkiismeretességgel s megértéssel. Ennek a belső világnak stílusai vannak — van melege s emelkedettsége —, van tisztasága s átlátszósága a legkülönbözőbb mértékben”. Ezt a magasabb mértéket, finomabb érzületet, áthatóbb indító erőt a személy inkább tudja elérni és átsugározni, ha szemben áll felebarátjával, mint az intézmény, a szervezet, a rend, még az egyházi szervezetet is hozzászámítva. Az egyházi szervezettel is megeshetik, ha karitatív tevékenységet hosszabb időn át hivatalosan vagy hivatásosan folytat, hogy egyszer csak papírból készült művirágot

öntözget kiszáradt lélekkel a szeretet kertjében. Más az értékmérője a személy egyéni tettének és más az intézmény szervének, — aminthogy más az értékmérője a zajló élet szabad széljárásában termett világi erkölcsnek és más a zárda korlátai, regulái és elkerülhetetlen együttthatásai közt kinőtt kolostori erkölcsnek.

Megértjük és a benne rejlő igazság fokáig értékeljük is Tolstoj egyik levelének kemény szavait: „Ma a legnagyobb bűn az emberek elvont szeretete, a személytelen szeretet azok iránt, akik valahol a távolban vannak. — Olyan könnyű azokat az embereket szeretni, akiket nem ismerünk, akikkel sohasem találkozunk! Hisz akkor nincs szükségünk áldozathozatalra s emellett oly elégedettek vagyunk önmagunkkal! Nem, azt a felebarátodat szeresd, akivel együtt élsz, s aki terhedre van”.

Szükségünk van szervezetekre és intézményekre is, nyomorenyhítési szempontból nem lehetünk el nélkülök, de erkölcsi szempontból, az Isten országának építési szempontjából műveljük, serkentsük, ápoljuk — amennyire csak lehet — a személyes szeretet istápoló, áldozatos, mézhordó munkáját. Örülünk az üvegházakban termesztett cyklamennek is, de illata csak annak van, amely a légjárta hegyi réteken Isten kezéből elszórt magvakból szabadon terem.

IV.

Mi a karitás jövője? Miként viszonylik az állami ügynevezett szociális gondozáshoz? Ha mélyebbre pillantunk, könnyen felelhetünk. A karitás keresztény erkölcsstani fogalom, amely a felebaráti szeretet parancsából fakad. A szociális gondozás pedig állami igazgatási, illetőleg társadalomtani fogalom, amelynek konkrét helyességét vagy helytelenségét természetesen szintén valamely erkölcsstannak elvei szerint kellene elbírálni. Ez az erkölcsstan vagy a keresztény vagy más erkölcsstan lehet. A legtöbb állam öntudatosan vagy öntudatlanul, elvileg vagy gyakorlatilag, önként vagy szükségszerűen, többé vagy kevésbé a hagyományos keresztény erkölcsstan alapján áll. Amelyik azt megtagadja, az kialakult, kiérlelt, meggyökeresedett, elismert és megvalósított kimerítő, tiszta és biztos erkölcsstani alapokra nem tud reámutatni. Az időnként fölvetett és a forgalomba bedobott eszmék, aminők: hasznosság (utilizmus), minél több boldogság (társadalmi eudaimonizmus), család, emberiség, — sem mélységben, sem még kevésbé magasságban, sőt még szélességi kiterjedésben sem elegendők egy erkölcsi értékrendszer megalapozásához. A nyomukban keletkező erkölcsi káosz fölött ott gomolyog ugyan a humanitásnak valamely bizonytalan és alakatlan gondolata. Ennek lényegéről, okairól, rendeltetéséről, céljairól; határaitól és feltételeiről azonban ki tudna biztos, elismert, hiteles és kötelező felvilágosítást adni?

Viszont a keresztény karitás világosan áll előttünk. Tudjuk, hogy forrásai honnan erednek és hová tartanak. Tudjuk, hogy azok a krisztusi élő vizek forrásai, amelyek szabadon és függetlenül csobognak minden korszak minden államának minden talaján. Az államok és társadalmak különböző alakzatai között a szükségletek és lehetőségek mások és mások, az államok jogrendszerei mást és mást engednek és tiltanak. A keresztény szeretet azonban nagy és ötletes művész. Nincs megkövült szabályokhoz kötve. Isten keze dolgozik benne. És mindig lesznek az égi magasság felé törő papok, mindig lesznek megszentelt lelkű és áldott szívű apácák, és különösen lesznek Krisztus lelkétől megihletett világi hívek, akik örömet fogják végezni az Úr kezének segítő, vigasztaló, orvosoló és fölemelő munkáját. Ők érzik és tudják a felebaráti szeretet lényegét, hogy: Istennek akarata és második főparancsolata szerint boldog csak az lehet, aki boldogít. Ők vállalják és élik a Keresztény Életet, Vita Christianat, amelynek neve nemcsak: Vita Beata, hanem még inkább: Vita Beatrix.

KÖRFORGÁS

Revolution.

Fut nyugatnak a homály kereke,
kelet sugárzászlaja felnyomúl,
rémek s csontvázak lidérc-serege
a reggel aranyözönébe fúl.

De tengerek s kontinensek fölött
a Föld áttolta előlünk a két
Indiára nagy éj-kúpját, örök
árnya hold-metsző bohóc-süvegét.

Nézd, zeniten a nap; cseng-bong a dél,
harangjátékkal ünnepli a fényt.
Most elhallgat, s a földalatti éj
átment nadiron, s kezd kúszni felénk.

A. E. Housman.

A HÓVIHAR

The Snow-Storm.

Az ég minden trombitái jelezték,
s most itt a hó: örvényként lebeg a
rétek fölött: megőszült levegő
fed dombot, erdőt, folyót és eget,
s a kert alján elrejtí a majort.
Szán és utas elakad, a futár
rostokol, nincs barát, a háziak
a fénylő tűznél ülnek: börtönük
lett a vihar, a tomboló magány.

Nézd, nézd, hogy szerkeszt az északi szél!
Láthatatlan bányájából, amely
fehér téglákat ont, a vad művész
dőlttornyú bástyákat rak szél iránt
minden fa, sövény és ajtó köré;
siettetve fantasztikus művét
az Ezerkezű semmibe se vesz
számot s arányt. Ketreget, kutyaóltra
tréfás pároszi koszorút akaszt;
hattyú-formát kap a rejtett tövis;
faltól-falig betemeti az ösvényt,
— nyöghet a gazda! — és a kapunál
toronykúppal tetőzi remekét.
Mikor ideje letelt s már övé
az egész világ, hipp-hopp, eltűnik,
s ha kél a nap, az elképedt Művészet
utánozhatja, lassan és kövenként,
az örült szél egy-éji alkotását,
a hó bolondos építményeit.

Emerson.

A LÁTHATATLAN LASSZÓ

Evelyn Waugh arcképe.

„Megfogtam őt egy láthatatlan horoggal és egy láthatatlan lasszóval, amely olyan hosszú, hogy elcsatangolhat vele akár a világ végére is, mégis egyetlen kis rántással vissza tudom hozni.”
(*Chesterton.*)

1928-ban egy ismeretlen fiatal író regénye jelenik meg Angliában. Az író neve: Evelyn Waugh, a könyv címe: „Decline and fall”. A könyv nem kelt különösebb feltűnést, az író — fiatalember, a huszas évek közepén — nem sokban különbözik az akkoriban jelentkező vagy pályájuk derekára érkező íróktól: ironikus és cinikus, hányavetin mond kritikát az angol iskoláról és a nagyvilági társaságról, nem riad vissza nyakatekert ötletektől, burleszk-viccektől. Annyi azonban bizonyos, hogy jól ismeri az anyagát. Ismeri az angol főiskolák szellemét, a sport-örületet, a nagyvilági társaságot, s a véleményét bátran, kicsit pökhendien tudja kimondani. Annyit hallottak addig róla, hogy Oxfordban végzett, az apja neves esztéta volt, egy évig tanárkodott valahol, aztán hátat fordított a komoly életnek, s mint regényhőse, Paul Pennyfeather, bevetette magát a mondén élet dzsungelébe. Maga írja később, hogy 1928-tól 1937-ig nem volt állandó lakása és foglalkozása, szüntelenül utazott, Angliában és a külföldön. Bejárta az angol vidéki kastélyokat, Afrikát és Amerika őserdőit, igyekezett mindenütt ott lenni, ahol valami érdekes történt. Ekkoriban, úgy érezte ő is mint annyian, hogy Európa még ráér, egyszer arra is sor kerül, — előbb meg kell tudnia, mi van Brazília őserdeiben, Abesszinia sivatagjain, mi történik távol attól a civilizációtól, amelyet európainak neveznek és amely a két háború között már túlérrett, széthullóban volt. Európa, a „fehér világ” — tudta jól —, süllyedő hajó, amelyen eszeveszetten folyik egy értelmet vesztett haláltánc a hatalomért, pénzért, szerelemért. Mihez hasonlít ez a fehér világ, egész kultúránk? A szép Margot Best-Chetwyndhez, a „Hanyatlás és bukás” — („Decline and fall”) — hősnőjéhez, aki nagyvilági életéhez, néger szeretőihez, fia neveltetéséhez leánykereskedéssel keresi a pénzt. Mert ennek a világnak semmi más értelme nincs már, mint a hús gyönyörűsége, a lelkét vesztett test csillogása, a hullafoltok émelyítőn édes-bűzös szagával. Waugh első regényeiben — és öt útikönyvében — nem is akart mást: rögzíteni, cinikusan és ironikusan, ezt a széthulló világot, és bemutatni a romlatlan, civilizációtól távoli tájakat. És míg beszámolt csavargó életének látványairól, megírta a két háború közti Európa véres, irgalmatlan bohózatát.

* * *

Minden korai könyvére ezt a szót lehet mondani: regénybohózat. Csupa helyzet-komikum, csupa vicc, csupa gúny, — csörög a bohócsipka, s a bohóc, aki nevettek, tudja, hogy maga is rettenetesen nevetséges. Nem tud szabadulni ettől a világtól, kicsit maga is élvezi a rothadást, kicsit azonosul a bomlással. Néha felvillan ugyan benne valami keserűség, néha élesebb a gúny, kegyetlenebb a szatíra. Halálraitéltek fölött nevet? Maga is halálraitélt. A „Hanyatlás és bukás” hőse Pennyfeather, az ifjú teológus, akit egy részeg éjszakán társai pucérta vetköztetve futtatnak az egyetemi városban s akit ezért, mert „illetlen volt a magaviselete”, kizárnak az egyetemről. Mit csinál az ifjú papjelölt? Elmegy tanárnak egy bolond öregember magániskolájába, valahová Wales-be. Nem mártírja az eseményeknek, elfogadja őket, elfoglalja helyét az iskola bolond tanárai között. Amíg látja kollégáinak kegyetlen nevetségességé-

gét, maga is olyanná lesz, mint ők, — mint a falábú Grimes, a bűnöző, aki mindig pácba kerül, mint Prendergast, a volt pap, aki meghasonlott Istennel, mert nem tudta megérteni, hogy miért teremtette a világot? Pennyfeather, az ifjú kolléga, nem gondolkozik a világ értelmén, tehát elfogadja olyannak, amilyen: céltalannak, értelmétől kifosztottnak. Engedi, hogy sodorják az események, mindent természetesnek talál, semmitől nem kap undort. Vőlegénye lesz Margot Best-Chetwyndnek, simán beleilleszkedik a londoni felső tízezer üres, léha életébe, gondolkodás nélkül elmegy a börtönbe, amikor menyasszonya helyett leánykereskedésért elítélik, a börtönben boldogan él, mert nem kell semmit se csinálnia és szinte megsértődik, amikor Margot kiszabadítja. Bohózat ez, irgalmatlan bohózat, s Waugh élvezi a saját nevetését. „Furcsa” könyveket ír ezután is, „extravaganzákat”, zsufolt, logikátlan meséjű, nevetető történeteket. De a nevetés — amely már a „Hanyatlás és bukás” utolsó oldalain szorongássá csuklik — már nem olyan derítő, könnyű, mint első könyve olvasán. Második regénye, az „Ócska emberek” — („Vile bodies”) — minden bohózatísága, minden elszánt nevetése mellett egyre szorongatóbb, egyre kegyetlenebb. Itt is a londoni nagyvilági élet középpontjában vagyunk, házi estélyek, végtelen ivások, lófuttatások, autóversenyek légkörében, a szereplők itt is a legváratlanabbul bolondos dolgokat követik el, lelkiismeretük és valami elképzelésük feladataikról nekik sincs. Margot Best-Chetwynd, — aki ebben a regényben, s a többiben is, már új férje, Lord Metroland nevét viseli, — légköre ez, a már-már jelképivé, a „Nagy Paráznává” bomló szépasszonyé. Egymás hegyén-hátán, a később oly jellegzetessé váló staccato-stilusban, tolonganak, ugrálnak, tülekednek ezek a figurák, mind a testiség „nagy paráznaság”-ának megszállottjai, mint Agatha Runcible, a peer leánya, aki éjjel-nappal tökrészeg, mint Adam Fenwick-Symes és Vanburgh, a pletyka-rovatok írói, mint az öreg, bolondos Blount ezredes, mint Mrs. Melrose-Ape, aki „evangelizációs” körúton jár a szalónokban, s valamennyien a többiek: gazdagok, kitarítottak, paráznak, ostobák, — lordok, ladyk és politikusok. S körülöttük a londoni szinterek: szalónok, zugszállodák, kastélyok, versenypályák, luxushajók, repülőgépek és léghajók, ahol színes „party”-kat rendez a nagyvilági társaság. Állandó alkoholféregben csörtet mindenki, a mozaik-történetet az alkohol gőze lepi el. De itt már, mint Belsazar palotájának falán a rejtélyes írás — megjelennek a figyelmeztetők. Ha groteszk is, de érteni valamit a hangjukból. Felmérül előttünk Father Rotschild, a jezsuita, aki egy hatalmas párbeszédben rámutat az ifjúság romlottságára és arra, hogy egy addig-volt világ eltűnőben van, elmossa a háború; megjelennek Mrs. Melrose-Ape anyaiakái, akik az evangelizációs körúton kegyes dalokat énekelnek, és ilyen neveket viselnek: Tisztaság, Hit, Szemérem, Igazságosság, Alkotó Törekvés, s akik éhesen csetlenek-botlanak a nagyvilágban; látjuk Agatha Runcible örületét és halálát, az örületet, amelyet a mohóság, a komolytalanság, az üresség lobbantott fel. Nem beszél még ebben a művében sem egyenesen Waugh, csak példázza a mondani-valót, — a Tisztaság a regény végén, mint katona-ringyó jelenik meg. Ime, ezzel váltak az eszmények, melyekről nem vettetek tudomást, — körülbelül ezzel a gesztussal végződik a regény, mielőtt mindent elborítana a háború förtelme.

Halálraitélték, — ezek Evelyn Waugh kora műveinek alakjai. Egy beteg, gazdag civilizáció, amely nem tud már semmit a magasabb eszményekről, az élet mélyebb jelentéséről. „Ócska emberek” ők, — vagy fordítsuk a „vile bodies”-t így is még: „ócska testek”, — semmi más. Alig van közöttük valaki, aki ráeszmélne ócskaságára. És aki meg is lát valamit életének hiábavalóságából, — mint Pennyfeather, Adam Fenwick-Symes, — az se gondolkozik tovább, megelégszik a rezignációval. Az „Egy sötét tévedés”-ben, — („Black mischief”) — Waugh továbbmegy a londoni társasági életnél, azt vizsgálja, mit ér az európai civilizáció, ha kivesszük európai talajából és átültetjük az ősi, romlatlan emberi természetbe. A londoni nagy társaság egyik tagját, a léha és problémátlan Basil Sealt, elküldi az afrikai Azaniába, ahol Seth, az új császár, be akarja vezetni a civilizáció vívmányait. Seal lelkiismeretlenül Seth mellé

áll, és egy örmény csirkefogóval, Jukumiánnal, „kezébe veszi” Azania civilizálását. Mit tud meghonosítani a félvad négek között? A technika vívmányait, azt a külsőséget, amivé a kultúra Európában vált. Seth mindent helyes, mindent helybenhagy, — körülötte tombol a korrupció, az ostobaság, amikor pedig nagy népünnepélyt készül rendezni a születésszabályozás tiszteletére, kitor a forradalom és első trónjáról. Seal egyedül marad és egy emberevő törzs díszlakomáján kis mélabúval fogyasztja el a fehér szerelme, Prudence húsból készült pecsenyét. Ez a jelenet már példázat: a romlatlan természet felfalja azt a világot, amely a maga romlottságával akarja megváltani. Szorongás, — így határoztuk meg azt az érzést, amely Waugh bohózatának olvasásakor elfogott. Ez a szorongás először az „Egy sötét tévedés”-ben válik félelmetessé. Az a nyegleség, tiszteletlenség, amely Waugh stílusának, szemléletének olyan szembeszökő ismertetőjele mindig, itt lesz egy morális irracionális kifejezésének eszközévé. Az egymásradobált epizódok, hányavetett közbeszúrt dialógusok, az elbeszélés rohanó, nyughatatlan tempója már egy értelem felé tart, — az értelemre még nem derül fény, de a romlás és bomlás bemutatásában már egyre több nyugtalanság van. Míg Waugh szemlélete kezdetben azonos volt Pennyfeatherével vagy Adam Fenwick-Symes-ével, most már szembeszáll Basil Seal-lel, elitéli, valamiképpen „gusztustalannak” tartja és a regényből tanulásként Seth alakja emelkedik ki: az emberé, aki magába akarja fogadni az európai kultúrát, de csak egy karikatúrát kap róla, s ez a karikatúra föléje magasodva elpusztítja őt. S akár csak eddig: torz alakok, fél-emberek itt is, — a hülye nagykövet Sir Samson Courteney, a léha francia követ M. Ballon, az üres, sóvár és sóvárgó Prudence és az európai kultúra vámszedői, Seal, Jukumián, a nesztoriánus érsek.

Az első teljes ember az „Egy marék por”-ban, — („A handful of dust”) — jelenik meg. Anthony Last tisztalelkű, egyszerű birtokos, aki megszabta életének határait: a hettoni birtok, a hettoni kastély, a felesége, Brenda és a kislánya, John Andrew, — ezeknek él Anthony Last. Mi az élete? Szép bensőséges, nyugalom, — a férj, az apa, a gazda öröme. Ebbe a tiszta légkörbe csöppen be egy üres londoni fiatalember, a nagy társaságnak afféle függeléke, Beaver. Beaver tökéletesen más, mint Anthony, — ő jelképezi a „civilizációt”, a szalónok kultúráját, azt a lihegő, rohanó, rothadó életet, melynek színterein az „ócska testek” járnak. Brenda egyszer Londonba megy, összetalálkozik Beaverrel, a szeretője lesz, belésszeret, — távolról sem Beaverbe, hanem a csillogásba, a mohóságba, a szüntelen estélyekbe, pletykákba. Egy napon, amikor a kis John Andrew váratlanul meghal, közli Anthonyval, hogy otthagyja, feleségül megy Beaverhez. Anthony előtt összeszűkül a világ, egyszerre elveszti értelmét, — menekül. Nincs semmi pozitívum, amibe menekülhetne, — a hettoni kastély elmerült, a gyarmati katona-papból vidéki tiszteletessé vedlett öreg Tendril prédikációi semmit sem mondanak. Hol találhatja meg az Értelmet? Braziliába megy egy kutatóval, végigjárja a romlatlan vadont, indiánok között él, a régi élet egyre messzebbre tűnik, s végül egy örült hollandinál köt ki, aki a maga módján épűgy felfalja, mint Prudence-t a kannibálok: rab-szolgaként maga mellett tartja, úgyhogy soha többé nem menekülhet. Itt már teljesen nyíltan szól Waugh: Európa fálja fel az európaiat. Anthony Lastot az őserdő mélyén az örült Van Todd, Brendát a „nagyvilági élet”, a jelképes Nagy Parázna, Lady Metroland légköre. A szorongás, amely a vad, bohózati fordulatokra, képtelen viccekre már a „Hanyatlás és bukás”-ban is elfogott, egyre erősebben érződött az „Ócska emberek”-ben, majd az „Egy sötét tévedés”-ben, itt már elemivé válik. Ez a szorongás mérhetetlen keserűséget, félelmet ébreszt, kötélként fojtogat, mint egy gyötrelmes álom, amelyből nem lehet felébredni. A kör, — Waugh pályájának első szakasza — bezárult: a gúnyolódásból, a tréfából, a cinizmusból, a tiszteletlenségből átvezetett a szorongás egyre mélyülő aknáin a kapuig, amelynek fel kell tárulnia, amely mögött ott van minden szorongás, rettegés magyarázata, az elkerült, félreismerett Értelem.

* * *

A fordulat Evelyn Waugh életében és életművében 1934-ben, az „Egy marék por” megjelenésének évében történt. Ő is, akárcsak Chesterton jelképes hajója, aki merőben új világot akart felfedezni és felfedezte a régít: a kereszténységet, — megtért az Egyházhoz. Ez a megtérés époly pátosztalan, mint egész magatartása. Ennek a léleknek, — milyen nyilvánvaló ez, korai műveinek olvastán! — nem kellett elmélyülnie, nem kellett elragadtatnia. Velejég intellektuális típus, — cinizmussal kutató, ésszel felmérő, ironikus; és akárcsak Chesterton, ő is így kiálthatott fel: „Hiszek, mert meg lehet érteni”. A megtérés nem történt váratlanul: lassan, egyre biztosabban haladt az oxfordi Campion Hall jezsuitái felé, akiknek — mint az „Edmund Campion” előszavában írja — hitét köszönheti. Gyökerében már addig is katolikus volt, — ez volt a nyugtalansága, így valahogyan, sejtett és egyre jobban megvilágosodó dogmák felé közeledve, kereste a lét magyarázatát. Ez volt meg már valamiképen korai hőseiben, a szegény Prendergastban, akit nem elégített ki az anglikán egyház és otthagyta, mert nem talált mást helyette; ez volt meg a hit karrikatúrájában, Mrs. Melrose-Apeban, az „evangelista” úrinőben; ez volt meg a boldogtalan Sethben, aki nyugatról az „igazit” akarta átültetni Azaniába; ez volt meg Anthony Lastban, aki Brazília felé menet a hajón megismerkedett egy katolikus francia lánnyal, akinek egyszerű, fellebbezhetetlen hitét olyan különösnek és olyan vonzónak találta. Az Egyház nagyon természetessé lett a számára, egyetlen lehetőségé, — benne megvolt a keresett Értelem. És hitének áldozott is, a maga eszközeivel köszönve meg a tértítő-magyarázó jezsuitáknak katolikusságát: megírta hálából Edmund Campionnak, a nagy angol erzsébet-kori szentnek az életét, — de ki más ez a Campion, ha nem tökéletes testvére addigi kiábránduló hőseinek: Pennyfeathernek, Adam Fenwick-Symesnek, Sethnek, Anthony Lastnak? Campion is az ő világukban élt, az Erzsébet-kor nagyvilági Angliájában, Oxfordban, nagyvárosokban, ő is a „kiválasztott” arisztokrácia tagja volt, aki azonban kezdettől fogva tudta, mit ér a világ, amely körülveszi, és figyelmeztetésül nem tehetett mást, minthogy életét adta hitéért, — az Értelemért. És ez a hagiografia nemcsak egyszerű életrajz, hanem kiáltás a világhoz, amely ugyanúgy elvesztette az értelmet, mint az újkor eretnek Angliája. „Az üldözött, meggyötört, meggyilkolt pap a kortársunk, s Campion szava olyan tisztán szól felénk a századokon át, mintha itt járna velünk most is karonfogva” — írja róla. És ő, a tiszteletlen, nyegle, botrányt okozó így szól, alázattal, az Erzsébet-kor katakomba-katolicizmusának hőseiről: „mi örökösei vagyunk küzdelmeiknek, és boldogok, hogy teljes bőségét bírjuk mindannak, amiért ők, hogy elnyerhessék azt, meghaltak”. Tisztában van azzal, hogy az eddigi úton nem járhat már tovább, — s megtérése az író, a művész lelki-vizsgálata is egyben.

A megtérés után nem talál vissza régi hangjához, régi témái közé, más érdekli már, — más, amit még nem tud megfogalmazni. Következő két regénye csak útkeresés a nagy, az összefoglaló mű felé, melyben addigi regényeinek világát átrendezi már az Értelem. A „Szerencsés fogás”-ban — („Scoop”) — ismét bohózatot ír meg, az „Egy sötét tévedés” analógiáját: itt is az ősi romatlanságba betört európai civilizáció karrikatúráját adja, a későbbi világháború szembenálló két felfogásának torzképszerű rajzát, a totális és a demokratikus állam-fogalom összeütközését az Abessziniára csalódásig emlékeztető Ishmaeliában. A regény hőse azonban már nem a nyugati kultúra vámszedője, Basil Seal, hanem egy naiv, tiszta fiatalember, William Boot, aki véletlenül kerül idilli életéből a háború forgatáiba, mint botcsinálta riporter, s ügyetlenséget ügyetlenségre halmozva lesz „korunk hőse”, s ugyanakkor az első „reiner Tor” Waugh életművében. De Basil Sealt is felvillantja mégegyszer, — azt a Basil Sealt, aki kicsit hasonmása is, — a „Tűzzetek ki több lobogót” — („Put out more flags”) — lapjain; csak ekkorra Basil Seal már megkomolyodott, kijózanította a közeledő és kirobbanó háború, a léha, cinikus, sznob fiatalemberből rejtelmes úton-módon a háborús Anglia egyik derék személyisége lesz, akinek változásán a mondén világ lépten-nyomon csodálkozik. Mi a fel-

adata ezentúl? — kérdezi, amikor a nagy összefoglalás és hitvallás, az „Utolsó látogatás” — („Brideshead revisited”) — megjelenik. A kérdésre a „Life”-nek adott életrajzi vázlatában így felel: „két valami teszi majd népszerűtlenné további műveimet: egyrészt az aggályosabb stílári gond, másrészt ama kíséreltem, hogy az embert a maga teljességében, vagyis Istennel való kapcsolatában, mutassam meg”.

* * *

A nagy mű atmoszférája ugyanaz, mint addigi regényeié: az oxfordi egyetemi diákság élete, a londoni szalonok, gótikus kastélyok, lüxushajók, vadon őserdők, Európa színes tájai. Itt is csupa gazdag, gondtalan ember éli látszat-életét, — a lát a százukig ér. Minden figurájának meg lehet találni valahol az őst, és a regény elmesélője, Charles Ryder, alig más mint Basil Sealnek újabb változata: léha, komolytalan, sznob, fél-tehetség. A többiek pedig, a Marchmain-család, csupa félresikerült, bűnös, vergődő lélek, akik nem tudják, — olyan jellemző ez Waugh hőseinek! — hogy mi a bajuk, mi az ami hiányzik, miért kell ezt a megalázó játszmát, az életet, végigjátszani. Kik a Marchmain márkik? Az öreg aposztata lord Marchmain, aki egy szép napon faképnél hagyja családját és szeretőjével Velencébe költözik, — a varázsos, vallásos Lady Marchmain, aki felhevülten, izgatottan éli katolikus hitét, mintha valami szigorú etikettű népünnepélyen venne részt, — Júlia, ez a hideg, érzéki, üreslelkű szépség, aki olyan könnyedén tagadja meg hitét egy házasság miatt, — Bridey, a bigott, a dogma betűihez ragaszkodó, de a hit értelméhez el nem jutó nagyobbik fiú, — Cordelia, apácák neveltje, apácás, de kicsit cinikus, nagyon tisztán és egyértelműen hívő kisleány, — és végül a regény középponti figurája: Sebastian. Ez a Sebastian angyali szépségű ifjú, egy Shelley-szerű romlott szeráf: őt szorítja leginkább életének értelmetlensége, katolikus nevelésének bilincse. Sebastian homoszekszuális, úgy valahogy, mintha gyerekkora megakadt volna a nemek közti választás pillanatában, azonfelül iszákos, vad, elszánt és kusza, — maga az ártatlan romlás. Ebbe a bűvkörbe kerül be, egy diákkori látogatáson, Charles Ryder, aki ettől fogva szemlélője, cselekvője és megmentett áldozata lesz a Marchmainek végzetének: a katolicizmusnak. Mert ezek a Marchmainek gyűlölik és olthatatlanul szeretik hitüket, — mindig ellene láznak, mindig kiharcolják maguknak a bűnt, mindig vissza akarnak térni az eredeti bűn állapotához, amely bizonyos könnyebbséget adhatna rontó szenvedélyeiknek. Életük elképesztő, teljes szövevényében iszonyatos. A Gondviselést akarják lerázni magukról, kiiktatni ösztöneikből, s egyre nagyobb lelki-furdalással, de egyre vadabban követik el a rosszat. És közben nyugtatják lelkiismeretüket: így van jól, így kell lennie, el kell taszítani az életük veszélyes fordulóin feléjük nyúló hatalmas Kezet. Lady Marchmain hozzájárul leánya aposztáziájához, végigcsinálja a szentségtörő házassági komédiát, mert egy lady Marchmainnek adnia kell a „mondén világ”, a felső tízezer törvényeire, — utána hajnalban elrohan egy hűvös, tiszta templomba; Júlia végigéli házasság-életét a felületes, nagyszájú képviselővel, Rex-szel, akinek „szinte csak egyetlen tulajdonsága fejlődött ki egészen” és fut egy másik, egy tisztább férfi, Charles Ryder karjaiba, hogy ott se találjon nyugalmat; Bridey belerozsdásodik bigottságába, amely a társadalmi előítéletnél is szörnyűbb kényszerre változik: vallási előítéletté; Sebastian egy romlott szeráf mohóságával veti magát az italba, a férfi-szerelem útvesztőibe és menekül, menekül egyre messzebb a rontó civilizációtól — akárcsak Waugh annyi hőse! — Afrikába és egy züllött, német legionáriustól próbálja kisarcolni az egyetlen menedéket, a szeretetet; Charles Ryder, aki nem tudta megadni Sebastiannek ezt a szeretetet, de nem tud megszabadulni Sebastian szenvedélye hatásától, menekülésként Júlia felé fordul, abban keresi Sebastian gyötrelmes-bűnös tisztaságát. Zajos, lihegő, nyug-

* «Utolsó látogatás». Franklin Társulat kiadása. Fordította: Ottlik Géza.

hatalatlan élet az övék, csupa bűn és szenny, morális és társadalmi bűnök vége-láthatatlan haláltánc, — s az ő életük is, a fejüket elborító szenny teljéig, hogy csak Waugh korábbi regénycímeit idézzük és az azokból kivilágító magyarázatot adjuk, — „hanyatlás és bukás”, „ócska testiség”, „sötét tévedés”, Isten tekintete előtt „egy marék por”. Van innen kivezető út? Mindenki a mély-pontra érkezett; a bűn, a vadul, akaratosan, szándékosan kiharcolt bűn ellepi őket, — soha véresebb, gyilkosabb, bántóbb torzrajz a katolicizmusról, mint a gyökerükig katolikus Marchmainek élete és cinizmusa. És ekkor, a végső pillanatban, lady Marchmain egy esti felolvasására emlékezik vissza a keserű, de tisztán, gyermekesen hívőnek maradt Cordelia, — és Isten végzete elindul, hogy megszabadítsa a Marchmaineket.

„Megfogtam őt” — olvassa lady Marchmain Chesterton híres elbeszéléséből, — „egy láthatatlan horoggal és egy láthatatlan lasszóval, amely olyan hosszú, hogy elcsatangolhat vele akár a világ végére is, mégis egyetlen kis rántással vissza tudom hozni”. Ez a „láthatatlan lasszó” volt az isteni kegyelem, amely sohasem felejtkezett meg a Marchmainekről, és soha nem felejtkezik meg azokról, akik Istennel az ösztöneik mélyén küzdenek Isten ellen, hogy lebirják vonzását. A messze-catangolt bűnös hiába próbálja lehúzni magáról a lasszó hurkát, hiába próbálja a testiség, a mondénítás, az iszákosság erőszakával kitépni húsából a horgot, — Isten visszarántja. A tiszteletlen, istenkáromló, buja történet szereplői felett már hallani a lasszó suhogását. Az aposztata lord Marchmain halálát érzi és visszatér a bridesheadi kastélyba, — a katolikus illem úgy parancsolja Brideynek és Júliának, hogy elvégeztessék vele a gyónást; a lord tiltakozik, kikergeti a papot, a hitetlen Charles Ryder, Júlia szeretője és második vőlegénye, kárörömmel várja, hogy Isten nélkül fog meghalni: s az utolsó pillanatban a lord megvallja bűneit és súlyos kezével, halódón, feljegyzi magára a kereszt jelét, amely ellen egy bővérű parázna ösztönével egy életen át tiltakozott. Júlia rádöbben hiábavaló életére, arra, hogy nem lehet lázadni, Krisztus jele ott ég örökre a szívünkben, hiába akarjuk eloltani és egy hatalmas, váratlan önvallomásban kimondja mindazt, ami testvéreinek és sorstársainak — Waugh korábbi léha asszony-alakjainak: Prudence-nek, Agatha Runcible-nek, Brendá-nak — szorongásaiból sohasem tudott kicsapni, és beszámol a bűnös élet iszonyatáról. „Bűnösen élni” — mondja lázasan —, „bűnben, bűn által, bűnökért, minden órában, minden nap, ahogy jönnek az évek. Bűnnel ébredni reggel, bűnre tární szét a függönyöket, megfürdetni, felöltöztetni, gyémántokat aggatni rá, megetetni, megmutogatni mindenfelé, elszórakoztatni kellemesen, elaltatni éjszaka egy altató-porral, ha morgolódik. És mindig ugyanaz, mint egy félkegyelmű gyerek, akit dédelgetve dajkálunk, óvunk a világtól. 'Szegény, Júlia' — mondják —, 'nem jöhet el hazulról. Gondot kell viselnie a kis bűnére. Kár, hogy egyáltalában életben maradt', — mondják —, 'de olyan szívós. Ezek a nyomorék gyerekek mindig ilyenek. Júlia olyan jó az ő kis beteg bűnéhez". Milyen az ő élete? Milyen a Marchmainek élete? „Nincs soha menedék” — folytatja később — „se a kriptában, se a kastély falai között. Kivette a sivatag szélére, ahol éjszaka a sakál üvölt és nappal a szemétkupacok füstölögnek. Nincs visszavezető út; a kapuk becsukva; a szentek és az angyalok mind őrzik a falakat végesvégig. Csak a csupasz kövek, a por és az üszkösödő szemétrakások, semmi más. Kidobva, elhullatva, megrothadva; a bőrfekélyes öreg, aki kibotorkál villásvégű botjával az éjszaka leple alatt, hogy a szemétből kikotorjon valamit, amit a zsákjába rakhat és kivihet a piacra, undorral fordítja el a fejét”. Így beszél és most már szinte természetesen, magátólértetődően mond le egy második, szépnék ígérkező, de szentségtörő házasságról. És Sebastian, — mi történik vele, hogyan húzza vissza őt a láthatatlan lasszó? Végighajszolja Európán és az afrikai partvidéken szerelmét, a züllött német legionáriust, mohón, erőszakosan akarja kiharcolni a földi szeretetet, de nem sikerül, Isten odalöki őt arra a sivatagszéli, füstölő szemétkupacra, amelyről Júlia beszélt és részegen, félig öntudatlanul, elindítja

egy sivatagszéli kolostor felé, ahol háromszor kell kopogtatnia, mindháromszor a részegség emelkedő fokain, amíg bebocsátást és nyugalmat talál. Suhog a láthatatlan lasszó: Bridey ráébred a kegyetlen, farizeus bigottság helyett a szeretetre, a kis Cordelia a cselekvő szeretet útjára indul, mint afféle világi apáca, a harcterek sebesültjei közé, — segíteni, szeretni, vezekelni a Marchmainek immár megváltott bűnös életéért. Kegyetlen dolog a kiharcolt, újra meg újra magunk ellen fordított bűnben élni — effélét mond valahogyan Waugh —, de még kegyetlenebb teher a mennyei nyájba visszatálatni: de ez az egyetlen feladat, amiért élni érdemes.

A bridesheadi kastély, — egyike az ősi katolikus fellegráknak, az erzsébetkori katolikus-üldözés elől elvonuló, hitüket meg nem tagadó katolikusok fészkeinek, ahonnan Ward Máriák, Mórúszok, Fisherek, Campionok indultak el s amelyeknek falai között épen maradt az igazi hitvallás, — a bridesheadi kastély a regény végén elárvul. Szétmállik, megcsunyl, benövi a dudva, a gaz, nem marad benne más, mint az erőshítű, öreg cseléd, Nanny. Ide érkezik meg Charles Ryder, a katona, a történet elmondója és szenvedő hőse. Végigmegy a kastélyon: romlást, pusztulást talál mindenütt, — csak a kápolna ép, friss, ragyogó, akárcsak a Marchmainek története idején. Ég az örökmécs, — s Charles Ryder keresztet vet, elmond „egy imát, egy régi ima számára új, most tanult szavait”. És a láng ég, a kegyelem lángja, ez a láng épolyan változatlan, mint amikor valaha még a kereszteslovagok néztek fel rá. „Ha meggyújtották” — mondja Charles Ryder —, „csak az építőkért és a színjáték hőseiért gyújthatták meg és én ezen a reggelen égni láttam az öreg kövek között”. A színjáték hősei az élet hősei — az ember, akire vigyáz a Gondviselés és visszahúzza a bukásból a láthatatlan lasszóval, akárcsak a Marchmaineket vagy a cinikus, hitetlen szemlélőt, Charles Rydert. Ez a Charles Ryder már Evelyn Waugh, akit ugyanúgy rántott magához Isten, ugyanezzel a láthatatlan lasszóval. A cinikus, a „furcsa történetek” írója, a kicsit mindig sznob Waugh — akinek Henry Reed ezzel a regényével kapcsolatban is szemérveti gyógyíthatatlan sznobságát — ezzel az önvallomásával tükröt tartott maga elé és a tükörben hüen, becsületesen mutatta meg önmagát. A korábbi művek íróját, aki ugyan úttálozott hőseitől, azok cselekedeteitől, de titokban élvezte azt az életet, s a Marchmainek történetének írásakor számolt le végleg múltjával és tette meg a fogadalmat: aggályosabb stílusú gonddal írt ezentúl és a teljes embert mutatja meg.

* * *

Az angol bírálat egyideig Waugh megtérését épúgy nem vette komolyan, mint első regényeit. Túlságosan hozzászóktatta már őket „enfant terrible”-magatartásához, ahhoz, hogy mindenáron, erőszakosan meghökkenjen akar, hogy semmit sem vesz komolyan — a megtérés Campion Hallban valami efféle „fun”-nak tetszett eleinte. Katolicizmus és Waugh, — aki csak az anyagát látja Waugh műveinek és stílusú eszközeit, valóban csodálkozhat, mert látszólag az „Utolsó látogatás” sem más, mint a régi frivolság, cinizmus, morális gátlástalanság nagyszabású, teljesebb gonddal egybeszerkesztett gyűjteménye. „Az ördögöt Waughban” — írja Peter Schmid, egy svájci kritikus — „nem lehet átlötyöztetett megtéríteni: a régi frivolságot csak kacérabbá teszi, hogy elégikus érzelmességgel és jámborsággal vegyíti. Aligha hinném, hogy a katolikus Egyház örülne ennek a könyvnek”. De így csak a felületről lehet szólni, mert csillapíthatatlanul, üldözön zeng ki a könyvből a régi már-már elviselhetetlen szorongás, csak éppen most, immár először, Waugh a feleletet is megadja, s ez bizonyos értelemben fordulatot jelent egész katolikus irodalmunkban. Waugh mer olyan könyörtelen lenni a szenvedély feltárásában és a bűnök lakomájává lett sorsok leírásában, mint Mauriac vagy Julien Green, de ugyanakkor mer tiszta, szinte kegyes megoldást is adni. Mauriac, akihez magatartásában sokban hasonlít, kérdőjelekkel végzi regényeit, a tanulságot rábízva olvasóira, —

pályája első szakaszán így cselekszik valahogyan Waugh is. A „Hanyatlás és bukás” Pennyfeatherje, nagyvilági kalandjai után, ürességet és félelmet érez, amikor visszatér a scone-i főiskolára és az ebioniták jutnak eszébe, akik Jeruzsálem felé fordulva imádkoztak, — az „Ócska emberek” főalakját, Adam Fenwick-Symest, elborítja a háború fürgetege, — az „Egy marék por” tisztja Anthony Lastja az őserdő mélyén megérzi, hogy valami rettenetes kényszer vezette az életét, — az „Egy sötét tévedés” lelkiismeretlen Basil Sealje mélabúsan megeszi a kannibálok lakomáján annak az egyetlen lénynak a testét, aki iránt az érzelemnek halovány szikrája lobbant fel benne. Mindezek a megoldások: kérdőjelek. De a Marchmainek és áldozatuk, Charles Ryder, sorsa megoldódik már az örökmécs fényében, amely megváltást hirdet az embernek. Frivolitás és mélységes hit, — a régi és az új Evelyn Waugh. A szorongás megszűnt az íróban és nem gyötéri már az olvasót, hiszen annyira nyilvánvaló, egyértelmű, feloldó a felelet.

Nemcsak egyedül Waugh járta be ezt az utat. A nagy eszmények hívása ellen bizonyos frivolitással lehet csak védekezni s bizonyos frivolitással lehet csak végleg elfogadni azt. Waugh írói alkata szinte szervesen illeszkedik a huszadik század nagy angol konvertitáinak magatartásába, — Chesterton, a maga módján, épígy frivol volt megtérése előtt, sőt bizonyos értelemben azután is, még az olyan alázatos hitű művek lapjain is, mint Aquinói szent Tamás vagy Assisi szent Ferenc életrajza; Hilaire Belloc műfaja is a „furcsa”, a tiszteletlen, a csúfondáros; Graham Greene is, saját szavait használva, „entertainment”-eket írt, vagyis „szórakozást”, a Hatalom és Dicsőség „konstruktív” remeklése előtt. Waughnak ugyanez az „entertainment” a műfaja, ugyanez az izonyú, megrázó „divertimento”. A műfaj rögtönzött jellegét ő viszi legmeszezebbre, a legveszélyesebb szakadék szélére. Korai regényei nem mások, mint vibráló, szeszélyes rögtönzések, — vázlatosan hagyott fontos fordulatok, gúnnal és rosszmájúsággal kidolgozott mellékes epizódok, szaggatott párbeszéd-ek végtelen, látszólag logikátlan mozaik-rendszere minden műve, különösen az „Ócska emberek” és az „Egy sötét tévedés”. De ott is ismeri már a nagy emberi tragédiák előtti alázatot, — gondoljunk csak egy társaságbeli „intimpista”, Simon Balcairn, öngyilkosságára, Agatha Runcible örülési jelenetére, Anthony Last őserdei fogságba-esésére. Itt már ugyanaz a nagy epikus szándék érződik, amely később az „Utolsó látogatás” legnagyobb írói varázsa lesz. Minden töredék korábban: felvillanó színek, megrezzenő arcélek, gúnyos odamondások, — az „Utolsó látogatás” meséje nyugodtan, epikus bőséggel ömlik, nagy áradás viszi hőseit a megnyugvás, a kereszt felé. Ahogy korábban egy-két szóval intézett el karaktereket, csak bemutatva és nem indokolva sorsukat, itt már nagy jellemrajzokat ad, egy-egy emberi helyzet tiszta és teljes képét. „Az aggályosabb stílárís gond” felejtethetlenné teszi oxfordi, londoni hangulatait, a régi „enfant terrible” ismeri már — amit a „Szerencsés fogás”-ban és a „Tűzzetek ki több lobogót”-ban kezdett megtanulni: a mosolyt, a derűt, az elnéző humort; s az öngúnyt, amely mindig személyessé tette mondanivalóját, kicsit önvallomássá páratlan bőségben özönlő groteszk, hamis-pátoszú, erkölcsstelen, ostoba figuráit, a végtelen haláltánc egyes ember-láncszemeit, az „Utolsó látogatás”-ban érdekes módon lesz egyetlen hatalmas mea-culpává. És most csap fel először, bővöletesen, egy különös melankólia, egy őszies alkonyati fény, amely egyetlen egységbe vonja párázatával a waughi életművet. Az irgalmatlan cinikus megtért, megnyugodott, — de engedi-e a világ, amelyet most már a hívő felelősség-érzetével figyel, hogy a szatirikust elnyomja magában? A világ mindig a burleszkre ad alkalmat. Az „Utolsó látogatás” óta Waugh két kisebb könyvet írt, nagy elbeszéléseket úgyszólván. Az egyik, „Scott-King modern Európája” — („Scott-King’s modern Europe”) — épügy pamflet az értelmetlen civilizációról, mint a másik, a minden ízében waughi — „Egyetlenünk” („The loved one”). Scott-King, a tudós, egy európai totális államban tett látogatásán rádöbben a humanitásából kifosztott élet borzalmára, — itt

Waugh még csak élesen ironikus. Az „Egyetlenünk”-ben már kicsap felháborodása, ez a kis könyv már lázadás a gépi civilizáció, „az új világnak” a halál iránti magatartása ellen, kegyetlen és kíméletet nem ismerő memento mori, — a gúnyos szatirikus úgyszólván azt a korbácsot veszi kezébe, mellyel Krisztus a kufárokat kergette ki a templomból. Az életnek már értelme, célja van, a szatirikus purifikátorrá változott.

* * *

Mi jön ezután? Evelyn Waugh nyilván hű marad önmagához: életműve a meghökkentés, meglepetések szüntelen láncolata. A katolikus Waugh, — Chesterton, Baring, Belloc örököse, amaz angolok örököse, akik az Erzsébet-kor óta őrzik a hitet, — nem fogja cserbenhagyni híveit.

ARANY NŐK

Arany nők, régi, tiszta asszonyok,
kiket csak férj és orvos láthatott!
kik nem ismertek titkot, áthatót,
a rájuk szórt szemek, mint vad homok,
aláperegtek, —
odavetették őket a szeleknek.

Arany nők, akiken a karc, a próba,
csak azt mutatta, hogy arany valóba,
kiken örökké ott ült, ott a fény,
de ott az aranysárga bánat is;
becset nyert közelükben az erény,
s lelepleződött ami ál, hamis —

E nők nem üztek álnok álmokat,
egy szenvedélyük volt: az áldozat,
egy állatuk csak: a házörző hűség —
keblükön, mint pihegő ékszerek,
gyerek csüggött, gyémántszerű gyerek:
a legszebb láncon a leggyönyörűbb ék!

E nők tudtak csak igazán szeretni!
osztatlan tűzzel s nyíltan, mint a nap,
nem hulltak csillagokra, mint az éjjel,
ezüst helyett öntöttek aranyat.
Az ő szerelmes csókjuk a napé volt:
élet fakadt nyomán és sarjadás —
egymagukkal is tele volt az égbolt,
egymagukban is millió varázs!

Arany nők, régi, tiszta asszonyok! —
ércemléküknék méltán hódolok,
méltán és méltón!
Mik voltak ők, nem tudja senki jobban —
dehát hogyan, hisz itt vagy a karomban,
becses mintául itt vagy Te nekem:
arany nő, tiszta asszony, kedvesem!

Kiss Jenő.

LOURDES

A két fiatalember nem szívesen tért vissza a városból ebbe a hemzsegő halastóba, ebbe a Bethsaida tavába, melyben nem angyal kavarja a vizet, hanem maga a Szűz, az Isten anyja. A domb mögött van a szeméttel borított patak, a gyertyák füstjétől egészen kormos barlang, és maga Lourdes, s közel százezernyi ember, akik közül legalább ezer tüdővészttől, ráktól meggroncsolva imádkozik, szenved, haldoklik. És ezalatt a nagy szállodák alagsorában szakácsok dolgoznak rogyásig, szolgák egész hada terít, a kegytárgykereskedők csak a fáklyás körmenet után zárják be boltjaikat, s még éjtszaka sem szűnik meg bevételük csodálatos emelkedése.

Itt a mezőn, szemben a sötét hegyekkel, melyeknek legmagasabb csúcsát most érintette meg a nap utolsó sugara, milyen édes lett volna az együtt-lét egy hívő baráttal, gondolta Ágoston, — a fűben térdelve, a Grotta felé fordult arccal kettesben recitálni a rózsafüzért —, azt a rózsafüzért, melyet a Jelenés a karján hordott... Bernadette sohasem mulasztotta el mondani (valahányszor elmondta a történeteket), — hogy a Hölgy kezei között pergette, de az ajka mozdulatlan volt, csak amikor a tized végére ért, s eljutott a nagy szemig: akkor ő is kiejtette, hogy: „Dicsőség az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek”. — Valóban a Szent Szűz nem imádkozhatott önmagához az Ave Máriákban, de az már rá is tartozott, hogy dicsőítse a Szentháromságot. — Ezek a fordulatok azok, ahol rajta lehetett volna kapni a kisleányt, ha nem mond igazat elbeszélésében, vagy ha ő maga is képzelődésének áldozata lett volna; hiszen ő maga sem értette meg, hogy a Hölgy miért nem csatlakozik az ő imájához, miért éppen csak a Gloria Patri-nál... És Ágoston eltűnődik 1858 Gyümölcsoltó Boldogasszony napján: amikor megmérhetetlen tömeg szemlélte Bernadette elragadtatását. Amikor a kisleány felállott, már tudta a Hölgy nevét, ezt a nevet sohasem hallotta azelőtt, nem is értette meg jelentését, s félt, hogy elfelejtheti... A Hölgy összetett kezét felemelte keblére, majd felmagasodott és az égre nézett, kitárta karját, a kisleány fölé hajolt, s azt mondta: „Én vagyok a Szeplőtelen Fogantatás”.

— Kezdek éhes lenni — mondta Sergius. — Különben is, éppen itt az ideje, hogy átöltözzünk és táplálkozzunk. Ne vacsorázzunk későn... Szeretném megnézni a fáklyás körmenetet...

Úgy mondta ezt Ágostonnak, hogy értésére adta, úgy szeretné megnézni, mint aki egy programszámot akar megnézni, ahol a pathetikusat, a borzalmat, a meghatót és a festőit biztos tudással adagolják ügyes színházi rendezők. Ágoston mellette ment és nem szólt semmit, s azt mondta magában, hogy lehetetlen, hogy ez a kegyelem, melyet ő maga érzett, belélekezett és tapintott Lourdesben, ne érintené meg egy bizonyos órában ezt az elzárkózott lényt... Igen, egyszer majd, egy bizonyos pillanatban ezen az ajtón is kopogtat valaki...

III.

Ágoston egy utolsó pillantást vetett a mezőre, mely talán csak az ő távozásukat várta, hogy ködbe és harmatba öltözzék. Egyszer, egy másik évben vissza fog jönni egyedül, hogy elpihenjen, letérdeljen, álmodozzon, elmélkedjék a hegyek és a kálvária között. A Ger hegycsúcsán egy tűzkereszt lobog az ég felé. Igen, tűnődött Ágoston, vannak tömegzarándoklatok és vannak olyan zárandoklatok, melyekre csak azok a keresztnyek mennek, akik a kereszt után áhítoznak... De vannak magányos, egyéni zárandoklatok... Minden ember visszatér egy padhoz, vagy egy fához, melyet egyedül ő ismer. Régen Ágoston, valahányszor visszatért szülőföldjére, elment este titokban

egy vén tölgyfához, hogy arcát és ajkát odaérintse törzséhez. S az Isten, akit megtalált végül, ma találkozót adott neki, melyet senkinek sem árult el. Visszagondolt arra az ismeretlen kápolnára abban a negyedben, ahol azelőtt sohasem járt. Véletlenül ment be, legnagyobb nyomorúságának idején. Leült az utolsó sorban egy székre, s a hely ismeretlen urához próbált fordulni, felszólítva őt arra, hogy küldjön feléje egy szerzetest azok közül, akik a szentélyen átmennek. „Ha egy ezek közül megszólít, és kérdést intéz hozzám, ez lesz a jel, hogy tényleg létezel, és meg akarsz menteni.”

Erre a határidős felszólításra semmi sem felelt. A fiatalember reményt vesztve távozott, később elfelejtette az egész jelenetet. Két vagy három év múlva, mikor már kereszténnyé lett, egyik nap szokása szerint áldozott a kápolnában, ahova járni szokott, s ahogy gondolatai elkalandoztak, kereste emlékezetében, hogy milyen is volt a benyomása, amikor először lépte át a kolostor küszöbét. Akkor hirtelen, mint a villámlás visszaemlékezett, hogy ő már járt itt (azon a széken ült, melyet kinyújtott kézzel elérhetett volna), — itt ült két évvel ezelőtt életének legrosszabb pillanatában; itt kiáltott segítségért, innen távozott el szomorúbban mint valaha, meggyőződve arról, hogy hiába imádkozott...

De Az, Aki számára az idő nem létezik, tudta, hogy ez a didergő gyermek visszatér ezek alá az ívek alá, menyegzős ruhába öltözködve, szíve csordultig szeretettel telve, s azon a helyen, ahol olyan reménytelen volt, árasztja el a béke, számára akkoriban elképzelhetetlen béke... „*Pax Dei, quae exsuperat omnem sensum*”. És hogy Ágoston ne higye, hogy ez a hirtelen visszaemlékezés csak véletlen képzetársításból született, előtötte a gyengédség, a csodálkozás és az öröm mély hulláma, egyike azoknak, melyek messzibbről jönnek, mint saját magunk, s amelyek a keresztény élet bizonyos óráiban elárasztják a bűnbánó szívet.

Ettől az időtől fogva kitartó zárandoka lett ennek a kápolnának, mint az emmauszi tanítványok, akik bizonyára gyakran mentek el, amikor a nap már hanyatlott, a fogadó felé, ahol felismerték a Megváltót a kenyérszégénél; s ez a lourdesi szikla is, melyet millió ajak koptatott el, a kis Soubirous Bernadette szemében olyan hely volt, mely egyedül hozzá tartozott. „Nem teszem boldoggá ebben a világban, hanem a másokban...” — ezt hozta hírül számára a Szűz. — A legkeserűbb megpróbáltatás volt a leánya számára a neversi noviciátusba való távozás, mert mindörökre elszakította Lourdestől. Soha többé nem láthatta a szent sziklákat. El tudjuk képzelni: már szegényes kis holmija be van csomagolva, elvégzi utolsó imáját a Grottánál, gyermeki könnyei peregnek, — s aztán az utolsó pillantás a vonat ablakából, amikor a vonat a patak partján jár. Szegény kis falusi szív, kicsi pásztorleánya, aki megnyitotta ennek az évről-évre növekvő emberi áradatnak zsilipjét, — úgy kellett, hogy eltűnjön, hogy eltemetkezzék egy kolostorba, működése be volt fejezve... Talán zavart is keltett volna, ha ittmarad... Nem tudtak volna vele mit kezdeni... De haldoklásában is azokat a szavakat tördelte, melyek az ő küldetését és dicsőségét igazolták: „Igen! Láttam Öt! Láttam Öt!”

A két fiatalember a lépcsőzetes úton jött le, elérték a Grottát.

— Mennyien vannak még — mondta Sergius.

Kereste barátját, és megpillantotta térdénállva a földön. Kicsit távolabb egy olasz parasztasszony imádkozott ugyanolyan módon, mint Ágoston. Sergius csodálkozva látta, hogy a két annyira különböző arcon — az egyikén a szenvedélyes élet és tanulás mély nyomokat hagyott, a másik egyszerű, egy kicsit nehézkes és majdnem állatias — ugyanazok a családi vonások tűnnek fel: a két arc olyan volt, mint a letisztított érmek, melyek az idő sárától megtisztulva megközelítik eredeti egyszerűségüket. Semmi földi nem volt rajtuk, nem fejeztek ki mást, mint hitet, reményt és szeretetet. Vajjon ebben a percben Sergius lelkét is megérintette valami anélkül, hogy tudott volna róla? Nem látta meg az igazságot, csak az igazság visszfényét két emberi

arcon. Az Isten sugárzása az emberek gyermekein! Az kellett volna, hogy valaki ott legyen és azt mondja Sergiusnak: „Ha megadatott volna nekünk, hogy szemtől-szembe láthassuk egyikét azoknak a legegyszerűbb lelkeknek, melyeket elborít a megszentelő kegyelem, térdre borulnánk ez előtt az elmondhatatlan szépség előtt.” — Megvárta, míg barátja abbahagyta az imát, s amikor látta, hogy felkel, követte, anélkül, hogy bármit is kérdezett volna.

A két barát látta, hogy a bazilika magasságából hatalmas tűzfolyam szegi be a kőkorlátot, s elér egészen az Esplanád túlsó széléig, felkúszik és elterül a Rózsafüzér-templom előtt; ezt a tűzfolyamot ötvenezer lángocska alkotja s ott táncol a nyitottszájú arcok előtt, ahonnan megszakítás nélkül, mint a patak moraja hangzik fel a lourdesi refrén: „*Ave Maria*”. Elérte a Szűz szobrát, mely az Esplanád közepén áll, s melynek közepszerűsége és csunya-sága eltűnt ebben a rendkívüli világításban: nem látszott más belőle, mint egy fiatal leány nyulánk alakja, melyet az embertömeg gyengédsége felemelt csaknem a csillagokig. Ágoston csendesen mondja: „Micsoda megdicsőülés!”

— Nem gondolod, hogy ez már egy kicsit túl van a mértéken? — kérdezte Sergius. — Nem merem azt mondani, hogy bálványozás...

— Én pedig — válaszolta Ágoston — azt kérdezem, hiszel-e a Szentírásnak? Ma este, és itt minden este betűszerint lesz valósággá annak egyik jövődölése. Emlékszel a Magnificatra, melyet a harmadik Evangélium szerzője ad Mária szájába: „*Et beatam me dicent omnes generationes*”. S boldognak hirdet engem minden nemzedék.”

— Még nem bizonyították be, hogy a *Magnificat* csak egy betoldott ének?

— Hogyan beszélhetsz betoldásról? Minden betoldás feltételez egy eredeti szöveget, amelyhez mások fűződtek hozzá. De nem létezik semmi, ami számodra nem volna gyanús; nem létezik olyan szöveg, melyhez ne gondolhatnál egy közbeszúrást... De figyelj ide: hogy Mária maga mondta-e a Magnificat szövegét, nem fontos; az az egy bizonyos, hogy az apostolok életében, Judeában, az első keresztény közösségekben némelyek neki tulajdonították, s valaki, a harmadik Evangélium szerzője már megsejtette ennek a kis zsidó-leánynak hallatlan megdicsőítését...

A tűzkigyó karikái ott gyűrűztek már a Rózsafüzér-templom előterén és nemsokára az egész Esplanád izzó tó lett, mely a kezeket, a felfelé néző arckokat nyaldosta, — tűzfolyam, mely nem éget, mely nem emészt fel; minden üdvözült lélek: szüzek, özvegyek, anyák, művészek, hitvallók látomása... A Ger csúcsán a kereszt az Ember Fiának jele az égen... A tó felszínén kilágított felírások rezegtek, hordva a különböző, itt összezsúfolt zarándoklatok neveit: Auch, Lille, Orán, Milano, Lisszabon... Hirtelen megszakadt az *Ave Maria* éneklése. Egy pillanatra csendesség uralkodott az egész hatalmas tömeg felett: majd mint egyetlen hang csattant fel a Credo. Spanyolok, olaszok, portugálok, franciák ugyanazokat a szavakat mondták, ugyanazon a nyelven, ugyanazzal a dallammal, mely mindegyikük előtt ismert volt: egyetlen nyáj, egyetlen pásztor:

— Egység...

Sergius egészen halkan mondta ezt a szót, de Ágoston meghallotta. Vi-gyázott arra, nehogy kihasználja győzelmét, s visszatartotta magát, hogy ne ismételje meg Tertullian kérdését, melyet a maga idejében korának eretnekei-hez intézett: „Mutassátok meg egyházatok kezdetét...”

— A zarándoklatok elkopnak — mondta Sergius, aki magához tért. — Akkor újak keletkeznek: ha Lourdes már nem hoz új eredményt, akkor a Szűz megjelenik máshol...

Ágoston úgy tett, mintha nem érezné az ellenséges szándékot. Kissé könnyed hangon azt felelte, hogy nem szükséges, hogy a Szent Szűz maga jelenjék meg mint itt vagy Saletteben azért, hogy szentélyt emeljenek és meginduljanak a zarándoklatok. Elég egy képe is, melyet különösképpen

tisztelnek, mint a fekete Madonnák, melyek dacolnak az idővel, a barbárokkal, a hitetlenekkel...

— Bálványok... — mondja Sergius.

Nem, hanem arcképek, nagyon régiek és nagyon tiszteletreméltók. A legtudatlanabb parasztasszony is tudja, hogy nincsen itt más, mint kő vagy fa... Aki szeret, nem hordja-e mindig magával, nem tartja-e mindig szeme előtt annak a képét, akit szeret? S ha arról van szó, hogy egész nemzedékek szeretnek egy örökkévaló lényt, hogyan is lehetne, hogy annak sok száz-esztendőös képét ne szeretnék mélységesen? Mert az anyag maga is áldott, átvárt a kegyelem. A szeretet semmit el nem hanyagol mindabból, ami növelheti. A felemelt tekinteteknek odamutatja önmaga tökéletlen mását, s míg a testre való gondolás tartja őket fogva, addig a szívük eléri szeretetüknek tárgyát, „s mint méh repül a kitárt lilium felé”. A földalatti Szűzanya-képeket, melyeket a hugenották vagy jakobinusok tűzbe dobtak, de nem égtek el, a Szűz szétszórja a világban gyenge gyermekei számára, mint menedéket. Nézd csak ezt a sok szerencsétlent: összesereglenek, csüggnék rajta, odakötődnek hozzá... Csak azokhoz fordul, akiknek szükségük van erre. De ki az közülünk, akinek nincsen szüksége? Az igazság eljött a világra, de nemcsak azok számára, akik túljutottak már az érzékelhető dolgokon... Nincsen semmi az Egyházban, ami nem felelne meg a mi erőtlén természetünk kívánságainak. Az a szobor, melyet a sziklahasadékba állítottak, s melvől Bernadette elfordította szemét, igazán minden, csak nem szép... De jobb lett volna, ha a Grotta üres marad?

— Te igazán különös módon tudod a dolgokat megmagyarázni... — mondta Sergius. Én azt mondanám, hogy az Egyház kihasználja az emberi gyengeséget, hasznát húz az érzékiségből, feláldozza a lelket a betűnek, fenn tartja a modern világban a pogányság maradványait és a babonáságot, melyet előnyére fordít... Azt is mondhatnám, hogy anyagi hasznát is húz ezekből az ájtatosságokból, melyek ilyen nagy látványossággal járnak, nem akarok Pádúi szent Antalról beszélni... De az is lehet, hogy mindkettőnk nézőpontjában van valami igazság.

— Az igazság az, hogy vannak visszaélések, és vannak elferdülések, (s ebben igazad is van), de én csak a lelket nézem.

A vitatkozás abbamaradt. Mindegyikük szükségét érezte annak, hogy egyedül maradjon. Sergius a tömeggel visszatért a városba, Ágoston visszatért a Grottához, ahol igen sok zarándok térdelt. Milyen hatalmas van ennek a varázsnak, mely visszavonzza a szíveket ehhez a sziklához: egy ilyen fárasztó nap után sem tudják otthagyni. Olyanok voltak ezek a sötét és hallgató csoportok, mint a hamu alatt izzó parázs, néha felcsaptak a lángok, felhangzott a litánia. *„Titkos értelmű rózsá, Elefántcsonttorony, Aranyház, Frigynek szent Szekrénye, Mennyszágnak Ajtaja, Hajnali szép csillag...* Ezeket a dicsérő szavakat az Egyház gyengédsége szedte össze a Szentírásból, olyanok, mint elveszett kincsek, melyeket a halász hálójával kifog és anyja lábaihoz szór.

Fordította: Sprenger M. Mercedes

(Folytatjuk.)

ÉJ, MILÁNÓBAN

A fiú rémlátó képpel küszött vissza.

— Püspök! Túljártam az Előcsarnokon, egészen az Oszlopig. Úgy félttem, mindenütt égnek a tábortüzek. Nem mertem továbbmenni... ha megfognak, megkínóznak az ariánusok.

Ott várta a gyereket az oldalajtónál. Néhány lépcső a kriptákhoz vezet. Reggel óta ostromlott vár a templom: a hatalmas bronzkaput kövekkel s fátörzsekkel eltorlaszolták, gerendákkal rekesztették el az ablaknyílásokat. „Takarékosak legyetek az olajjal. Csak a sarokban s az oltároknál égjenek mécsek.”

Szeme megszokta a sötétséget, látja népét. Ezrével menekültek ide a milánóiak, amikor megjött a hír, hogy az ifjú császár szava kövérre hizlalta az eretnekeket s anyjának hite gyenge... Ő, egy szón múlik néha minden, a titkos császári tanácsban. Egy esztendeje, mintha a hitben is béke lett volna, vállalta a követséget Galliába. Míg meggyőzte a bitorlót a császár igazáról — újból feltámadtak a hereticusok. Visszajött, de már csak szorongó népét találta, ostromlott várost, reggelre már a Bazilikába szorították őket az eretnekek.

Még övük a hatalmas, fedetlen Peristilum: itt várnak tavasszal bebocsátást a megkeresztetlenek. Türelmesen állnak, fedetlen fővel, ha esik is s reájuk borul a márciusi köd. Azok, akik valaha kint vártak, most bizonyosan itt szoronganak, vele együtt, a templomban. Ha világosabb lenne, talán felismerné arcukat. Rabszolgák s katonák voltak közöttük, tímárok és kertészek, galambokat tenyésztének, vagy méheket. Ha nappal lenne, soknak tudná nevét. Keresztelt, összeadta őket. Eljöttek házába, hiszen úgy rendelte, hogy ne legyen a püspöki palota kapuján zár. Akinek kedve tartja: nézze, miként olyas a régi írásokból.

Az egész itt történt, tizenhárom esztendeje. Ambrus nekitámaszkodik a kisajtónak, lehúnyja szemét. A főkapun jön be a liktorokkal. Liguria s Aemilia kormányzója volt, császár személye, élet és halál ura a városban. Milánó akkor is harcilázban égett: püspököt kellett választania. Ahogy az öreg Auxentius atya elhalálozott — a nép vadul, féktelenül verte egymást: ariánus legyen-e az új püspök, vagy olyan pap, aki tisztá római hitéhez ragaszkodik? Ahogy ment a liktorok nyomában, látta tócsákban a vért az előcsarnokban, a vesszőnyalábosok félrelökték saruikkal a heverő halottakat. A szószékre ment fel, mert így kívánta a Rend. „Ő, ti eszelősök, hát ti beszéltek a szeretetről? Ti hívjátok ellenünk perbe a könyörület Istenét? Hiszen egymást ölitek, kövekkel veritek agyon, aki másként ejti az Igét. Ti mondjátok magatokat, milánóiak, Krisztushívőknek? Én kérdezem tőletek, akit — magatok közt — piszkos pogánynak neveztek.”

A gyerekre gondol, aki az előbb meghozta a végekről a rossz hírt. Az a másik gyerek szöke volt, kékszemű... A milánóiak, persze, hamar kiáltanak csodát. Azóta is hány éjszaka hallja annak a gyerekeknek a hangját, akit utána nem látott többé senki soha... Áll a püspökök szószékén, alatta fegyveresei vesszőnyalábokkal, mondja a város kormányzójának szavát azon a kevert, tisztátalan nyelven, ahogy beszélnek a milánóiak. A magasból világosan láthatta: ott ült a gyerek, talán a hetedik, nyolcadik sorban... kékszemű, szökehajú. Felugrott, kiáltott. Valóban, mintha Róma tisztá nyelve lett volna. „Vivat Ambrosius Episcopus”. Háromszor. Tizenhárom éve, a nagytemplomban. A csend meddig tarthatott? Ő, egy pillanat csak... már körülötte térdeltek az asszonyok, férfiak nyúltak érte a szószékre, a liktorok megrettenen álltak, nem tudták, elő kell-e venniök a szekercéket, fegyverrel nyissanak-e utat uruknak, aki... Mit érez egy ember a magasságban? Hullámzó tömeg, ezer ember, aszszonyok. Még látja a szöke fiú sápadt, átszellemült angyalarcát. Hiszi-e, való-

ban angyal beszélt? A liktórok nem bírtak a tömeggel: te vagy a püspök... te vagy a püspök. Mint az eszelősek. Kiáltotta: nem vagyok keresztény... nem vagyok keresztény... Intett a centuriónak, megcsörrentette fegyverét. A sebhelyes felnézett rá: „nem könnyű, nagyuram”. Körbefogták, vitték ki a római katonák a templomból. De az eszelősek utána... Eljutott kormányzói palotájához, dénárokat szórattott szét, hogy lecsillapítsa a népet. De azok ott kint egyre harsányabbak, félelmesebbek lettek: angyal mondta, te vagy a püspök! Dönggették a kaput. A fegyveresek nem mertek velük szembeszállni. Bizonyosan már akkor azok közül is sokan voltak keresztények. A gyerekek hangját... már mindenki hallotta Milánóban. Várta a sötétedést, lekerült a kertek tövébe, egyetlen szolgájával vágtatott Comó felé. A tó... árnyékok, pihenés. Mint félelmes álom, a milánói zendülés. Jár a napsütésben, hallja, folytonosan hallja a gyerek szavát. Brekegnek a békák a tóparton, pihenés, csodálatos csend. Hajnalra üldözői odaérnek. Ezer és ezer milánói érkezik a comói házhoz. Szemükből árad az alázat, most megférnek szépen egymással. Körülveszik a házat és várnak. A centurió mondja: uram, lehet, hogy nem vagyok kegyelmedre méltó, de kérlek, ne állj ellent ezeknek az embereknek. Az én hitem is benned van, uram.

Nézte a sebhelyest. Már akkor tudta, hogy indul. Láta őket az ablakon át. Milyen csendesek voltak... Vajjon most, ebben az alvó bazilikában hányan vannak azok közül, akik akkor kijöttek érte Comóba?

Milánó határában megkeresztelkedett. A városba úgy jött már mint püspök. Tizenhárom év, gondolja. Mindennap, mindennap. Ulni a szobában, kinyitni a fóliánsot. Harmincöt esztendő volt, amikor elvégeztetett. Simplicianus, a presbiter tanította. Mindent megtanulni, mindent elolvasni, amit az atyák írtak, a keletiek és a nyugatiak, az afrikaiak vérbő dialektikájukkal, athéniek, akik rég porladó bölcsek szavaival elegyítették az ígét s galliaiak, akik megrészegettek a leírt szó szépségétől, rómaiak, akik felmérték a hitet kánonokba. Mindent elolvasni, érteni, emlékezni. Pénzét szétosztotta az emberek között, letette proconsuli méltóságát, levétette háza kapujáról a lakatokat. Néha bejön egy ember, megáll előtte és mondja: „Püspök, győzz meg, nem hiszek!” Ez a könnyebbik. A nehezebb az afrikai... Augustinus a neve... ékesszólást tanít a városban. Így kezd... „ebben ellentmondást látok, tisztelteméltó atyám”.

Mindez elmosódik ebben a percben. Áll a kiskapu mélyedésében, néz a gyerekekre, aki vár, talán egy kedves szót. Rárajzolja a kereszt jelét, magához öleli. Ez bizony nem beszél latin szóval, nyers és vaskos beszéde, szélthőlfújt, fekete gyerek. „Bene, -bene”, mondja. A többiekre gondol, akik vele együtt várnak második csodát.

Ha nem jön meg Justina császárnő felmentőserege, reggel betörik a nagykaput az ariánusok. Elhosszák a faltörő kost, kődarabokkal zúzzák be az ablakokat: délre egyetlen élő sem marad. Egy nap. A Bazilika az ő országa, benne az imperátor. Kőpadlón hevernek, néhány várandós asszony kuporog a padokban. Ki hozott ételt? Talán valaki magával cipelte tarisznáját, kebelébe rejtett darab kenyeret. Az udvar közepén kút van, aki szomjas, még kimehet arra, ihat, végezheti szükségét. Még egy éj. A gyerekek sírnak. Panem nostrum. *quotidianum da nobis hodie*. Rossz hallani, nem mondhatja a gyerekeknek: csendesedj, gondold lelkedre. Tested holnap bizonyosan halott.

Mit csináljon velük? Széttépett nép, az ima nem használ, a prédikáció kimerült. Mi lesz velünk holnap reggelre, kérdik, verik a falhoz a fejüket. Ha kinyitnának a nagykaput: átmennének talán egyszerre a gyűlölt ariánusokhoz. Végigmegy a padok közt: keskeny rést hagytak, jobbra-balra százával fekszenek az emberek. Estefelé még úgy rendelte, hogy jobbra legyenek a férfiak, balra asszonyok a gyerekekkel. De azok, akik halálba készülnek, fogják egymás kezét. Püspöki székéhez ér. Trónus, így akarta: ha jön a császárnő, vagy az imperátor: Ambrus, Milánó püspöke legyen egyenlő velük. Beül, a bíborpárna körülöleli. Ha percig még így marad, elszunnyad.

Könnyű szédülést érez, ilyenkor éberén térnek vissza az álmok, ezer kép, egymásraboruló percek, végtelen sorban, ahogy megőrizte az emlékezet. Egy ilyen éj. Gallia Narbonensisben, csata előtt. Neki kellett vezetnie a lovasságot az Uzurpátor csapatai ellen. A veteránok ismerik ezt az órát. Ilyenkor dől el minden katona lelkében az élet és halál. Ilyenkor kell végigmennie a hadvezérnek a tüzeknél, nem alhat, lelkesít, ügyel. Az őrtállók fáradtak, az ellenség lesi, nem alusznak-e ki a tüzek? „Énekeltesd őket, uram”, mondta a tribunus s könnyen tapsolt hozzá: a veteránok ismerték ezt a hangot. A kórus. Először csak hárman-négyen kezdenek hozzá, mint a szélvész, ha elkapja a köntöst, úgy dagad szét az ének, perc alatt már döbörög, mennydörgés. Ha jól fűjják, meghallja az ellenség: csata előtt vigadnak a rómaiak! Így tart ez egész éjjel, nyílt mezőn hamar hajnalodik. Az ének, gondolja, a lélek síkfutása. Int a diakónusnak, szedje össze a többi szerepapot.

Az utakra gondol. Lovagol, légiók élén, röppenő sasok, csupa pompa, de a láb már alig bírja a szakadékos út sarát. Az elsőnek int: centurió, énekelj! Tábortűz, sáncásás, táborverés. Katonák énekelnek. A test esendő, nem készültek az elmúlásra.

— A nép fáradt. Nincs kenyér. Ha így ülnek, összetörödve, reggelre nem lesz bennük már semmi lélek.

— Nincs mentség, Püspök! Nincs mentség!

— Énekeljetek!

A trónus előtt gyertyát gyújtat. Patricius-ősei árnyékában áll, mint Nero idejében szépapja, ő sem tagadhatja meg önmagától a végső, ünnepélyes szertartást.

Szerették énekét a katonák. Valaha... apja mellett lovagolt, világos, érces hangja volt, messzeszállt. Ha leereszkedett az este s bort ittak a lovasok: kérték, énekeljen. Az első diakónus sápadtan kérdi:

— Mit énekeljünk, nagyuram?

Ismeri ezt a titokzatos áramlást, amikor a kórusba belekapnak a katonák. Két csapat hever egymás mellett; felváltva mondják a strófát, egyik a másiknak felel. Arra gondol, most egyszerre felveri a népet. Utolsó éjszakájuk, ne aludjanak.

Ki emlékezik erre az első mondatra? A püspök kezdi. Régen nem énekel, mintha ezer esztendő feküdnék a vidám vitéz mögött, aki jár kint a tábortűznél, felkelti a centuriót. A zsoldár, lehúnyja szemét... Beszívja a nehéz, gőzös párárt: a templomba csak az ablakok felső kis részéből jó be tiszta levegő. Az árnyékok imbolygásában látja, hogy megelevenedik a templom, sűrűmozgású, tompazajú tömeg: testük esendő, lelkük lázas. Mint betegek: várják a csodát.

Ó, talán soha... soha nem énekel szebben, akkor sem, amikor húsz-esztendő volt, végigügetett a narbonnei réteken, vagy a Hymettos mentén, amerre vezette a légiókat. A zsoldárkönyv már ott van a diakónusok kezében, ráhajlanak, a nagybetűket felveti a mécs. Egy strófa. Hányszor disputált, pogánykorában, kegyes papokkal, hogy igaz római nem bírja az Irás barbár szavát... Most egyszerre latin verssé válik a zsoldár, kitágul, patakok erednek el belőle, világok válnak le belőle, elseperi a lélek névtelen szorongásait. Már nincs egyedül. A tábortüzeknél jár, hol íjászok melengetik a meztelen lábukat s köszörűsök csendítik az acélt. Mintha láng kapna bele a némaságba, felhangzik az énekkíséret... ó... de bátortalanok vagytok... félték belekapni... Int: gyujtsátok meg az oltár összes gyertyáit... legyen fény, lássák az ariánusok: vigadnak Ambrosius seregei. Ha karját emeli: mintha dagadna s ernyedne az ének, dagály és apály váltja egymást... előrejönnek, a gyerekek érzik meg először, hangjuk úgy simul énekéhez, mint bárány anyjához... az asszonyok is így erőre kapnak, áttörik a férfiak komor kórusát. Nem ismeritek a textust? A diakónus előreolvas minden egyes versezetet. Ambrus fel tartja karját, a nép ismétli félelmes erővel a strófát, a hang visszacsapódik a mennyezetről.

Most elhagyja a zsoltárt. Mintha lassan, túllassan emelkednék belőle az ének... lehúnyja szemét. Valaha nekik is tanulniok kellett a vers születésének arányszabályát, játszi kedvteléssel utánozták az Aurea Aetas elvillant szavát. Oly könnyen verseltek, játékos rögtönzéssel, szellemi torna volt, hol görög, hol latin. Most áll a főoltárhoz támaszkodva, lehúnyja szemét. Hallja a verset. Himnus, mondja. Nem Ézsaiás, nem Dávid király írta. Most születik, ebben a percben, halál peremén.

Felnéz, az ablak magasságába. Kis rést hagytak, hogy lássák a hajnalt. Otthon clepsidrából már rég lepereggett a homok. Látja a felhőket. Dereng.

A fiú jön hozzá újra... Papi köntöse szárnyát rántja meg az a gyerek, aki kiszökött az este. Maszatos kezét emeli hozzá, szemében csillanó, bomló nevetés. Lehajlik, homlokára teszi kezét. Nem bírja a félsz-et, gondolja. Eggyel több vértanu. De a fiú húzza köntösét, mutatja a felcsapó kóruszajban, hogy szólni szeretett volna... Karjánál fogva magához emeli.

— Püspök... újból kiszöktem, eltakarodtak az ariánusok... Bementem a Via Lata irányába... sehol egy lélek, sehol egy lélek... Csak egy öregembert láttam. Messziről jött. Mondta, a császárnő hadai beértek éjszaka a Városba. Monzánál szétverték az ariánusokat.

Lent énekel a kórus. Az antifónát most az asszonyok mondják. A gyerek mutatja, hogyan bűjt ki az attemplom rácsán, halottak kiskapuján. Megy vele, kezében fákllya. Ha álmodik a gyermek, az ariánusok első köve őt találja s mi lesz a néppel? Mosolyog, megy előre, ő maga az Imperátor. Mint sötét, homályos felleg, úgy kíséri morajlásával az ének.

Sehol egy lélek, ismeri az elhagyott táborhelyek némaságát. Csontok, mocskok, szétszórt ruhák, kilocsant kondér, ember-sakálok turkálnak rongyok között. Valahonnan messziről: ez az emlék. Áll a Bazilika sírkertjében. Nincs teremtetett lélek a hajnalban.

Visszamegy, keresztül a kisajtón. Mögötte betör a fény. Valami lehet az arcán, olyan fényesség, amit nem bírnak el a milánóiak. Felmegy virrasztó-arcával a trónusszékhöz, kezében fákllyával, — egyszerre elhallgat a zsoltár nehéz szava. Még egyik sem hallhatta a gyermek boldog hírét. De látják Ambrust: arcáról olvassák, hogy az Igaz megnyerte a csatát. A karosgyertya leszáll az oltár szegélyére, a püspök keze üres. Előrejön. Most, hogy bejött a hajnal, látja az arcokat. Szakállasak, kócosak, komorak. Kufárok s hősök ábrázata, a gyerekeké s a vajúdóké. Látja a várost, melyet tengertől ostromolt sziklára szorított egy messze felidézett vihar.

Nézi őket, már mindnyájan tudják, hogy int majd, a férfiak nekiesnek szekercékkel a gerendáknak, szétverik a pecket, kinyílik a hatalmas bronzkapu, mely — Ambrus szavára — esztendeje bezárult a véreskezű császár előtt. Mehetnek... feléleszthetik tüzüket, dagaszthat kenyeret az asszony, lesz délre leves.

Ambrus áll. A vers... gondolja... a vers erősebb. Kitárja két karját. Talán utoljára e városban, a püspök mondja a versét.

Te Teum laudamus
te Dominum confitemur
te aeternum Patrem
omnis terra veneratur

Ha hallanák a centuriók, apja s halott kishúga, Marcellina... Egyetlen ember énekel már csak, de betölti a bazilikát, a lapos tetők alatt visszahull, a hang erősebb lesz, újból felkapják. Ezer ember és asszony: egy óra múlva már hazamennek. Míg dagasztják a reggeli kenyér tésztáját, dúdolni fogják, maguk közt... így lesz dél, s lehet, holnap már nem emlékezik senki majd Milánóban arra, hogy Ambrus az új hajnal kapujában versével köszöntötte az Urat.

SZEMLE

A 300 ÉVES PESTI SZEMINÁRIUM

Az egykori „Paulinus szerzetesbéli atyák kolostora az egyetemi egyház melletti papnevelde” harmadik centenáriuma ismét megújult. S mi újra idézhetjük az egykori egyetemi hitszónok 1854-ben elhangzott szavait, melyet a Megváltó fenséges alakjával díszített, pillérre tűzött aranycsokor-szószékről hirdetett: „Ime, itt ragyog a szent ház, talán még az eredetinel is szebb, fényárban, pompadíszen”.

Mi, a zord, szürke gránitváros ölén élő emberrengeteg fiai, ha a Szeminárium elé tévedünk, az életet hajszoló kapzsi, kíváncsi tekintetével nézzük Pest-Buda leg-szebb templomát s mellette a különös, egyszerű, nagy épületet. Tudjuk, magyar kis-papok élnek benne, akik a római Germanicum-Hungaricum, s a bécsi Pazmaneum mellett, itt kapják a legjobb nevelést. A pest-budai ember számára ez a mindig csendes épület a tisztaság, a szent tudományok fellegvára. Ezért ha betévedünk, lábujjbegyen járunk a végtelen, kongó kerengőn, ahová reggel kicsilinglel a csendesmiséről az ezüst-csengő, estefelé, amikor a karnagy égi hangokat játszik, kihallik az orgona. Megható, vigasztaló, komoly világ uralkodik a századoktól roskadozó falak között. Méltán irigyelheti a „fényes város”, a „kincses paloták” közt élő, az Egyetem Szentegyháza árnyékában élőket, magasba szálló lelküket. Itt megérijük, amit a költő mond: „titkát a titkos multnak, a titkosabb jelennek”.

Kétségtelenül, az eluralkodó katolikus szellem teszi ezt az épületet szentté. De a kor, a barokk, amely létrehozta ezt az ambientét, az épületbe préselt gondolat, mint egy soha el nem avuló fuga kíséri a szellemet. A halhatatlan barokk, amelyet a napi szenzációk, hajszoltságunk, a vakító, riktó neonfény, az autók lármája és rossz művészi nevelésünk miatt nem vesszük észre, komoly veszteségünk. Azonban, ha a „modern” sallangot lerázzuk, látjuk mit jelent, miként szűrődik le a barokkban az antik klasszikus formája, az ókeresztény áhitata, a bizánci művészet előkelősége, a gótika expresszivitása, a reneszansz humanizmusa. A barokk mesterek ismerik ezt a titkot. Tudják, mi öröklődött benne. Nincs stílus, amely olyan realista és olyan égi, mint a barokk. Itt a pesti Szeminárium 18. századi, szinte utolsó kicsengésében is érezzük ezt. Azt is megérezzük, hogy nincsen olyan korhoz kötött és korfeletti, mint a barokk, amelynek nincs üres formája, nincs jelentőség nélküli. A multban és jelenben él, a mult és a jövő él benne. Az antik jelentés szimbólumnélküli formái csak a barokkban válnak mélyértelművé. Legyen az kép, szobor, lépcső, korlát, portálé, szekrény, pad, rács vagy bármilyen használati tárgy, átjárja a gondolat, a felemelő erőteljes fantázia. És a benne lévő szenvedély, lélek, küzdő, harcoló, diadalt arató művészet, emelkedett szellem, töretlen erő — ne tagadjuk — kétségtelenül Róma felé ver hidat, mutat utat.

Égrenéző, földönjáró barokk, az egykori Pálosok temploma (ma Egyetemi-templom) és kolostora (ma Szeminárium) is.

Még a törököt ki sem verték, már a budai kolostoraik visszaszerzésén fáradoznak a fehér barátok. A rend jogos követelését nem teljesítik, birtokaikat nem nyerik vissza. Budán s hogy némiképp kártalanítsák őket, azt a telket, „ahol egy török mecset áll Pest város déli oldalán” kapják kárpótlásul, hogy rajta templomot és kolostort építhessenek. Ez a terület a mai Prohászka Ottokár-, Veres Pálné-, Szerbi-utca és Pazmány Péter-tér közti négyszög. 1715-ben kezdenek a Pálosok az építkezéshez. 1722-ben már áll a déli oldal. 1735-ben a pesti ház konventé alakul. 1741-ben Pestre helyezik a tartományi levéltárat. 1744-ben a kolostor északi nemes barokk homlokzata is elkészül. (Az épületet a 19. század folyamán többször átépítik, de eredeti mivoltából főleg az 1885-i ráépítés forgatja ki.) A tartományi főnök itt lakik, a káptalan itt tartja üléseit, minden bizonnyal ezért épül a kétemelet magasságú, tölgyfából faragott könyvtár is, az úgynevezett Pálos-terem, amelyhez hasonló művészien kiképzett, előkelő termet Magyarországon nem ismerünk. Az épület a pest-budai barokk virágzásának idején

készült, akkor, amikor épül a Barátok temploma, a romházból újjáépül a Belvárosi plébánia, az „ügyefogyott katonák” (invalidusok) kaszárnája, a mai városháza stb. A Szemináriumnak lehet, hogy Meyerhoffer András volt a mestere, aki talán Pest-Buda legszebb Isten-házát, a mai Egyetemi-templomot is tervezi, amely csak azért létesülhetett, mert Pázmány hite, „fénye a fénynek, kutatja a segélynek és lelki reménynek” élő valóság. Amint az épület tervezője felől nincs biztos adatunk, úgy a remekbe faragott ajtókról, lépcsőkről, bútorokról sem tudjuk, hogy ki készítette. Egyesek azt hiszik, hogy Rutschmann Antal és Tatirek Félix laikus testvérek — akik híres fa-szobrászok voltak — is dolgoztak a pesti Szemináriumban.

1786-ban II. József megszünteti a Pálosok magyarországi rendjét, az egyetlen magyar alapítású rendet, akik sorából került ki az első bibliafordító, Báthori László, Martinuzzi stb. bíborosok, püspökök, rendfőnökök és hogy csak a 18. századiakat említsük, Ányos Pál, Entsely Venczel, Reskay Imre, Virágh Benedek, Verseghy Ferenc, akik „a magyar hazafiúi társaság” vezetői voltak. Tevékenységük a bécsi magyar testőrök munkásságával esett össze, akikkel szoros baráti kapcsolatban voltak. A nemzeti életnek évszázadokon keresztül nem volt mozzanata, amelyben részt nem vettek volna Pálosaink. Szellemüknek tanulsága, pesti ódonfalú templomuk, s kolostoruk. Lehajtott fővel, könnyes szemmel vonulnak ki a fehér barátok 1786 augusztus 20-án, Szent István napján kolostorukból.

Egy időre a Kúria került az épületbe. 1805-ben telepítik végleg az egykori kolostorba a Szemináriumot, amelyet még az ellenreformáció szelleme hozott létre s eredetileg Oláh Miklós tervezett el, majd kedvenc gondolata volt Pázmány Péternek is. Az 1630-i zsinat már határoz is felőle. 1648-ban felállítják Nagyszombatban és 1649 júliusában nyílik meg. 1779-ben kerül Budára.

Ebből a papneveldéből 300 éve árad az a szellem, amelyet magyarnak s katolikusnak szoktunk nevezni. Ki tudja felsorolni azokat, akik innen kerültek ki a magyar közéletbe. Csak a közelmúlt nagyjaira gondoljunk: Prohászka, Glattfelderre, Banghára, Wolkenbergre, Tóth Tihamérra, akik még nem is olyan régen — fülünkbe cseng hangjuk — hirdettek itt igét.

* * *

Az utolsó háború sem kímélte meg a papneveldét. Az ostrom után romokban hever. Szinte lehetetlenre vállalkoztak azok, akik fel akarták újra építeni. Marcell Mihály rektor, majd egy ideig Péterffy Gedeon s később Boér Miklós vicerektorok nem rettentek vissza az emberfeletti munkától s lelkesedéssel irányítják az újjáépítést. A vállalkozás váratlanul sikerült. A legsürgősebb teendő: megmenteni, ami megmaradt. Szerencsésen választottak szakembert, a technikailag kitűnően képzett, Fenesz Lászlót, a higgadt felfogású, túlzásoktól mentes, korszerűért lelkesedő építész, aki a műemlék-jellegű épületet kijavította. A restaurálást a legszigorúbb helyreállítási elvek szerint hajtotta végre s amennyire az lehetséges volt, a sok hamis vagy száz év óta az épületet rontó részekről a Szemináriumot megszabadította. Csak egyre mutassunk rá: sikerült például a felsőemeleti folyosót — valamikor nyitott loggia lehetett — úgy kibontani, hogy az épület eredeti művészi konstrukcióját érezhetővé tette. Az építész munkáját ma már mindenki természetesnek veszi, s csak a fényképek bizonyítják, hogy milyen megoldhatatlannak látszó munkát kellett végeznie a bomba által átszakított folyosókon, termeken. A házat ismét lakhatóvá tette és nagymértékben alkalmassá arra, hogy a festők, szobrászok munkája számára teret nyújtson.

A helyreállítók gondoskodtak arról is, hogy a Szeminárium méltó díszítést is kapjon. A helyreállítás, az új képzőművészeti munkák nemcsak a főváros szempontjából fontosak. A papneveldének, mint épületnek pedagógiai hatása is fontos. Nem mindegy, hogy mit látnak itt a szeminaristák, mihez szoktatják hozzá szemüket. A művészi alkotások, amelyek itt halmozódnak, egy kérdésre: „a művészet és giccs hatása a vallásos nevelésre” feleletet adnak. A szent falakon belüli alkotásokon megtanulja, megszokja majd a fiatal pap, hogy az egyházművészet minden témája, kötelező az Istent hirdetni, a kor művészi nyelvén. Mert, amint Sik Sándor mondja: a művész „az Isten sugarait, eleven tüzet, melyet a szívébe égettek, sugározza szerte szét”. Látathatóvá kell tenni a Mindenhatót, ez az egyházművész, a szobrász, a festő feladata.

Pándi Kiss stációi erre jó példák. Tóth Tihamér emlékezetére a Szeminárium egyik folyosóját, amely a templommal egy irányban halad, átalakították. Bele oltárt állítottak. A falakba stációkat illesztettek, amelyekben élénk tárul a kifejezés. Körtefa reliefjei hitet sugároznak. Fej, szem, száj, kéz, a nemes arcok, intim és ünnepélyes fájdalom, valamint vigasz, minden biznnyal a kispapok lelkét és szemét a jóhoz szoktatja. Külön említsük meg Pándi Kiss János szobrász munkáját a Pálos-teremben, ahol a megsérült könyvtár díszítéseit valóban stílusosan javította ki. Ugyan erre a folyosóra Pituk József készített jó tónusú, lélekkel teli, ornamentálisan szép hét üvegablakot. Nemes színharmóniára építi fel lelkes gondolatait. Pituk fejlődését ablakról ablakra kísérelhetjük; megtanulta a napot megszűrni.

A földindulás után még rőt lánggal ég, füstölög a Kálvin-tér s a dermesztő hidegben (1945-ben) kezd munkához a Szeminárium refectóriumában Jegess Ernő. Közel két évig festi, hitét vallva, óriási ciklusát (majd 200, háromnegyed életnagyságú figurát Jézus életéből vett — magyar háttérrel: Buda, Duna, Balaton, a Tisza stb. — jelenettel díszíti a termet. Jegess megérdemli csodálatunkat. Komponáló ereje, elbeszélő készsége, nemes festőisége, belső átélése élő alkotássá vált. Büszkéek lehetünk rá.

A Quadrum 24 mennyezeti tondóját négy festő „alfresco”-ja díszíti: Kontuly Béla feladata volt, hogy a magyar egyháztörténeti vonatkozásokat fesse a köralakú boltmezőkbe. Megható szímbolumaiban, például Szent László jelenetében. Tragikus mély értelmű, Bakócz Tamás történetének ábrázolásában. Éretten, szilárdan komponálva a freskókat — ez nagy dicséretére szolgáljon — szigorúan, retus nélkül festette műveit. A tartalom és kivitelezés belsőséges kötöttsége, alkotásaiban kifejezésre jutott. A gyakorlott egyházművész ismét nagyot alkotott. — Medveczky Jenő hat freskóján a tárgy nem játszik olyan fontos szerepet, mint Kontuly művein. Számára a kép — mert kísérletező hajlandósága — inkább technikai probléma. Hűvössége a témával szemben szembetűnő, de nem túlzott. Ettől — mondjuk így — jóneveltsége, iskolázottsága is visszatartja. Képei ornamentális szépségében egész biztosan sokan gyönyörködnek. — Más fából faragták Heintz Henriket, aki elhivatott művésze a monumentális festésnek. Pompás élőképein a Szeminárium életéből vett jeleneteket örököltette meg a kerengő harmadik részén. Megilletődve fest, jámbor szemmel nézi a formát, gondolatot. Küzd a lélekkel átítatott alkotásért. Elbeszél, mégis líraián finom, noha megrázó is, például Prohászka vagy Tóth Tihamér drámai jelenetében. — Az utolsó hat freskó Istokovits Kálmánnak jutott, aki az épület barokkjához illeszkedik. A Pálosok történetét örökíti meg egyénien, expresszív módon. Nem csak illusztrál, nem idillikus, nem a szemünk idegeit csiklandozza. Lelki élményt közöl színnel, néha egész bátran, nyersen, ecsetjével gondolatot fest.

Röviden még egy festőről, Dénes Jenőről, a kitűnő restaurátorról emlékezzünk meg, aki a Szeminárium kápolnájában Lotz freskóját — amely teljesen elpusztulásra ítéltetett — új életre keltette.

Minden igaz művészi alkotás kifejezője a léleknek, mert a művészet láthatóvá, érzékelhetővé teszi a szellemet. A Szeminárium alkotásai a jelent s a multat hirdetik okulásul. Nézegetve a műveket, meg kell állapítanunk a régi igazságot; a profán művészet nem tudja követni úgy korát, mint az egyházművészet. Ime, itt a bizonyosság: az Egyház exponense a korszerűnek.

Jajczay János.

AZ AMERIKAI KATOLICIZMUS ÚJ SZOCIÁLPOLITIKAI JELENTŐSÉGE

A világtörténelem aligha ismer olyan hihetetlen mértékű változást, mint amilyen a II. világháború folyamán az Egyesült Államok gazdasági életében végbement.

A nemzeti összjövedelem 1939-ben még 88 milliárd dollár volt, — 1944-re több mint kétszeresére — 199 milliárd dollárra szökött fel. Kereskedelmi hajóhada 12 millió tonnáról 40 millióra gyarapodott, — erősen megháromszorozódott. Ipari termelőképesége legszerényebb becslés szerint több, mint ötvenszázalékkal emelkedett, s az USA-ba

özönlött a világ aranykészletének jelentős része. Az átlagmunkás ma a háborús munkaracionalizálás következtében 30%-kal többet termel, mint 1939-ben.

Értetlenül kérdezi hát Európában az ember, mi lehet az oka annak, hogy az amerikai törvényhozás a háború utáni választásokat követően olyan alapvető gazdaságpolitikai törvényt hozott, amely derékszögű elfordulásnak tűnik az utolsó évtized irányától?... hogy az amerikai munkásvezérek azzal vádolják saját törvényhozóikat: új „rabszolgá”-sorsba hajtják a munkásságot? És hogy jöhetett létre olyan törvény, amelyet megszavazása előestéjén az ország elnöke drámai rádióbeszédben súlyos indokokkal igyekezett megakadályozni: sérti az amerikai polgárok millióinak jogait, még jobban fokozza a surlódást a munka és a tőke között és aláássa a szólásszabadságot?... Milyen lehet az új törvény által teremtetett helyzet, amelyet Masse jezsuita atya — az Egyesült Államok munkaproblémáinak közismert szakértője — így vázolt a vezető jezsuita folyóiratban, az „America”-ban: „Ez csak a törvényhozók számára mennyország. A munkaadók számára tisztítóhely, a munkásság számára pedig szinte pokol”.

Most tavasszal egy éve, hogy Taft és Hartley szenátorok benyújtották törvényjavaslatukat. A javaslat jó félévvel ezelőtt már törvényerőre emelkedett. Az amerikai katolikus közírók és folyóiratok nyomán némi távlatból már lemérhetők a tényezők és körülmények, amelyek az új helyzetet létrehozták. Ez a lemérés azonban érdekes fényt vet az USA katolicizmusának szociális jelentőségére is.

16 millió szervezett munkás, — 250 nagyvállalat.

Roosevelt elnökké választása előtt — 1932-ben — csak ötmillió tagja volt a szakszervezeteknek. A New Deal nyújtotta lehetőségek felhasználásával a háború kitörésekor már nyolcmillió kétszázezerre emelkedett a szakszervezetek taglétszáma. 1945-re pedig már majdnem 16 millió szervezett munkást tartottak számon.

Ez az érem egyik oldala. Ugyanekkor roppant mértékben erősödtek a nagyvállalatok is. A háború kitörésekor az ipari berendezések összértéke 40 milliárd dollár volt; a háborús beruházásokból 20 milliárd értékű berendezés könnyűszerrel béketermelésre volt állítható. Az ötvenszázalékos beruházás-többleten rendkívül kevés nagyvállalat osztozott. Közismert tény, hogy ma az összes iparvállalatok kétharmad részét 250 részvénytársaság tartja kézben.

Grandiózussá dagadt szakszervezetek a mérleg egyik serpenyőjén; hihetetlenül megerősödött részvénytársaságok a másikon. Ez a két polarizált erő keresett valami-fele egyensúlyt.

Az Egyesült Államok munkássága az 1930-as évek elejétől két nagy szakszervezet között oszlik meg. Addig, — egyes kisebb kaliberű kísérletektől a munkásság szervezkedését az AFL (American Federation of Labor = Amerikai Munkásszövetség) irányította. Az AFL struktúrájában kezdettől fogva mutatkozott bizonyos arisztokratizmus: főleg a szakképzett munkásságot szervezte meg. Nincs benne a Szakszervezeti Világszövetségben, mert ellenezte az együttműködést a szovjet-szakszervezetekkel.

Az amerikai katolikusok szociális helyzetére érdekes fényt vet az a tény, hogy szervezkedésüket — a hazai tudományos marxista folyóirat szerint is — a határozottan radikálisabb CIO keretében valósították meg. A CIO (Congress of Industrial Organisations = Ipari Szervezetek Kongresszusa) a munkásság teljes megszervezését tűzte ki célul. Azért egy-egy iparág összes munkását egy szervezetbe foglalja össze a tanulatlan segédmunkástól a legmagasabb képesítésű szakmunkásig.

Katolikus szempontból sokatmondó tény, hogy a protestáns USA ma kétségtelenül leghaladóbb munkásszervezetének, a 6 millió tagot számláló CIO-nak az elnöke, Philip Murray — öntudatos hitvalló katolikus. Magán a CIO-n belül négy jelentősebb csoport különböztethető meg, s ezek közül éppen a katolikus szakszervezeti tagok szövetsége a legjelentősebb. Jelentős a szociáldemokrata szárny is, szélsőbaloldali csoportjuk pedig — európai fogalmak szerint szinte kommunistának volt mondható, amíg csak az új törvény nyomán a CIO-ból is kizárták a kommunistákat. A középszárnnyhoz, a centrumhoz számítják magát Murray elnököt is.

Hevesen dült a küzdelem a Taft—Hartley-javaslat körül, amikor a katolikus szakszervezeti tagok szövetsége a munkásérdekek védelme céljából ünnepélyes felhívást bocsátott ki, amelyben felkérte az AFL-t és a CIO-t a szakszervezeti egység megvalósítására. Felbecsülhetetlen jelentőségű tény lett volna ez, ha sikerül, azonban az AFL vezetői — akik a tőlük kivált CIO-t ma is szakadárának tekintik — csak úgy voltak hajlandók tudomást venni az ügyről, ha a CIO feltétel nélkül beolvad hozzájuk. Annyi eredmény így is volt, hogy — a körülmények nyomásától is hajtva — a két munkásszervezet közös fellépést határozott az új munkatörvénnyel szemben.

Az ország 16 millió szervezett munkásával szemben azonban 44 millió még mindig szervezetlenül áll. Vitathatatlanul nyomós ok volt ez is, hogy a védekezés sikertelen maradt. A „Katolikus Világ” (Catholic World) című jelentős tudományos és társadalmi folyóirat azonban súlyos mulasztásról vádolja a munkásszervezetek vezetőit, hogy közelről sem használták ki a rádió és sajtó nyújtotta lehetőségeket a tömegek felvilágosítására; míg a NAM (National Association of Manufacturers = Gyáriparosok Nemzeti Szövetsége) például minden erejét és anyagi eszközét megmozdította ezért.

Pedig kétségtelen, hogy a közvélemény széles rétegeiben erős ellenszenv mutatkozott a szakszervezeteknek — egyes iparágakban szinte diktatórikus — hatalmával szemben. Ezt ismerte el Moraghan atya, a katolikus szakszervezeti csoport egyik legfőbb vezetője: „A Taft—Hartley-törvény a bosszúvágy műve és így bizony nem vall államférfiúi előrelátásra. Ki kell javítani, vagy el kell törölni, mielőtt a munkacézárok elleni antipátia megszűnik indokolt lenni”.

Rendkívül hosszúra nyúlna, ha az új munkatörvény tíz jelentősebb újítását végigvennénk; így csak azokat ragadjuk ki, amelyek körül nagyobb vita kavargott és amelyekről az Újvilág katolikus szociológusai és moralistái is véleményt nyilvánítottak.

Szólásszabadság és sztrájkjog.

A Taft- és Hartley-törvény szabad választást enged minden munkásnak, hogy belép-e egy szakszervezetbe, vagy sem. Eddig ugyanis sok iparágban — (főleg, amelyek szakképzettséget kívánnak a munkástól) — egyesség volt a vállalat és a két nagy szakszervezet valamelyike között, hogy csak az AFL, illetőleg csak a CIO tagjait veszik fel. Mostantól fogva minden munkást egyenlő feltételek mellett kell alkalmazni, akár egy másik szervezetnek, akár egynek sem a tagja.

Érdekesebben jellemző a katolikus munkásvezetők beállítottságára, hogy sokan azt hirdették: bár az új állami törvény a kötelező szakszervezeti tagságot megszünteti, a katolikus munkások továbbra is kötelesek szakszervezethez csatlakozni. És mert a szakszervezkedés a köz javára irányul, ez a kötelezettség lelkiismereti, morális obligáció. A vitát Connel professzor, a neves moralista a „The American Ecclesiastical Review”-ben azzal zárta le, hogy ő nem merné tanítani ilyen irányú általános kötelezettség fennállását.

A törvény jelentős korlátokat állít fel a sztrájk-jog terén is. A sztrájkot már hatvan nappal előbb be kell, jelenteni: ez a „cooling off period” vagyis a „lehülési időszak”. Újabb hatvan napra eltilthatja az államügyész a sztrájkot „államérdek”-re hivatkozva. Végső eszközként pedig az elnök felszólíthatja a Kongresszust, hogy az döntsön az ügyben. A katolikus szociológusok részéről ellenérzést váltott ki ez az intézkedés is. Azt azonban elismerik, hogy a sztrájkjog nem abszolút és korlátlan.

Heves ellenkezést váltott ki a szakszervezetek politikai kiadásaira vonatkozó szakasz. Eszerint politikai küzdelmek céljára sem nem kölcsönözhetnek pénzt, sem másfajta segítséget nem nyújthatnak. A „Catholic World” írta ezekkel kapcsolatban a következő kemény kritikát: „Ha ezentúl egy szakszervezeti képeslap kommentálja a nemzeti választásokat, akkor ennek a szervezetnek a vezetőit bíróság elé lehet állítani. Ez abszurdum. A szólásszabadság nyílt megszegése. A szakszervezet egyéneknek a csoportosulása, akik nem vesznek el egyéni jogukat, mert tömörülnek”.

Sas József.

ANTIGONÉ*

Az igazi klasszikus írói mű egyik legfontosabb, sőt talán egyetlen hitelesítő erejű jellegzetes tulajdonsága, hogy minden korszak embere számára tartogat mondani-valót, tanítást. Ezt az igazságot élményszerű erővel éltem át most nemrég, amikor Sophoklés „Antigoné” című tragédiájának új fordítása került kezembe. Csiky Gergely és Csengeri János két közismert tolmácsolása után Trencsényi-Waldapfel Imre szövegeztette meg magyarul minden idők ez egyik legrokonszenvesebb görög hősnőjét, akinek földi sorsa a legkülönbözőbb kommentálásokban részesült az ókori hypothézis-íróktól Hegelen át Kerényi Károlyig.

* * *

Azt kérdezhetné valaki, hogy mi közünk lehet ma, két világháború és az ember-telenség évei után, hétköznapijaink gondjai — bajai közepette az antik kor mitikus századainak egyikében élt rettenetes sorsú thébai király, Oidipus leányának, Antigoné-nak életéhez és halálához, mi közünk ahhoz, hogy Antigoné két fítestvére apai átok következtében egymás kardjától elpusztítva haltak meg: az egyik, Eteoklés, mint Théba védője és a másik, Polyneikés, mint hazája ellen idegen haddal támadó áruló? A számunkra mit se mond, hogy Théba királya, Kreón, a városért elesett Eteoklést ünne-pélyesen elföldeltette, de azt szigorúan, halálbüntetés terhe mellett megtiltotta, hogy Polyneikést, aki Théba ellen Argos-szal szövetekezett, tehát hazaárulónak tekinthető, eltemesse bárki is! Valóban — az első pillanatra! — idegen világ, idegen korszak, de a közel két és félezer esztendő s nevek mögött örök emberi magatartások és olyan emberi sorsok rejtőznek, amelyeknek tanítása időfölkötő értékű, mert Költő, a földi végzetek látnoka és éneke, a véres és vad dráma. mögött felfedezte az ember örök problémáit.

Mik ezek a problémák?

Azok, amelyek a konkrét, valóságos, evilági élet folyamán az emberi és az isteni világ két különböző aspektusából származnak. Kreón, az alattvalóitól feltétlen engedelmisséget, vak szolgálatot, gondolkodás és bírálat nélküli parancsteljesítést követelő zsarnokság megszemélyesülése, kiadta a parancsot, hogy a nép számára el-rekttentő például a lázadó Polyneikést nem szabad eltemetni. Így kívánja az államérdek! A görög ember számára ennél szörnyűbb sors nem létezett, mert hite szerint a halott lelke az élők közül kitzasztva és az alvilág által be nem fogadva bolyong nyughatat-lanul. Ez a vallásos hit motiválta azt az isteni parancsot, amely elrendelte a halottak eltemetését. A thébaiak megfélemlítését célzó kreóni parancs elérte célját: Polyneikés temetetlenül hever és a meghunyászkodó polgárok meghajolva a zsarnoki akarat előtt, nem gondolnak az égiek parancsaival, csak pillanatnyi jólétükkel.

De ha vannak ilyen emberi parancsok, ilyen múltó indítékai, evilági indulatok-ból fakadó intézkedések, amelyek gyakran kerülnek ellentétbe az ember fölött is ural-kodó világtörvény időfeletti szellemével, az isteni parancs is megszólal az ő kiválaszt-ottjaiban, megragadja az esendő emberi lelket, megszállja a maga tiszta természet-fölötti erejével a kiválasztott lényt és attól kezdve ennek az isteni parancsnak a tel-jesítése lesz az illető sorsa. Antigonében szólal meg ez a hang, az ő lelkének van kapcsolata az isteni törvényekkel, amelyekből a zsarnok uralom és a kreóni terror következtében megfélemlített emberi opportunizmus elfordult: elhatározza, hogy el-temeti testvérét és így megszerzi Polyneikes bolyongó árnyának az alvilági nyugal-mat. Antigoné testvére, a gyöngéd és nőies Ismene megriad a vakmerő tervtől. Ő azok közé tartozik, akik megalkusznak a helyzettel és nincs más igazolása magatartásuk-nak, mint a gyengeség. Ismene hiába óvja a halálos veszélytől nővérét, az nem gon-dol vele és Antigoné gúnyosan utasítja vissza húga aggodalmait:

Hát nem hívlak többé magammal, sőt ha még
jóssz is magad, segítségem nem kell nekem.
Te légy okos, ha tetszik; én őt el fogom

* Trencsényi-Waldapfel Imre új fordítása.

temetni és ha ezt teszem, meghalni szép,
mint kedves akkor kedvesemmel fekszem ott,
a jámbor bűn után, hiszen sokkal tovább,
mint itt fenn, kell az Alvilágban tetszenem.

Antigoné nem evilági hasznára, hanem örökkévaló „túlvilági üdvösségére” gondol, amikor a kegyes tettet, a „szent bűnt” végre akarja hajtani. A thébai polgárok nem így gondolkoznak. Amikor Kreon egybehíván őket, előttük is kihirdeti istentelen parancsát, fejet hajtva behódolnak, mondván:

Tetszésed ez, Kreón, Menoikeus gyermeke,
különbséget teszel hű s párttűző között,
különben is csak rajtad áll ítéletet
az élők és holtak felett kimondani.

Antigoné az egyetlen, aki lázadni mer. Nem szavakkal: cselekedettel. Eltemeti Polyneikést, vállalva az érte járó büntetést. Pedig normális lélekalkatú ember nem akarhatja a halált, az élő nem keresi a pusztulást, tudva és akarva, de Antigoné nem lenne Antigoné, ha nem tenné meg. Személyiségének feladását, egyéniségének önmaga által való elpusztítását jelentené a megalkuvás. Viszont, ha megteszi: más, a zsarnoki erőszak pusztítja el. Ez a tragikus dilemma, amibe csak kiválasztottak, a tragikus jellemek kerülhetnek, akik számára valamit meg nem tenni — tehát: megalkudni — lélekalkatuk jellege miatt lehetetlen, a megtétel, mint ok viszont együttjár evilági megsemmisülésük okozatával. Így lesz a tragikum, túl minden esztétikai kategórián emberi sors-típus, egy olyan földi sors-képlet, amelynek kifejtése és elemzése a jövőben kialakuló új sorstudomány egy legszebb fejezetének ígérkezik.

Elfogják Antigonét és Kreón elé hurcolják. Egymás mellett jelennek meg előttünk, miként a mindenkori életben, a monomániás zsarnok, aki csak a maga hangját hallja, konokul vissza-visszatérve saját parancsára, a „tilalomra” és a vele szembenálló tiszta ember, aki csak a lelkében megszólaló isteni hangra figyel engedelmesen. Miért volt bátorsága Antigonének megszegni az emberi tilalmat?

„Hiszen nem Zeus volt az, ki így rendelkezett,
s az alvilági istenek között lakó
Diké sem szab nekünk ilyen törvényeket.
Parancsaidban nem hiszem, hogy oly erő
lehet, mely engem istenek nem változó
iratlan törvényét áthágni kényszerít.”

Antigonét nem félemlíti meg emberi parancs, jobban féli ő az isteni büntetést:

„Az istenek ne mérjenek rám büntetést:
embertől nem félek, bármily tervet kohol”.

Tudja az emberi sorsot, azt, hogy egyszer mindenképpen meg kell halni. Attól, hogy korábban éri el minden halandó földi végzete, nem retteg, de attól igen, hogy temetetlenül kell hevernie holt testvérenek! Nem mentegőzik, büszkén vállalja helyesnek, jónak érzett tettet és annak minden következményét. Jól tudja, hogy a jelenvaló istenfélő thébai polgárok is helyeselnék neki — szívükben, csak szájuk nem mer szólani:

„...dicsérnének szívük szerint ezek,
ha félelem nem volna nyelvükön lakat.
A zsarnokság viszont könnyebben boldogul,
amit csak kedve tartja, mondhat és tehet”.

A pártatlan isteni törvények és a pártos emberi rendelkezések képviselői, Anti goné és Kreón hevesen összezsapnak. A szenvedély által elvakított, megbocsátásra képtelen Kreón még holtában is gyűlöli az ellenséget és azt tartja, hogy:

„Az ellenségből holtában se lesz barát”.

De Antigoné, aki tudja, hogyha az élet teremthet is ellentétet ember és ember között, a halálon túl egy törvény érvényes minden halandóra és tanúságot tesz egy nagy vallásos költő, Sophoklés jóvoltából, — a szeretet vallásának megjelenése előtt évszázadokkal —, mintegy az antik kor örök üzenetét tolmácsolva minden korszak embere számára, hogy ő „nem arra született, hogy együtt gyűlölködjék a gyűlölködőkkel, hanem hogy szeretetben legyen együtt másokkal”:

„Gyűlölni nem, szeretni csak születtem én”.

Magánosan, Ismene áldozatvállalását is elhárítva magától, az Isten által megerősített lelkek hősiességével indul Antigoné a halálba, ahová követni fogja majd vőlegénye, Kreón fia, Haimón is és a fia elvesztése miatt öngyilkosságot elkövető Eurydiké, Kreón felesége.

Igy bűnhődik Kreón, elveszítvén feleségét és fiát, mert monomániásan követte saját elvakult szenvedélyének, a szívében élő gyűlöletnek a hangját, bűnhődik, mert önző gőgjében, konok zsarnoki akaratában megátalkodva, szembe mert helyezkedni minden földi halandóra egyformán érvényes erejű természetfölötti törvényekkel. Így válik példamutatássá Antigoné hősi magatartása, megmutatásává annak, hogy az isteni rend néhány kiválasztott egyén áldozatvállalásának folyamányaképen előbb vagy utóbb, de mindig kiegyenlíti az embernek emberek ellen elkövetett bűneit. Az isteni igazságszolgáltatás — így tanítja Sophoklés —, a „nemesis theia” mindig beleavatkozik a földi történesekbe, ha emberi gőg, a „hübris”, elvakultság és gyűlölet időlegesen uralomra jutnak. (Zárójel közt érdekes megjegyeznünk, hogy huszonnégy évszázaddal később ugyanezzel a tanítással veti meg a sors-kutatás alapjait a nagy természettudós Linné Károly, aki fia számára írt „parainézis”-jellegű feljegyzéseiben a történelmi példák egész sorát közli az isteni igazságszolgáltatás eseteiről.) E kétezeréves görög tragédia tanítása szerint az elvakult gőgből, gyűlölködő indulatokból és szenvedélyekből eredő parancsok és törvények ugyanúgy alá vannak vetve az elmúlásnak, mint az azokat alkotó halandó emberek. Az elmúló és tragikusan elbukó emberi világ felett csak az isteni szeretet végtelen távlatú égboltja örök, mint a halhatatlan csillagok.

Németh Antal.

EURÓPA ÉS AMERIKA ARCA

BARTÓK ÉS GERSHWIN ZENÉJÉBEN

Egyik hangversenyünkön együtt csendült fel Bartók Amerikában írt hatyúdala, a III. zongorahangverseny, és Amerika nemzeti zeneköltője, az élők sorából ugyancsak elköltözött George Gerschwin „Egy amerikai Párisban” című szimfónikus költeménye. Egymásnak felelt az ifjú Amerika és az öreg Európa. A külvilágot viháncolva megrohamozó ifjúság hangja csendült össze a szenvedés fehér izzásával önmagát meghódító bölcsesség hangjával. Az amerikai zeneköltő rikoltó, üde hangja kedves ismerősként meghív, vegyünk részt az ő vidám szemével az élet forgatagában, a hiúság vásárán, és balga bizalommal követve rakoncátlan cselekvő ösztönünket, valljuk vele együtt, hogy ime, ez a szüntelen sodródás: maga az élet. A magyar zeneköltő megindultságtól fátyolos hangja, mint szívünkben megkonduló harangszó erősíti meg hitünket: az élet üdvét magunkba szállva leljük meg csupán.

Igazságtalanság volna egyenlő mértékkel mérni a két zenei alkotást. Nem is lehet. Mégis van érintkezési pontjuk: az őszinte nyíltság, a keresetlen becsületesség.

Ne keressük Gershwin zenei útleírásában Páris visszaverődő képét a francia fővárost keresztülkasul bejáró amerikai sóvár bémészzkodásában. Egy egészséges ösztönű, meleg kedélyű, rendkívül rokonszenves, telivér amerikai dehogy is hajt térdet az európai kultúra előtt. Nem remegteti meg lelkét a mi szépségeszményünk kétezeréves hagyománya, nem is döbbsenti meg, nem inti alázatra, nem ragadja torkon semινό elfogódás a rejtekező lélek sejtelmes képmásától. Az idegen kultúra vívmányait hidegen mérlegeli, a felületesen észlelt minőségi különbséget azonnal ellensúlyozza, még el is homályosítja mennyiségi arányokhoz szokott józansága. Az idegen környezet, az újdonság ingere elszórakoztatja, jókedvre deríti, kamaszos hirtelenséggel vág neki a párisi rengetegnek, hogy romlatlan étvágyával felhabzsolja az élményhalmazt. De kifárad, el is ünja magát, kicsit még el is csügged. Itt volna a pillanat, hogy üresség-érzésében megejtse a csoda, a varázs, a tiszta áhítatban magára talált lélek. A megkísértő zavar e szép és soha vissza nem térő pillanatát azonban elszalasztja. Felülkerekedik megbántott önérzete. Ha mostanig próbált jószándékú egyensúlyt teremteni friss érzékelései s az azok nyomán támadt képzeleti között, ezentúl gázolva tiporja saját élményeit. Újjongva ismeri fel magában Amerikát, ezt hordozza magával minden további lépésével, többé nem az ismeretlen valót látja, hanem azt látja mindenben, amit elvár, amit már ismer. Felfedezését tobzódó mulatozással ünnepli meg és azzal a ringató tudattal szédül álomba, hogy meghódította Páriszt.

A III. zongoraverseny Bartók utolsó, haláloságján befejezett remeke. Lírai valóság, taktusról taktusra kimutatható, megrázóan őszinte beszámoló önmagáról, Istenhez és végül az emberekhez való viszonyáról. Hozzánk és helyettünk beszél. Mint Európa élő lelkiismerete szólal meg.

Első tétel. Allegretto: önarckép.

Zajlik az élet. Mint a hegyifenyők esti susogása, messziről zúg, megnyugtató, egyetlen békés igenbe fúlva a világ hangja. E tárgyilagos zenekari bevezetés után belép a zongora, a főtémájával. Megjelenik egy ember, a költő. Fenségesen, talányosan, de letagadhatatlanul. A zenekar, mint környező világ, ámuló tisztelettel fogadja, mint ahogyan általában minden új élet önkénytelen megdöbbenést vált ki az első percekben. A költő őszinte nyíltsággal felfedi magát: „Nézzetek és lássatok. Ilyen vagyok, más nem lehetek. Ez az alakom és a hangom. Keresem helyemet a világban. Kipróbálok képességeimet, mert tudni akarom, mi a teendőm”. — A zenekar, mint lelkiismereti visszhang, megérti, helyesli, igazolja a költő magatartását.

A költő tovább elemzi kialakulását. Roppant feladatot vállalt, de megtorpanás nélkül, hajthatatlanul tör célja felé. Új hegyiösvényre bukkant, merészebb szépségű tájrészekre nyíló kilátással. Hátborzongató szakadékok és meredélyek közt vezet, föl a kapaszkodó a csúcra. Fel kell jutnia a legmagasabbra s kortársai meddő kísérletei után elsőnek megvetnie ott a lábát. — A zenekar, az első helyeslők lelkes élcsapata, ragaszkodásáról, bizalmáról és bámulatáról biztosítja a költőt.

A költő bátor szökkenésekkel fent terem a tetőn. Elérte tudásának, képességeinek teljét. Harsányan, sürgetően felkiált hirtelen: „Figyeljtek, jól széjjelnézzetek! Útrakelünk az operenciás tengeren is túl. Lássatok, gyönyörködjetek és ha lehet, okuljatok!” Diadalmas felhívásában kamaszos, bohó játszóság, csintalan fintor berzenkedik, mint Mozartnál is, a legsorsdöntőbb, legéletbevágóbb pillanataiban.

Varázslat következik most. A költő nem elemzi már magát. Sőt, saját személye a legkisebb gondja. Onfelelt szenvedéllyel áhasonul a természet megszemélyesített, érző elemeivé. Szemünk láttára tépi ki szívét, marcangolja szét testét, mindenestől szétporcikkazza lényét a világba. A mulandóságot így cseréli el a halhatatlansággal. A zenekar eggyé nő vele. Őt tükrözi s a távoljövő hallgatóságának szívében visszhangozza. Fent a magasban immár minden ragyogás, fény, szellemsugárzás, aranyos derű örök szikraesője. A felhők közt lebegve trilláznak a hegedűk, mint testeilen lelkek, szárnyas angyalok. Olyan utazáson veszünk részt, amikor az átélés emlékezés és az üdvözítő szárnyalás a magasba egyben álombaszédítő hullás a mélybe. Az életérzés izzó fehérsege fátyoloz be: az idő múlását érzük tetten az örökkévalóság menetirányában.

Az önarckép utolsó ecsetvonásainál: még az utazás révülete ígéz, csodálatos ácsorgásával a hétpecsétetes titok feltépett zára előtt, amidőn tisztán, de elhalón felcsendül a főtéma. Megjelenik utolszor Bartók alakja, reánk néz csodálkozó gyermek-szemével és úgy tűnik el, felejthetetlenül, mintha bölcsőben ringatná puhán az édesanyai kéz.

Második tétel. Religioso: Gyónás Istennek.

Pitymallik. A zenekar magasztalja a felkelő napot. A hangulat remegtetően sejtelmes, rikatóan szép, akárcsak Trisztán harmadik felvonásában az alkonyi levélhullás. A legnagyobb költő, az ősz óriás lélegzetvételével dobog a szívünk. De míg Wagner-Trisztán az éjhez, a megsemmisüléshez közelít, Bartók a fény, az örök világosság felé repül. A keletkezés és a levés, a fény csodája lenyűgözte már tökéletesen a képzeletét, amidőn látnoki kinyilatkoztatásait érzékeltette a Divertimento „Lassú”-jában. Itt nem tudásszomját oltja. Nyitott szemmel, gyermekien tiszta hittel és porbaomló alázattal Istent várja, erejének minden megfeszítésével Istennel akar találkozni.

— Felnyitom káprázó szemem — csodálkozik el a költő (zongorá) —, mintha most venném először észre a világot. Szép az élet, nagy vagy, Istenem!

A zenekar válaszában az angyalok kara zeng.

— Vegyed a kegyelem malasztját.

Zongora: Hallom érkezését. Mellém lép. Nem haragvó megtorlásul, nem kivont lángpallossal tör reám. Emésztő tűzzel sem égeti bensőm. Szeliden foglal el, csendesen hatol belém és immár nem lankadó éberséggel vele növekszem.

Zenekar: A csillagokig meg se állsz. Tündökölni fogsz.

Zongora: Értem a csodát, ismerem a végső titkot. Uram, te világolsz a legkisebb fényben is, ha sötétségünkben felgyullasztod bennünk a szeretet mécsesét.

Zenekar: Kiválasztott vagy, mert határtalan benned a szeretet.

Zongora: Szerettem az életet, szerettem az embereket. De mindig egyedül maradtam, senki se tartott ki velem. Csak árnyak vettek körül. Ha önmagam elől menekültem, emberközelségért, az első hívásra szétrebbentek.

Zenekar: Most kezdődik igazán az életed az emberek közt. Sohase leszel többé magános, azaz elfeledett.

Zongora: Megnyílt az ég kárpítja. Zengő fény árad. Egyszerre látom is, hallom is. Sose volt még káprázat ennyire valóság!

Zenekar: Itt az alkalom, dicsérd méltón az Urat!

E párbeszéd után, váratlanul: fesztelen fickók kedvesen esetlen, mókás bukfenekkel enyelgő táncára zendít a zenekar. Trillázva hopszaszázik a zongora is. Ez a látszólagos kisiklás a vallásos hangulatból: zseniális, őszinte lelemény. Így válik végzetesen komollyá, meghatóan széppé a játék, a tragikus emberi sors ég és föld között lebegő rejtélye, hiszen a mennyet és a poklot nemegyszer csupán egy hangulati árnyalat különbözteti meg. A bohó hang átlasszódik Bachot idéző, bensőséges áhítatba s a zongora, a fúvósoktól kísérve, elénekli háladalát. De most belemar a költőbe a kétség, töprengéseivel gomolyog, a távozás zord közelsége, a kényszerű elszakadás egy megszokott, ismert életformától elcsüggeszti. Hiszen olyan nehéz a búcsú. Beethoven ciszmoll vonósnégyesének gordonka-panasza kísérti. A zongora fájdalma eleven húsba vág. De ez csak múló szézület. A nagy lélek új erőre kap és az angyalok serege, Istennek kedves zsákmányul, magukkal ragadják.

Harmadik tétel. Allegro vivace: Visszanézve elmúlt életére, búcsú a világtól.

A szünet nélkül következő „Gyors”-ban egy pillanat alatt, mialatt a költő lelke az ismeretlen felé száll, visszapereg előtte szakadatlan, kemény munkában töltött élete. Felidézi érzékeinek örömeit, szellemének hódításait, lelkének álmait, életének kitörhetetlen valóságait. Jólesőn issza fel szeme a látható világ tündéri szépségeit. Nem megy el üres kézzel. Hangokba örökítette tapasztalatait és látomásait. Megnyugvással megállapítja, hogy egyéniségét sikerült teljes hűséggel kifejeznie, a Mindenhatótól ka-

pott talentumát megsokszorozva adta vissza. Szeretné kissé elnyújtani a visszatekintés pillanatát. Egy ilyen szemlélődés az üdvösség maga. A zenekar tomboló tutti-jával megejtővé szőtt szépségképrázatot egyszerre vad dobpergés szakítja meg: „Készülődj! Nincsen vesztenivaló idő!”

— Jövök — mondja, szinte vidáman a zongora. — Lelkiismeretem tiszta. Olelem Kodályt!

A világ most már elhatalmasodó, távoli ködgomolyag. Egy angyal szelíden kézenfogja és vonja magával. Nagy fényességben jár, mintha selymes, nyári mezőn lépne:

„Hazám” — lehelli végső búcsúszava. — Égi harangok szólongatják. Vágatós irammal emelkedik a magasba. Megszűnt már minden érzékelés. Csak a bartóki száguldas heve izzik vakítóféhéren. Ez a teljes elégs. Az örök felébredés.

Hayts Géza

KÖNYVEK

HÚSZ ÉVSZÁZAD VIHARÁBAN. *Ijjas Antal* könyve. — (Magyar Írás kiadása.)

„Az Egyház és a pápaság története” — ez az alcíme ennek a nagyalakú, nem egészen 600 oldal terjedelmű kötetnek. A cím arra utal, hogy a szerző, Ijjas Antal nem kevesebbre vállalkozott, minthogy szinte egyetlen lélegzettel fogja át a világtörténelem — mint befejező soraiban maga is megállapítja — legpáratlanabb jelenségének történetét. Már maga az a tény, hogy az említett terjedelemben húsz évszázad túlsúfolt eseményeiről akar áttekintő képet adni, arra enged következtetni, hogy a szerző olyanfajta történeti könyv megírását tartotta szembe előtt, amilyennel nagy essai-isták ajándékozták meg a kultúrvilágot. Elég itt egyetlen példára, a francia Seignobosra utalni, akinek egykötetes történelem-könyvei a két világháború közötti időszak legnépszerűbb olvasmányai közé tartoztak.

Az ilyenfajta történetírásnak jellegzetes tulajdonsága, hogy bizonyos mértékig előfeltételezi a történelmi anyag tárgy-szerű ismeretét és inkább eligazodást akar mutatni ebben az ismert anyagban. Valószínűnek látszik, hogy ilyesfajta elgondolás vezette Ijjas Antalt is, mikor ennek a kötetnek megírásához hozzáfogott. Hogy a műből mégsem ez lett, hanem az ismeret közli és az eseményeket inkább csak értelmezni kívánó történetírás egy fajta keveréke, ez nyilván nem rajta múlt. Ijjas Antal ugyanis művének megírása közben úgy látszik megérzett valamit, amire nagy lelkipásztorok, hitszónokok is már nem egyszer rámutattak. Azt tudniillik, hogy korunk emberének hitbeli fel-

készületlensége elsősorban annak az eredménye, hogy amíg a középiskolából kikerülve hivatásában mindenki továbbképzzi magát, sőt az ismereteknek ez a gyűjtése szinte az egész életen át tart, ugyanakkor az átlagember vallásos ismeretei megállanak a középiskolai vagy még alacsonyabb színvonalon. A felnőtt, érett embert pedig nyilvánvalóan nem elégítheti ki a gyermek ismereti és látóköre.

Talán tudat alatt erre gondolt az író, talán attól félt, hogy nem értik meg, mikor olyan szellemi eseményeket magyaráz, amelyeknek tárgyi és eseménybeli hátterét sem ismerik olvasói. Így történik meg azután, hogy néha belebonyolódik a történelmi események aprólékos felsorolásába, hogy azután — szinte megijedve attól, hogy túllépi az előre szándékolt terjedelmet — sommásan, nagy vonásokkal intézzen el több évszázados korszakokat. Aprólékos ismertetését kapjuk a könyv elején a keresztény hit kezdeti elterjedésének, majd nem olyan részletesen, amilyen részletesen a rendelkezésre álló hűzagos adatokból az egyáltalában rekonstruálható. Holott ezeknek a kezdeti apostoli időknek, az átfogó szemlélő szempontjából legérdekesebb és legfontosabb történelmi ténye, hogy 300 évvel Krisztus halála után az egész akkori kultúr világ, tehát a Földközi-tenger egész környéke át meg át volt járva a kereszténység tanaival. (A könyv eme részének egyetlen jelentős része a nagyszerű Szent Pál portré.) A Nagy Konstantint követő századokat azonban az eseményeknek ekkor már rövid úton követhetetlenül, szétágazó volta miatt kénytelen Ijjas Antal röviden

és igazán csak nagy vonalakban elintézni, holott itt talán hálásak lettünk volna, ha mélyebbreás történeti indokolását adja annak, mi volt az, ami az első nagy eretnecség idején a már többségében ariánussá vált birodalomban mégis megmentette az Egyház tanításának a tisztaságát. Mi tudjuk és hisszük, hogy ez a Szentlélek közreműködésének eredménye volt, de érdekes lett volna erről alaposabb eligazítást kapni, hogyan nyilvánult meg ez a közreműködés. A későbbiekben ugyanígy, mintha elsikkadnának a clunyi reform szellemtörténeti gyökerei és a könyv nyomán követve az eseményeket, egyszerre csak mint befejezett tény áll előttünk a később hatalmasan kivirágzott középkori kereszténységnek e legfontosabb kezdeti mozzanata. Ilyenfajta bizonytalanságokkal később is mindig újra találkozunk és magyarázatul mindig csak azt találjuk, hogy Ijjas Antal, aki maga fölényesen ismeri az egész tárgyalta anyagot, mintha állandóan attól félne — valljuk be őszintén, teljes joggal —, hogy olvasói távolról sem ismerik ilyen jól az eseményeket.

De ha ilyen leplezetlen őszinteséggel mutattunk rá a könyv hibáira, rá kell mutatnunk egyáltalában nem lebecsülendő erényeire is. Rendkívül *hasznos* könyv Ijjas Antal egyháztörténete és a szerző ne érezze kevésnek ezt a dicsérő jelzőt. Hasznos a könyv elsősorban éppen abból a szempontból, amire már fentebb rámutattunk. Igen alkalmas ugyanis arra, hogy kiegészítse és pótolja a nagyon is hiányzó műveltséget. Nagy szerepe lehet továbbá a katolikus öntudat kialakításában, mert a könyvet nem lehet letenni, anélkül a megrendítő élmény nélkül, amely a Golgota lábainál az egyszerű legionáriusból is kiváltotta a felkiáltást: „Ez valóban Isten fia volt!” Igen, valóban Isten fia volt, aki ezt az Egyházat alapította és ennyi viszontagságon, ennyi elképesztő külső és belső nehézségen keresztül mindmáig fenntartotta.

És Ijjas Antalnak még egy érdemére kell itt rámutatni és ez az a pont, amelyben az egyébként kitaposott utakon járó könyv újat is ad. Ez pedig a nagy emberi egyéniségek iránti mély tisztelet. A legutóbbi évtizedek gyakran dogmatikus elvű történetírásában ugyanis már-már úgy tűnt, mintha a történelem alakításában teljesen a második helyre szorult volna

maga a történelmet alakító ember és helyét a mindig változó korsszellem vagy gazdasági törvényszerűségek foglalták volna el. Ijjas Antal történelmi szemléletében visszahelyezi az őt megillető helyére az emberi egyéniséget. Azok az oldalak, amelyeket könyvében az egyháztörténelem nagy alakjai pályafutásának, egyéniségének és művének szentel, a legértelmezesebb, legplasztikusabb részei művének. Mindennél ékeesebben szólóbban bizonyítják ugyanis ezek, hogy bármennyi, az egyes emberen kívülálló alakító tényezőt fedezünk is fel a történelemben, a nagy lökéseket mégis mindig a nagy egyéniségek adják.

Végül pedig állapítsuk meg, hogy amivel a történetíró esetleg adósunk maradt, azért bőségesen kárpótol az író. Ijjas Antal könyve érdekfeszítő, lebilincselő olvasmány és ebben nem csekély része van bőven ömlő, változatosan gazdag stílusának. A mű tehát mindenképpen nagy nyeresége amúgyis sajnálatosan szegény egyháztörténeti irodalmunknak.

Dorombay Károly.

KÉT EXISZTENCIALISTA REGÉNY.
Jean Paul Sartre: Férfikor (Káldor), Albert Camus: Közöny (Révai).

Az önmagukba süllyedő emberek lassú fölmozsolódása, az emberi közösségből kiszakadó egyén belső tragédiája s az egyre szűkülő világkép: a két magyarul megjelent egzisztencialista regény legszembetűnőbb sajátosságai. Sartre két nálunk is bemutatott színművének, a „Temetetlen holtak”-nak s „A tisztességtudó utcalány”-nak eszmei magja is ez. Az elmélet ismeretében nincs miért meglepődünk ezen, legfőlegbb az figyelemreméltó, milyen közvetlenül, áttétel nélkül alkalmazza mindkét író az ideológiai tételt regényében. Nagyon jellegzetes, egy irányba mutató világszemlélet árad mindkét műből: az önmagába forduló lelkiállapot világnézetévé merevedő, végső soron azonban mégis csak hangulati alapokra helyezett látásmódja. Ez a lírai komponens teszi olyan zökkenőmentesen alkalmazhatóvá az elméletet a szépirodalomban. Sőt, tovább is mehetünk: ez okozza, hogy — az elmélet minden sivársága, reménytelensége ellenére — művészi alkotás jöhetett létre belőle, amikor regénybe transzponálódott. Alig vitatható, hogy az egzisztencializmus filozófiája valami végső deka-

dencia igazolása: jellemző kortünete egy önmagát túlélte s elfáradt kultúrának. Lehetetlen meg nem sejtünk ezeknek a regényeknek háttérében azt a világvégehangulatot, melyben az író mind mélyebbre zuhan. S valóban Sartre és Camus hőseinek világa előttünk bomlik föl. A céljukat veszített magánosok, mind kevésbé lelhetik helyüket a második világháború-kirobbantotta fordulat után. A spleenes világfájdalom betegei, a maguk túlfinomultból finomkodóvá vált, mindenel csömörig töltekezett szemléletével, idegenként bolyonganak a mindennap józan valóságában. Ezeknek az embereknek a tragédiája adja az egzisztencialista regény alapszövegét. Ezért fest szürkére feketével mindkét egzisztencialista regényíró. S ha mégis azt állítjuk, eleven mondanivalójuk lehet és van a ma számára is, éppen a lelki fölbomlás mesteri rajzával válik élesen maivá s mindnyájunk számára személyesen eleven kérdéssé az, ami Sartre és Camus embereivel történik.

*

Sartre regénye, a „Férfikor”, a harmincnégy éves korban sorsfordulóra ért filozófiatanár problémavilágát eleveníti meg. Mathieu megtudja barátnőjétől, hogy hétévi viszony után teherbeesett. Ezzel összeütközésbe kerül önmagával s legfőbb eszményével, a szabadsággal. Az a három nap, mely alatt a regény leperreg, nem is más, mint Mathieu kétségbeesett vívódása a barátnője iránt érzett részvét, a maga szabadságának megmentése s a szükséges pénz fölhajtása között. Mindaz, ami még belejátszik a főhős érzéskomplexusába: egy-két közvetlen barát, a szabadságot megtestesítő új szerelem, Ivich, érdemben már nem növeli a válságba jutott ember zavarát, legföljebb még szerteágazóbb bonyodalmakba kergeti. Az a szabadság, amelyről Mathieu álmodik, rögeszmeszerű, mechanisztikus fantóm. Tanítványa, Boris (Ivich bátyja), híven követi mesterét az elméletben s épolyan talaját veszített, látszat-életet élő emberré válik, mint az. Erre a talajvesztésre mi sem jellemzőbb, mint az individuumnak az a fölfogása, mely az egyéni szabadság megvalósításának próbakövéül a mindent merést teszi meg — akár más szabadsága, tulajdona, jólléte kárára is. Így jut el Mathieu is, Boris is a lopásig — s ez tá-

volról sem ébreszt föl bennük lelkipurda-
lást, sőt az el nem követett lopásért ére-
nek önvádat, — gyávaságukért.

A regény szereplői közül két ember képes sorsába belenyúlni és maga irányítani életét: Brunet, a céltudatos forradalmár, aki vállalja világnézetét s épp természetes dinamizmusa miatt szakad el Mathieu-tól — s Daniel, a pederasza, aki végül is megmenti Mathieu-t önmagától, cselekedetétől s a felelősségtől, mikor helyére lép, hogy a filozófiatanár számára rabságot jelentő házasságban nyerje vissza szabadságát beteges szerelmeinek undorító aljasságától. Így oldódik meg a hős válsága, így nyeri vissza függetlenségét — a más jóvoltából. Ez a férfikor: a mindenen túljutott, cselekvésre képtelen szellemi ember végső csatavesztése. Mathieu útja a semmibe vezet. A végső igazság kimondásával azonban adósunk marad az író. Kiábrándult mosollyal búcsúzik hőseitől s így, mintegy hallgatólagosan, jóváhagyja sorsát. Nem hihetünk ebben a szabadságban, mely az anarchiába torkollik, vagy a teljes öneleresztésbe. Erkölcsi és eszmei értelemben önmagát dezavualja az elmélet. A regény azonban, módszerében, ábrázolásában, — szinte eredeti céljával szemben — a nagy irodalom magasába emelkedik. Az igazolni vélt tétel megbukik, az igazolás módja azonban, épp a valóság erejével megrajzolt figurák lelki-világának plaszticitásával hagy bennünk kitörölhetetlen nyomot. Sartre veszendő filozófiát illusztrál ragyogó írói készséggel. A második világháború szelétől megcsapott Párizsnak olyan képét vázolja föl, melyben már megsejthetjük a nemsokára fölbomló Franciaországot s a frontjaival együtt megingó szellem válságát. A bukás előtti pillanatban megragadott és egybemarkolt társadalomrajz épp a maga társadalomellenességével válik remekművé: a széthulló és önmagukbavesző intellektuellek kísértetiesen pontos ábrázolásává. A visszatartathatatlan elmúlás ellen megkísérelt védekezés, vagy inkább az előle való elbújni-akaras árad el a „Férfikor” füledt-fanyar légkörén. S a végig megfogalmazatlanul maradó tragédia is ott erjed a passzív, elsüllyedő alakok lárva-élete mögött: az a szánalmasan önámító menekülés, melyből a bukás minden nagysága hiányzik s amelyet a legyőzhetetlen ellen fölvállalt lázadás tudata sem heroiz-

zálhat. Így válik Sartre regénye egy pusztulásra ítélt emberfajta világának végső ormává s egészében a reménytelenség remekművévé.

*

Camus kisregénye, a „Közöny“, összefogottabb, keményebbre kovácsolt és könyörtelen realizmusában lezártabb, végletesebb írás. Ami Sartre-nál lelkiállapot, az ő hősnél már kiirthatatlan alaptermészet. Ami ott gyöngeség, vagy rélelem, menekülésvágy, vagy kétségbeesett kísérlet, itt egyszerű érzéketlenség, „jéghideg és kömerek közöny.

Az északafrikai tengerparton lejátszódó, mindennapból kiemelkedő, megokolatlan és érthetetlen gyilkosság tragédiája ugyanolyan idegen sziget marad a hős életében megtörténte után, mint előtte. Maga sem érti, miért tette — s az író nem is igyekszik megmagyarázni. Ennek a gyilkosságnak csak körülményei vannak — a szikrázó afrikai napsütés, egy félreértett mondat —, de oka, közvetlen emberi és lélektani oka nincs. S épp ezzel a kegyetlenül rideg stílussal, az anyaga fölötti vadidegen uralkodással döbrent meg Camus. Sartre hőseivel, a maguk esettségében, még képesek vagyunk együttérezni. Camus gyilkosságba keveredő fiatal hivatlanoka mindvégig távolmarad tőlünk. Idegensége, érthetetlensége a legpompásabb bizonyítéka az író sikerre vitt szándékának. Embertelen írás Camus regénye, de embertelenségében, sokszor egyenesen elenszenves voltában is, pompás írásművészetéről tanuskodik. A könyv címe, hősének alaptermészetén kívül, az író regényén fölülállását és stílusát is jellemzi. Ez a stílus a maga szükségességében, hideg objektivitásával a lehető legteljesebb művészi ökonomiát valósítja meg. Camus szerkesztőereje józan céltudatossággal fogja egybe anyagát s a regény utolsó fejezeteiben csodálatos élességgel megrajzolt tárgyalási jelenetben egyesíti újra minden motívumát. Itt látjuk csak, hogy nincsen a kisregényben egyetlen fölösleges jellemvonás, egyetlen öncélú dekoráció sem, hiszen minden motívum megnő és visszamutat a bizonyíték erejével. S ebben a jelenetben sikerül az írónak társadalomellenessége okát is adnia. Az a konvencionális, rosszakaratú butaság, mellyel a gyilkosság tényét összekeveri a bíróság a vádlottnak anyja temetésén tanúsított részvétlen magatartásával, való-

ban — ha személytelenül is — az üldözött egyén oldalára fordítja rokonszenvűnkét.

Ebben a vágott stílusban az emberábrázolás érdekes módon nem olyan karakterisztikus, nem olyan átható, mint Sartre sokkal lazább szerkezetű, oldottabb regényében. A figurák kevésbé ragadnak meg s így nem is olyan emlékeztetések, marandandók. Az emberábrázolás azonban Camusnak, érezhetően csak másodlagos célja volt. Nála az egyén tragédiája áll a középpontban s minden egyéb csak eszköz ennek elmélyítésére. S talán valamennyi tragikus jegy közül a hős világgépe a legkietlenebb. Ennek a kozmosznak legfőbb irányító és akarati kategóriája a vak véletlen szeszélye, mely kezébe adta a fegyvert és gyilkossá tette — anélkül, hogy szándékában lett volna bármit is elkövetni. A börtöncellából kikergeti a papot, mert benne is csak az őt elítélő társadalom egyik megtestesítőjét látja — a metafizikum iránti érzéketlenségnek nem is lehet köze a való fölötti erőkhöz. Ezért válik normájává az esetlegesség, az egymásutáni események szeszélye. A reménytelenség árad el a könyvön, mely Camus hősét körülveszi s végül az olvasót is hatalmába kerítve, szinte közönyössé merevíti az elítélt sorsával szemben.

Vidor Miklós.

AZ EMIGRÁNS KOSSUTH. Jánossy Dénes új könyve.

A centenáris esztendő minduntalan figyelmeztet bennünket a magyar tudományosság nagy és fájdalmas adósságára: Kossuth Lajos méltó életrajzára. A reformkor másik hatalmas alakja, a Kossuth által legnagyobb magyarnak nevezett Széchenyi Istvánnak szintén hiányzik még hozzá minden tekintetben méltó életrajza, de vele, személyével és életművével, a részletkutatások és történelmi forráskiadások egész sora foglalkozott. Bírjuk nagyságának naplóinak modern és teljes kiadását, azonkívül főbb művei is közkézen forognak új kritikai kiadásban. Igaz, hogy Kossuth Lajos még jórészt maga készítette elő iratainak kiadását, az *Irataim az emigrációból* nagyobb felét Kossuth maga rendezte sajtó alá élte utolsó éveiben. Ez a terjedelmes sorozat a századforduló idején népszerű olvasmánya is volt a magyar közönségnek. De ez a nagy gyűjtemény,

amely az aggastyán Kossuth érthetően szubjektív szempontjai szerint készült, ma már inkább csak érdekes emléke annak, hogy Kossuth mit és hogyan tartott közölhetőnek iratáiból, de semmiesetre sem nevezhető a Kossuth-iratok teljes és tudományos értékű kiadásának.

Az első világháború után megsokasodott a Kossuthal foglalkozó tudományos irodalom is. Különösen az emigrációban való szereplése került az érdeklődés előterébe. Hajnal István a törökországi tartózkodásával, Koltay-Kastner Jenő az olasz emigrációval, elsősorban Mazzinival való kapcsolataival foglalkozott. Jánossy Dénes pedig az emigráns Kossuthnak az angolszász államokhoz való viszonyának történetét kutatja évtizedek óta. Ennek első gyümölcsként jelent meg Jánossy Dénes tollából 1940-ben *A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában 1851—1852* címmel egy ezeroldalas kötetben annak a történelmi forrásanyagnak a kritikai ismertetése, amelyet Jánossy számos hazai és külföldi levéltárban és könyvtárban Kossuth életének ezen nevezetes szakaszára vonatkozóan gyűjtött. Az első kötet Jánossy Dénes hatalmas tanulmányán kívül még 139 okiratot is közölt. Hátra volt azonban még az iratok nagyobb részének a közzététele. Jánossy ezzel a nehéz feladattal is elkészült és 1944-ben már készen is volt a második kötet anyaga is. Egyrészt ki is nyomatták, de az események megakadályozták a mű megjelenését. A második kötet befejezésére és megjelenésére csak most a centenáris évben került sor.

Ez a kötet 392 iratot tartalmaz, amelyeknek mindegyike Kossuth 1851—52-iki szereplésével a legszorosabb kapcsolatban van. Nevezetes évei ezek Kossuth életének. 1851 nyarán angol és amerikai barátai és tisztelői segítségével kiszabadul a kisázsiai Kiutahiából és a Mississipi nevű amerikai gőzösön 1851 szeptemberében Nyugat-Európába hajóz. A nyugat-európai államok demokratikus közvéleménye hozsannával üdvözli mindenütt Kossuth Lajost, mert benne az európai demokrácia bajnokát látja. Rövid angliai tartózkodása után Kossuth tovább hajóz Amerikába, ahol néhány hónapot tölt, hogy az Egyesült Államokat megnyerje a szabad, demokratikus Magyarország ügyének, amelyet csak a hatalmas túlerő győzött le Világosnál. Kossuth azt remélte, hogy

Anglia és az Egyesült Államok demokratikus közvéleményének a nyomása elég erős lesz ahhoz, hogy a kormányokat intervencióra hívják Magyarország szabadságának és függetlenségének helyreállítása és biztosítása érdekében. Ezt a célt szolgálta Kossuth nyilvános szereplése mind Angliában, mind az Egyesült Államokban.

Kossuth e körútjai alkalmával mindenütt, de különösen az Egyesült Államokban, izzó lelkesedéssel találkozott. Ünnepezték benne a szabadsághóst, csodálták pompás szónoki készségét és szereplése kétségteljesen mindenütt rokonszenvet keltett a szerencsétlenül elbukott Magyarország sorsa iránt. Kossuth angliai és amerikai útjának ezen eredménye felett sem szabad kicsinylően napirendre térni. Magyarország képét, a magyar nép jellemét ez országokban hosszú évtizedekre valóban Kossuthnak ez a propagandaútja határozta meg. Európai hírnevünknek öregbítése volt Kossuth útjának a legfőbb eredménye.

Közvetlen sikerrel azonban, vagyis Magyarország ügyéért való politikai vagy éppen katonai beavatkozással Kossuth agitációs körútja nem járt. Az Egyesült Államok közvéleménye át volt ugyan hatva a szabadságjogok és a demokrácia iránt való lelkesedéstől, ezen érzelmeiktől fűtve ünnepelte Kossuthot is, de Amerika akkor még minden tekintetben sokkal messzebb volt Európától, semhogy a kontinentális politikának ilyen részletkérdése, aminő a magyar ügy is volt akkor, közvetlen intervencióra bírhatta volna. Az angol közvélemény akkor az európai egyensúly politikájának elvét vallotta és követte is. Ennek megfelelően nem volt Anglia számára kíváncsi Ausztria legyengülése, mert az Oroszország túlsúlyának növekedését jelentette volna. Ezért az angol politika a magyar kérdésben odairányult, hogy Bécs egyezzen meg a magyarokkal, álljon vissza Magyarországon az alkotmányos rend. Kossuth és az emigráció politikáját is Anglia ezért és ilyen értelemben támogatta.

Egy az 1848-ikihoz hasonló európai forradalom kitörésére is nehéz volt ekkor számítani. Bonaparte Napoleon Lajos éppen 1851 decemberében biztosította egy államcsínnyel maga számára közel két évtizedre a francia császári trónt. III. Napoleon a maga politikai céljaira szívesen fel-

használta ugyan Kossuth Lajost és az emigrációt Ausztriával szemben, ennek fényes bizonyítékai az 1859-iki események, de közvetlen beavatkozásra Magyarország függetlenségének kivívása érdekében III. Napoleon Franciaországá nem volt hajlandó.

Sokan a magyar emigránsok közül, köztük Kossuth is, hosszú éveken át számítottak egy újabb magyar forradalom kitörésére. E kötetben is számos, érdekes irat olvasható, hogyan támogatta Kossuth Makk József 48-as honvédtüzérezredes összeesküvését, aki az olasz forradalmárok szervezetét utánozva akart 1851–52-ben Erdélyben forradalmat szítani. Az eredmény a mozgalom teljes bukása lett, még csak el se juthatott a szervezés kezdetein túl, máris tudomást szerzett róla az osztrák rendőrség — magyar besúgói révén. De az áruláson kívül, amiről sok szomorúan érdekes adatot közöl Jánossy Dénes munkája, minden komolyabb belső forradalmi megmozdulást már előre megbénított az a körülmény, hogy a nem-magyar nemzetiségeket nem sikerült Kossuthnak megnyernie egy magyar forradalom támogatására.

Jánossy Dénes nagy munkájának második kötete a centenáris év egyik legértékesebb ajándéka a magyar történettudomány számára. De felébreszti bennünk, olvasóiban azt a vágyat is, bárcsak a centenáris év meghozná Kosáry Domonkos értékes Kossuth-életrajzának a folytatását és befejezését is, amiből eddig csak az első kötet jelent meg 1946-ban, Kossuth pályájának méltatása a 48-as forradalomig.

Dr. Tóth László

CIGÁNYROMÁNCOK. *Federico Garcia Lorca* versei. (András László fordításában.)

A spanyol líra olyan, mint a mondbeli Monsalvat hegye: a ködbenülő, meredélyes ösvényeket hirtelen szakítja át a délszaki napsugár. Közel ezer esztendeje, hogy az andalúziai mór kultúra szétáramlott a Pireneusokig, itt keveredett a latin tájakon született lovagi költészettel, mely akkor szedte először rimbe hősi élményeit. A kastélyokban kifáradt regós diák a cselédházakba hozta le époszainak népi mását. Ebből a kötetlen, sziporkázó, mór elemekkel telített dalolásból született meg a spanyolság verskultúrájának leg-egyetemesebb műfaja — a románc.

Valóságos forradalom lehetett az európai líra sodrában: friss, fordulatos, nem kötötte versláb, vagy mérték, érzésvilágában lenyúlt a népindulat gyökeréig. Pattogó, rövid sorai mögött ott élt, szinte lélegzett a tájék, elvarázsolt hősökkel, cigánylányokkal, faluról-falura vándoroló garabonciásokkal, a pizar-okkal. Sokszor tréfás, de gyakran drámai, ilyenkor már nem is románc — inkább ballada, majd közeledik a legendák nyelvéhez, ájtatos lesz és misztikus s egyszerre újból lecsap a földre: oly izzóan érzéki képekbe szedi a spanyol szerelmes délszaki szenvedélyét, melyet nem merne utánozni talán Európa egyetlen népe sem.

A románc sokrétű, összetett, nehéz műfaj s a spanyolok ítélete kifinomult, kemény. Ma már mindenütt, ahol spanyolok élnek s hozzájuthatnak a tilos könyvekhez is — tudják, hogy a vértanuhalált halt kortárs, Federico Garcia Lorca egyike volt a legnagyobb spanyol lírikusoknak. Költői terméséből Cigányrománcai szólnak először meg hazánk nyelvén.

A költő Lorca élete nyugtalan, zaklatott, ir és lázad, míg a nagy spanyol tragédia első esztendejében lezárja életét Granadában néhány puskalövés. A földdel nőtt össze, a spanyol szabad parasztság rendjéből eredt, melyet cserepese, kiégett földjének mostohasága még keményebbé avat. Granadában egyetemre jár. Szinte egyedül áll abban korunk nagy lírikusai között, hogy a költészetet a zene oldaláról közelíti meg. A zeneszerzés mesterségében Manuel de Fallának, a közelmúltban elhunyt nagy spanyol komponistának a tanítványa.

Garcia Lorca egyetemes szellem, drámaíró, szervező, lírikus, forradalmár. Különös módon, az ilyen egyetemes, lázas tehetségek talán a pyreneusi tájakon teremnek legbővebben. A spanyol glóbus gazdag ezekben az átható, univerzális tehetségekben.

Fordításból lírikust megközelíteni nem könnyű feladat, András László érdeme, hogy minden nyelvi s vers-temperamentumbeli különbség ellenére éreznünk kell, hogy istenáldotta nagy lírikus kerül most első ízben elénk. Amit a képzelőerő, az ellentétpárok feszültsége, egymást tépő ritmusok sora ki tud fejezni: mind formát kap Lorca románcában. Látszólag áttetsző népi történetek között él, egy andalúz cigányfalu sötét s babonás misztikájában,

apró tragédiák feszült, elemi erejével tellíti meg versszakaszait. De hirtelen különös lírai mélységek nyílnak, szakadékokra döbben rá a lélek, oly szélesek, szinte végtelenek lesznek a síkok: — az olvasó néhány verse után már érzi: most megszólalt a hatalmas spanyol orkeszter, mely a maga sokrétű zengésével követni próbálja a lorcai vers belső, titkosabb értelmét.

Tiszta líra, a történetek alig jelentenek többet, mint elvillanó árnyfoltokat: a regeynességet néhány gyászos csendörköpeny érzékeli. A verset fűti, megrázza Erosz, mint a vad szél, mely nyers, lihegő vágyával üldözi a dombról lerohanó Preciosát:

„... Preciosa messzedobja
csengősdobját szaladtában:
a Szél-Szatír fut utána
meleg karddal a markában.
Zaját ráncolja a tenger,
dalba kezd az ösvény lombja,
sápadnak az olajágak,
megkondul a hó hús gongja.
Preciosa, szaladj gyorsan,
a kéjenc Szél el ne fogjon,
fuss, menekülj, Preciosa,
nézd, hogy rohan fel a dombon
hulló csillagok szatírja,
hogy csillog a nyelve pirja...!”

Aramló költő, nem takarékos: ösztöne szétveti a formát, maga teremti strófáit s nyelvét, képeinek verész villanása egy-egy szeszélyes képpel világítja meg a borult horizontot. Keressünk egy másik képet... megállunk az Alvajáró Cigánylánynál:

„Zöld, szeretlek! Zöld, aranyzöld
zöld szelek és mélyzöld ágak.
Hajó fut a tenger vizén
s ló vágtat neki a hegyhátnak.
Árnyát csipőjébe kötve
a cigánylány álmot lenget,
zöld a húsa, haja fürtje,
szemei hús ezüst csendek.
Zöld, szeretlek. Zöld, aranyzöld...
A cigányhold sikolyának
fényén elnézik a tárgyak,
ő meg csak néz, de nem láthat.

Zöld, szeretlek. Zöld, aranyzöld
Zuzmarából szótt csillagok
közt úsznak az árnyék-halak

s utat nyitnak a hajnalnak.
A fügefa lombjaihoz
csiszolt szellők szárnya tapad
S a hegyek, mint nagy vadmacskák,
fenik sziklás karmaikat.
De ki jön hát s honnan jönne...?
Ő csak ott áll a hegy csúcsán,
zöld a húsa, haja fürtje,
s álma sósvíz, tengerhullám...”

Milyen messze van s milyen közel! A trópus, a kép, az asszociáció idegen tájra, tengerre, délszaki fényre utal. De ami a költő emberi bensősége, a lírai fény, a kifejezés szípkormányozó gazdag formája — abban úgy érezzük — Garcia Lorca közeli rokon. Oly tiszta költő, soha, egyetlen hasonlatában sem csap meg egyetlen bántó akkord, egyetlen strófában sem fagy meg az a lüktető, áramló ritmus, mely ennek az egyetemes spanyol költőnek — aki megszólal meg lírájában először magyar nyelvünkön — megadja helyét az európai költészet szélessugarú napja alatt.

Passuth László.

FILMKULTÚRA. Balázs Béla.

Balázs Bélának a filmmel kapcsolatos első munkája huszonöt évvel ezelőtt jelent meg. Ebben megírta a film első esztétikáját s rámutatott arra, hogy a film nem iparcikk és nem fotografált színház, hanem önmaga sajátosságaival kialakuló új művészet. „... úgy különbözik valamennyi régi művésztől, mint ahogy a zene a festésztől vagy az irodalomtól. Új megnyilatkozása az embernek... Századok óta először volt szabadszemmel látható a kultúrhistoria egyik legkritikább eseménye: új művészi kifejezőformák keletkezése... Az ember azt hihetné, magától értetődő, hogy a szociálisan legfontosabb művészetnek az elmélete is legfontosabb a művészetek elméletei között... A művészi hozzáértésre nevelő tudományok közül hivatalosan mindenütt kihagyják a film esztétikáját.”

Új könyvében, a Filmkultúrában amellett, hogy az ötvenéves film életrajzát adja, továbbfejezi a film esztétikai törvényeit, hogy ezzel a film szerkesztőit és szemlélőit, s nem utolsósorban a filmekkel hozzáértés nélkül foglalkozó kritikusokat filmkultúrára nevelje. De működik egy ezeknél még mélyebb szándék is az íróban. A némafilm megszűnése után a kezdetben nagy lendülettel fejlődő han-

gosfilm a maga fejlődésében megrekedt, széles körök figyelik nyugtalan aggodalommal a filmművészet mai válságát. Balázs Béla iránytűt kíván adni az újra útját kereső filmművészetnek.

A könyv hatalmas anyagot ölel fel, a film őstörténetétől kezdve a kibontakozás útjának megjelöléséig, odáig, hogy milyennek kell lennie szerinte a jövő filmjének. Régi filmekről beszél, olyan némafilmek jelentőségét méltatja, amelyek ma már filmtörténeti dokumentumok s amelyeket a mai nemzedéknek már nem lehet alkalma látni. A némafilmről megállapítja, hogy a filmnek külön, sajátosan önálló műfaja volt. Sok eredményét és erényét mutatja meg a némafilmnek, amiket a mai hangosfilm valóban nem használ fel.

Amit a film őstörténetéről mond, amikor a film rávezette a nézőt arra, hogy megtanulja a vizuális képzetársítást, ezzel új érzéket fejlesztett ki az emberben és indítást adott egy vizuális kultúra kialakulására, — amit erről mond, az tulajdonképpen filmtudomány.

Legnagyobb erénye a könyvnek, hogy azokat a törvényeket állapítja meg, azokat a tárgyilagos szabályokat, amelyek nélkül, vagy amelyeknek az elhanyagolásával a film nem lehet igazán film. Ezeket a törvényeket elsősorban a filmrendezők kell hogy megszívleljék; de ismeretük ráfér a filmmel felületesen foglalkozó kritikusokra. S a mozilátogatók sem hagyhatják figyelmen kívül ezeket a megállapításokat, mert arra nevelődnek ezzel, hogy ne fogadják el válogatás nélkül mindazt, ami nagyipari termék, pénzszerzési lehetőség, hasznothajtó színvonalatlanság ezen a téren. Fejlődő ízlésével így maga a közönség válogathatja szét a jó és rossz filmeket s irányt szabhat a film fejlődésének.

Élénk szakaszokat kapunk a „Filmstílusok” című fejezetben filmkísérletekről, a hősnélküli filmről; az utazási filmek, híradó- és kultúrfilmek problémáiról; más fejezetekben a dialógusról, a forgatókönyvről, a színes és plasztikus filmről, zenés filmekről, amerikai sztárokról és a szovjetfilm útjáról és céljairól.

A könyv az anyag összegyűjtésével a végtelen szorgalmú kutatót, a feldolgozóval, a széles látókörű, avatott és szakszerűségében pontosságra törekvő filmesztétát állítja elének. A szépen tagolt munka túlnyomórészt a filmtechnika esztétikáját adja. Azonban nem az elvont, önmagáért való esztétizálás kedvéért készült, hanem hozzáférhetően tárgyalja a kérdéseket, világítja meg a problémákat és kifejező példákkal illusztrál gazdag anyagából.

A szemléltető példák lehetővé teszik, hogy a könyv mondanivalóját megértse az is, aki az esztétikai és elvont logikai gondolkodásba nincs eléggé bevezetve. Sőt ezek a szemléltető példák kevésbé fárasztóan adják azt a lényegyet, amit a makacs kutatószenvetély a gyökerénél igyekszik megragadni. Az az érzésünk, hogy analitikus módszeressége sokszor túllő a célon azzal, hogy mindenáron a gondolkodó külső szempontjait igyekszik alkalmazni a tárgyra, ahelyett, hogy tárgyat belülről világítaná meg. Az elemzés aprólékosságához való görcsös ragaszkodás teszi, hogy a gondolatokat nem kapjuk végső letisztult formájukban. Az író ott viaskodik előttünk a gondolatmenettel, egy-egy problémát a végső eredményig kíván analizálni, mintha nem venné észre, hogy körben jár s nem a kérdésre ad választ, hanem a kérdés-komplexumot bővíti ki. Mintha Balázs Béla, a gondolkodó, elzárkóznék attól, hogy Balázs Bélától, a művésztől várjon kérdéseire választ.

Amit a hangosfilm mai állapotáról mond, mindabban, sok igazsága mellett is, van valami merev. Ugyancsak vitatható, minden érdekességén túl, a film jövőjéről, a film-líráról, de főképen a forgatókönyvről vallott felfogása.

Kétségtelen, hogy Balázs Bélának ez a könyve is úttörő munka, amely gyakorlati megoldást ad a filmesztétika megte-remtéséhez és probléma-felvetésének hasznosságával, a film lényegének, szerepének, hatásának elemző megmutatásával nélkülözhetetlen a filmművészettel foglalkozók számára.

Soós László

SOMMAIRE.

Alexandre Horváth O. P.: Le rôle et la situation juridique de l'Église dans l'éducation.

Le célèbre théologue et philosophe thomiste expose la doctrine catholique sur le rôle éducateur de l'Église, sujet d'une cuisante actualité, puisque le régime actuel de Hongrie veut nationaliser les écoles catholiques. L'auteur part du principe que toute loi humaine puise sa force au droit naturel; sinon, elle se soustrait à la protection de la loi divine et n'est plus apte à diriger la vie d'une communauté. Or, c'est au point de vue du droit naturel qu'il faut considérer le problème de l'éducation. Selon le droit naturel, l'enfant est la propriété inaliénable des parents; leur droit à l'éducation de leurs enfants passe avant toute mesure gouvernementale. Le rôle des pouvoirs temporels doit se réduire à les aider dans leur tâche d'éducateurs. Comme l'enfant appartient en premier lieu à Dieu dont les parents ne sont que les mandataires, ils doivent garder leurs enfants dans le climat de Dieu et ne peuvent pas exposer leurs âmes à l'influence d'un milieu nocif. L'État lui-même doit garder une neutralité honnête et ne pas fermer le chemin du salut à ses citoyens. Dans l'hérarchie des facteurs de l'éducation, le premier est Dieu qui enseigne l'humanité par la Révélation, or c'est à l'Église que le Christ a confié les trésors surnaturels de la Révélation; aussi l'Église n'est-elle pas un facteur d'éducation comme les autres: elle les transcende tout en les complétant. Lorsque l'Église combat l'étatisme qui veut accaparer toutes les écoles, elle ne défend pas ses propres intérêts temporels, elle lutte pour la gloire de Dieu.

Alexandre Sik: Dieu dans la poésie de Michel Vörösmarty. L'auteur analyse au point de vue du sens de Dieu la poésie du plus grand poète romantique hongrois, Michel Vörösmarty (1800—1855) dont le thème central est l'infini; cet infini, il ne le saisit pas en métaphysicien, mais en visionnaire: c'est une sorte de „cognitio Dei experimentalis”. Trait caractéristique éminemment hongrois: ce grand imaginaire se double d'un réaliste qui cherche le ciel sur terre s'attachant au programme du grand réformateur social et politique de Hongrie, Étienne Széchényi qui voit dans la Cité terrestre l'image du royaume de Dieu. Après l'échec de la révolution de 1848, bien qu'obsédé de la vision d'une catastrophe cosmique, Vörösmarty ne cessera pas de chanter la majesté de la condition humaine, la beauté virile d'une lutte presque sans espoir, et les lointaines perspectives d'une fête grandiose de l'humanité.

Nicolas Stoud: Le chemin de la Charité active. — L'auteur trace en grandes lignes l'histoire de la charité active à partir des apôtres jusqu'à Ozanam, Prohászka et Sonnenschein, en insistant sur la différence fondamentale entre l'assistance sociale et la charité qui est une participation à l'œuvre de Dieu.

Gabriel Thurzó: L'invisible lasso. (Le portrait d'Évelyn Waugh.) En analysant les œuvres du grand romancier anglais, l'auteur démontre que cet enfant terrible irrespectueux et cynique ne fait que chercher le sens de la vie et finit par le trouver dans la foi catholique. Son dernier roman: „Brideshead revisited” est la réponse à toutes les questions posées dans ses livres antérieurs: les Marchman se débattent en vain contre le lasso invisible dont parle Chesterton, ils ont beau vouloir rentrer dans l'état du péché originel, une main invisible les ramène dans le bercail. Or vivre dans le bercail n'est pas moins difficile que vivre dans le péché, mais c'est l'unique chose qui vaille la peine de vivre. Waugh par son attitude irrespectueuse et cynique, se défend contre un milieu nocif, toutefois l'angoisse sourd sous son arrogance, pour devenir dans ses derniers pamphlets, la révolte ouverte d'un purificateur purifié.

François Mauriac: Les Pèlerins de Lourdes. (III.)

Ladislav Passuth: Une nuit à Milan. (Nouvelle.)

Poésies d'Alexandres Sik, Paul Toldalagi, Georges Rónay, Eugène Kiss, Emerson, A. E. Housman, traduites par Laurant Szabó.

CHRONIQUES.

Jean Jajczay: Le Séminaire de Budapest a 300 ans. — Primitivement cloître de l'ordre de Saint Paul, le Séminaire actuel est avec son Église l'un des plus beaux monuments baroques de Budapest qu'on vient d'orner avec de nouvelles fresques.

Joseph Sas: L'aspect social du catholicisme américain. — (L'attitude des catholiques américains vis-à-vis du projet de loi Taft-Hartley.)

Antoine Németh: Antigone. (A propos de la traduction d'Antigone par. M. Waldapfel.)

Géza Haits: Europe et Amérique dans la musique de Béla Bartók et de Gershwin.

NAGY DROGÉRIA

VIII., JÓZSEF-KÖRÚT 19. SZ.

GYÓGYTEÁK,
GUMIÁRUK, KÖTSZEREK,
ILLATSZEREK ÉS HÁZ-
TARTÁSI CIKKEK előnyös
beszerzési forrása.

FÉRFIKALAPOT KÖSZEGI kalaposmestertől

Főüzlet és műhely: IX., RÁDAY-U. 26. Fiók: CALVIN-TÉR. Múzeum-krt sarok.

Nagy bel- és külföldi kalapraktár. **JAVÍTÁS.**

KERNÁCS

ZONGORAMŰHELY

ZONGORÁT

(ROMSÉRÜLTET IS)

Bpest, VIII.,
Rákóczi-út 13.

Telefon :
139—911.

VESZEK

VIDÉKRŐL IS.

JAVÍTÁS felelősséggel

Kerti bútorok, intézeti csőágak,

csőbútorok, összecsu-
kós kárp. vaságyak
gyermekkocsik a készítőnél

VINCZE

Népszínház-utca 26.

Telefon : 339-290.

SCHUBAUER
és MITICZKY

BÉLYEGZŐK JELVÉNYEK

Bpest, Duna-u. 6.
Telefon 184-268.

ALAPÍTÁSI
ÉV 1890.

HAUER REZSŐ CUKRÁSZ

CUKRÁSZDÁJA ÉS CSOKOLÁDÉGYÁRA

Budapest, VIII., Rákóczi-út 49. sz. * Telefon: 139—012.

Vas, szerszám, háztartási cikkek

IMREY MIHÁLY

Budapest, VI., Király-utca 53.

ARANY,

EZUST, ÉKSZER

VÉTEL, ELADÁS

Kehely, ciborium, szentségtartó
nagy választékban.

Dr. BAJMÓCZINÉ WINTERMANTEL TERÉZ

Budapest, VII., Rákóczi-út 10., I. 2.